

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

MUVATTA'DA BAB BAŞLIKLARI

Abdülbaki DURMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
EYLÜL - 2018**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

MUVATTA'DA BAB BAŞLIKLARI

DANIŞMAN : Doç. Dr. Necmeddin ŞEKER
Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Sultanbeg ALİEV
Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Fahri HOŞAB

Abdulbaki DURMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
EYLÜL - 2018**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

MUVATTA'DA BAB BAŞLIKLARI

Abdubaki DURMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

**Bu proje ...../...../2018 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

**Doç. Dr. Necmeddin ŞEKER
BAŞKAN**

**Dr. Öğr. Üyesi Sultanbeg ALİEV
ÜYE**

**Dr. Öğr. Üyesi Fahri HOŞAB
ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü**

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUVATTA'DA BAB BAŞLIKLARI

Abdulkaki DURMAZ

DANIŞMAN : Doç. Dr. Necmettin ŞEKER

Yıl : 2018, Sayfa: 68+VI

Jüri : Doç. Dr. Necmettin ŞEKER
: Dr. Öğr. Üyesi Sultanbeg ALİEV
: Dr. Öğr. Üyesi Fahri HOŞAB

Muvatta, hadis ve fıkıhı mezcetmesi ve İmam Malik gibi büyük bir âlimin eseri olması açısından kıymetli bir konuma sahiptir. Bu kıymetli eser birçok yönü ile yazıldığı günden bu zamana kadar incelenmiş ve araştırmalara konu olmuştur. Çalışmamızda bu kıymetli eserin bab başlıklarının tahlili yapılmıştır. Ale'l-ebvâb metodu ile tasnif edilmiş bir eserin bab başlıkları müellifi anlama ve yorumlamada büyük imkân sağlamaktadır. İmam Malik gibi büyük bir âlimin, eserini rastgele tasnif etmediği ve bab başlıklarını da belirli bir düzen ve amaca göre oluşturduğu açıktır. Dolayısıyla bu bab başlıklarını incelemenin İmam Malik ve eseri Muvattaı daha iyi anlamaya vesile olacağı izahtan vârestedir.

Giriş ve sonuç kısımları dışında üç bölümden oluşan çalışmamızda, birinci bölümde bab başlığı geleneği ve Muvatta kitabının tanıtımı yapılmıştır. Bab başlığı geleneğinin ne zaman ve kim tarafından, hangi eserde ortaya çıktığına dair rivayetler incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Muvatta'nın tanıtımında ise genel bilgiler verilmiş ayrıca eser hakkındaki tartışmalı konularda değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümde ise Muvatta'nın bab başlıklarının genel özellikleri ve İmam Malik'in fıkıh metodunun bab başlıklarına nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Bab başlıkları, kullanılan lafızlar, kullanılan kaynaklar gibi yönleri ile incelenmiş ve tespit edilen durumlar örneklerle gösterilmiştir. İmam Malik'in, fıkıh metodolojisinde kaynak olarak kullandığı delillerin bab başlıklarına nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Muvatta nüshaları arasındaki bab başlığı farklılıkları konusu işlenmiştir. Ulaşabildiğimiz bütün Muvatta nüshalarının başlıkları incelenerek farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen tespitler, başlıklar altında maddeler halinde gösterilmiştir. Sonuç kısmında da araştırmamız neticesinde ortaya çıkan önemli hususlara kısaca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İmam Malik, Hadis, Muvatta, Nüsha, Bab Başlığı

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BASIC İSLAMIC SCIENCES

ABSTRACT

MA THESIS

CHAPTER HEADINGS OF MUWATTA

Abdülbaki DURMAZ

Supervisor : **Necmeddin ŞEKER**

Year : **2018, Sayfa: 68+VI**

Jury : **Assoc. Prof. Dr. Necmeddin ŞEKER**
: **Assist. Prof. Dr. Sultanbeg ALİEV**
: **Assist. Prof. Dr. Fahri HOŞAB**

Al-Muwatta' has a substantial position pursuant to the facts that it commingles the disciplines of hadith and fiqh /İslamic jurisprudence, and it is the work of a great scholar such as Imam Mālik. This treasured work has been examined and subjected to studies in many of its aspects from the day it was written up to this point in time. In our study, this treasured work is to be examined with respect to its chapter names. The chapter headings provide a major opportunity to understand and comment on the author. It is clear that Imam Mālik as a great scholar did not classify his work arbitrarily, and also created the chapter headings in a certain order and for a certain purpose. On that account, to examine the chapter names contributes to understanding Imam Mālik and his work Al-Muwatta' better without question.

In the first section of our study which consists of three sections except for the introduction and the conclusion, the chapter heading tradition and the book Al-Muwatta' are introduced. The narratives pertaining to when and by who, and in which work the emergence of the chapter heading tradition took place are examined and evaluated. As for the introduction of Al-Muwatta', general information is given, and in addition, controversial subjects concerning the work are scrutinized. In the second section, however, the general characteristics of the chapter headings of Al-Muwatta', and how Imam Mālik's fiqh method affects the chapter headings are analyzed. The chapter headings were examined in relation to the wording and the sources used, and the fixed points are exemplified. There's an effort made to establish how the arguments which were put to use by Imam Mālik in his fiqh methodology affect the chapter headings. And, in the third section, the differences between the versions of Al-Muwatta' in reference to the chapter headings are treated as a subject. It's the aim to determine the differences by way of examining the chapter headings in all the versions of Al-Muwatta' that we could acquire. The results are to be estipulated, and indexed by title. Relevant only to the conclusion, some important issues that came in sight in consequence of our study are referred to tout court.

Keywords: Imam Mālik, Hadith, Al-Muwatta, Version, Chapter

ÖN SÖZ

İmam Malik'in Muvatta kitabı yazıldığı dönemden günümüze kadar önemini koruyan bir kitap olmuştur. İslamın ilk dönemlerine ait bir eser olmasının yanında, hadis ve fıkıhı birarada ifade etmesi bu öneminin başlıca sebeplerindedir. Böyle önemli bir eser, birçok yönden incelenmiş, çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmamızda ise bu müstesna eserin bab başlıkları incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız Giriş ve Sonuç kısımları dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bab başlığı geleneği ve Muvatta kitabının tanıtımı yapılmıştır. Bab başlığı geleneğinin ne zaman ve kim tarafından, hangi eserde ortaya çıktığına dair rivayetler incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Muvatta'nın tanıtımında ise, telif tarihi, hadislerinin sayısı, kitap ve bab başlıklarının sayısı gibi önemli meselelerin yanında, yaklaşık 8 Muvatta nüshasının ve ravilerinin tanıtımı yapılmıştır. Muvatta'nın yazıldığı siyasi, ilmi-fikrî ve sosyal ortama da değinilerek bu ortamın, Muvatta ve bab başlıklarına etkisi incelenmiştir. İkinci bölümde ise Muvatta'nın bab başlıklarının genel özellikleri ve İmam Malik'in fıkıh metodunun bab başlıklarına nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Bab başlıklarında kullanılan lafızlar incelenerek bu lafızların hangi anlam kategorisinde değerlendirilebileceği başlıklar halinde ifade edilmiştir. Müellifin bab başlıklarını belirlerken kullandığı kaynaklar da tespit edilmeye çalışılmış ve tespit edilen kaynaklar örneklerle açıklanmıştır. İmam Malik'in kendi fıkıh metodolojisinde delil olarak kullandığı kitap, icma, kıyas, ameli ehli Medine, istihsan, örf gibi delillerin bab başlıklarına nasıl yansıdığı araştırılmış ve sonuçlar örneklerle gösterilmiştir. Üçüncü bölümde ise Muvatta nüshaları arasındaki bab başlığı farklılıkları konusu işlenmiştir. Nüshalardaki bab başlıkları tek tek incelenmiş ve bir başlık altında ifade edilebilecek değerlerde olan, nüshalar arasındaki bab başlığı farklılıkları, başlıklar altında örneklerle gösterilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmamız neticesinde varılan önemli hususlara kısaca değinilmiştir.

Çalışmamızda, tez konusunun belirlenmesinden bitirilmesine kadar, emeğini esirgemeyen ve her zaman yardımcı olan, saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Necmeddin ŞEKER hocama, üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma, teze görüş öneri ve teknik anlamda katkıda bulunan bütün arkadaşlarıma, annem babam ve aileme teşekkür ediyorum. Ayrıca her zaman bana destek olan ve anlayış gösteren değerli eşime ve kendisine çok vakit ayıramadığım biricik kızım Elif'e sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

Abdülbaki DURMAZ
Eylül - 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Önemi Ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi Ve Kapsamı	2
2. TEBVİB GELENEĞİ VE MUVATTA'IN TANITIMI	4
2.1. Tebvîbin Ortaya Çıkışı	4
2.1.1. Tebvîbin Sözlük ve Terim Anlamı	4
2.1.2. Tebvîb Faaliyetinin Ortaya Çıkışı	4
2.2. Muvatta'ın Tanıtımı	7
2.2.1. İsimlendirilmesi	7
2.2.2. Telif Tarihi	8
2.2.3. Telif Sebebi	9
2.2.4. Telifinde Tercih Edilen Tasnîf ve Tebvîb Metodu	10
2.2.5. Tertîbinde İzlenen Yöntem	10
2.2.6. Hadislerinin Sayısı ve Artma Eksilmesi Konusundaki Tartışmalar	11
2.2.7. Kitap ve Bab Başlığı Sayısı	13
2.2.8. Nüshaları	13
2.2.8.1. Yahya b. Yahya el-Leysî (v. 234) Nüshası	14
2.2.8.2. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (v. 189) Nüshası	15
2.2.8.3. Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî (v. 221) Nüshası	16
2.2.8.4. Ebû Mus'ab ez-Zührî (v. 242) Nüshası	16
2.2.8.5. Süveyd b. Saîd el-Hadesânî (v. 240) Nüshası	17
2.2.8.6. Ali b. Ziyad el-Absî (v. 183) Nüshası	18
2.2.8.7. Abdurrahman b. el-Kasım (v. 190) Nüshası	18
2.2.8.8. Yahya b. Bükeyr Ebu Zekeriya (v. 231) Nüshası	19
2.3. Muvatta'ın Yazıldığı Dönemde Siyasi, Sosyal, İlmî Ve Fikrî Ortam	20
2.3.1. Siyasî Durum	20
2.3.2. Sosyal Ortam	21
2.3.3. İlmî ve Fikrî Ortam	21
2.3.3.1. Ehli Hadis-Ehli Rey Tartışmaları	21
2.3.3.2. Kader Tartışmaları	23
2.3.3.3. Hilafet Meselesi	24
2.3.3.4. Rü'yetullah Meselesi	25
2.3.3.5. Halku'l-Kur'an Meselesi	25
2.3.3.6. Zındıklar	27
2.3.3.7. Hariciler	27
3. MUVATTA'IN BAB BAŞLIKLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ	29
3.1. Kullanılan Lafızlar Ve Delaletleri Açısından Bab Başlıkları	29
3.1.1. Umumî İfadelerle Oluşturulan Bab Başlıkları	29
3.1.2. Hususî İfadelerle Oluşturulan Bab Başlıkları	30
3.1.3. Fikhî Lafızlarla Oluşturulan Bab Başlıkları	31
3.1.3.1. Helâl İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar	31
3.1.3.2. Haram İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar	32

3.1.3.3. Câiz İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar	32
3.1.3.4. Mekruh İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar	33
3.1.3.5. Ruhsat İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar	34
3.1.3.6. Nehiy İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar	36
3.1.3.7. Vacip İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar	37
3.1.4. Açıkça Hüküm İfade Edilerek Oluşturulan Bab Başlıkları	37
3.2. Kullanılan Kaynaklar Açısından Bab Başlıkları	39
3.2.1. Ayetten Mülhem Oluşturulan Bab Başlıkları	39
3.2.2. Merfû‘ Rivayetlerden İktibasla Oluşturulan Bab Başlıkları	40
3.2.3. Mevkûf Rivayetlerden İktibasla Oluşturulan Bab Başlıkları	41
3.2.4. Maktû‘ Rivayetlerden İktibasla Oluşturulan Bab Başlıkları	43
3.2.5. İmam Malik’in Kendi Sözlerinden İktibasla Oluşturduğu Başlıklar	43
3.3. İmam Malik’in Metodolojisini Yansıtması Açısından Bab Başlıkları	44
3.3.1. Kitap (Kur’ân) Delilinin Kullanıldığı Başlıklar	44
3.3.2. İcma Delilinin Kullanıldığı Başlıklar	45
3.3.3. Kıyas Delilinin Kullanıldığı Başlıklar	46
3.3.4. Amel-i Ehli Medine Delilinin Kullanıldığı Başlıklar	46
3.3.5. İstihsan Delilinin Kullanıldığı Başlıklar	47
3.3.6. Örf Delilinin Kullanıldığı Başlıklar	48
4. MUVATTA NÜSHALARI ARASINDA BAB BAŞLIĞI FARKLILIKLARI	50
4.1. Genel Mukayese	50
4.1.1. Aynı Rivayetleri İçeren Ancak Değişik Lafız ve Manalarda Olan Bab Başlıkları	50
4.1.2. Aynı Başlıkların Farklı Kitaplar Altında Zikredildiği Nüsha ve Bablar	52
4.1.3. Yalnız Tek Nüshada Bulunan veya Bulunmayan Bab Başlıkları	53
4.1.4. Nüshalara Göre Bab Başlıklarındaki Eksiklik Ve Fazlalıklar	53
4.1.5. Bazı Bab Başlıklarının Birleştirilmesi	55
4.1.6. Aynı Rivayetlerin Farklı Bablar Altında Yer Aldığı Nüsha Ve Başlıklar	56
4.1.7. Kendisinde Hata İhtimali Olan Bab Başlıkları	57
4.1.8. Nüshalar Arasında Bab Başlıklarında Farklılık Gösteren Lafızlar	59
4.1.9. Muvatta Nüshalarının Genel Tertip Özellikleri	60
4.2. eş-Şeybânî Nüshası Bab Başlıklarının el-Leysî ve ez-Zührî Nüshaları ile Mukayesesi	60
4.2.1. el-Leysî ve ez-Zührî Nüshaları İle Aynı Olan Bab Başlıkları	61
4.2.2. el-Leysî ve ez-Zührî Nüshaları Bab Başlıklarına Yakın İfadeliler Olan Bab Başlıkları	61
4.2.3. el-Leysî ve ez-Zührî Nüshaları Bab Başlıklarından Tamamen Farklı Olan Bab Başlıkları	62
5. SONUÇ	64
KAYNAKLAR	66
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin/İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
Çev.	: Çevirmen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet işleri başkanlığı
Hız.	: Hazreti
H.	: Hicrî
M.Ü. İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
v.	: Vefatı
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Yay.	: Yayınları

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Önemi Ve Amacı

Tebvîb faaliyeti, çok açıklama ve izahın yapılmadığı eserlerde müellifin görüş ve düşüncelerini anlamada büyük imkân sağlamaktadır. Müellifin bab başlığında hangi lafızları kullandığı, bab başlığını hangi kitap altında zikrettiği, bab başlığı altında hangi hadis ve rivayetlere yer verdiği kendi görüş ve düşüncesini anlamada büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla müellifler, bab başlıklarını rastgele değil özenle seçerek oluşturmuşlardır. Bu alanda en meşhur olmuş müellif İmam Buhârî'dir. Nitekim kendisi için "fıkıh anlayışı bab başlıklarındadır" denilmektedir. İmam Buhârî'nin tasnif ve tebvîb yönteminde, kendisinden önce yaşamış olan İmam Malik'ten etkilendiği söylenilmektedir. Nitekim İmam Malik, Muvatta adlı eserini ale'l-ebvâb sisteme göre tebvîb ve tasnif etmiştir. Hatta İmam Malik, tebvîb faaliyetini ilk olarak ortaya çıkaran kimseler arasında zikredilmektedir. Bu açıdan, İmam Malik'in hem tebvîb faaliyetini ilk olarak ortaya çıkaran kimse olarak zikredilmesinden hem de tebvîb faaliyetinde en meşhur olmuş kimseye örneklik etmesinden dolayı, eseri olan Muvatta'nın bab başlıklarının incelenmesi önem arz etmektedir.

Muvatta'nın bab başlıklarına bazı çalışmalarda çok az ve dar bir şekilde değinilmiş olsa da görebildiğimiz kadarıyla, bab başlıklarını kapsamlı bir şekilde inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Nüshalar arası bab başlığı farklılıklarının olduğu söylenmiş ancak bu farklılıkların neler olduğunun tespit edilip örneklerle gösterildiği bir çalışma, görüldüğü kadarıyla yapılmamıştır. Dolayısıyla araştırmamızın bu alandaki eksiği kapatması veya en azından daha sonraki çalışmalara öncülük etmesi bakımından önemli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Muvatta'nın bab başlıklarının çeşitli açılardan incelenmesi araştırmamızın temel amacını oluşturmaktadır. Öncelikle tebvîb faaliyetinin ne zaman, kim tarafından ve hangi eserde ortaya konulduğu tespit edilmek istenmektedir. Sonrasında Muvatta'nın bab başlıklarının özellikleri, bab başlıklarını belirlemede kullanılan kaynakların neler olduğu, bab başlıklarını belirlemede dönemin siyasî, sosyal, ilmî ve fikrî ortamının nasıl bir etkisinin olduğu, bab başlıklarının birbiriyle ve kitap başlıklarıyla olan münasebeti, bab başlıklarının, altındaki aktarılan rivayetlerle münasebeti, İmam Malik'in kendi fıkıh metodolojisinin bab başlıklarına ne oranda yansıdığı gibi meselelerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunların yanında Muvatta nüshaları arasındaki bab başlığı farklılıklarının neler olduğu, bu farklılıkların daha çok hangi bölümlerde yoğunlaştığı, bu farklılıkların nedenlerinin ne olduğu, bab başlıklarını belirlemede ravilerin ne tür tasarruflarının olduğu, nüshalardaki farklılıklara bakarak bab başlıklarında herhangi bir sebepten kaynaklanmış hataların olup olmadığı gibi meselelerin de tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Bir hadis âlimi olmasının yanında bir mezhep kurucusu olacak kadar engin fıkıh bilgisine sahip İmam Malik gibi büyük bir âlimin daha iyi anlaşılmasında ve hadisle fikhî mezcettiği eseri Muvatta'nın daha iyi yorumlanmasında, bab başlıklarının nasıl bir etkisinin olduğu tespit edilmek istenmiştir..

1.2. Araştırmanın Yöntemi Ve Kapsamı

Konu, bab başlığı olması dolayısıyla, öncelikle tebvîb faaliyeti incelenmiş ve bab başlıklarının temeli ve kaynağı tespit edilerek araştırmaya temelden başlanmak istenmiştir. Daha sonra Muvatta'ın tanıtımına geçilmiş, isimlendirilmesi, telif tarihi, telif sebebi, tertibinde izlenen yöntem, hadislerinin sayısı gibi birçok tartışmalı konu önce incelenmiş sonrasında ise değerlendirme yapılmıştır. Nüshalar arası bab başlıklarındaki farklılıkların inceleneceği için nüshaların tanıtımının yapılması uygun görülerek, ravileri ile birlikte nüshalar tanıtılmıştır. Dönemin şartlarının ve olaylarının Muvatta'ın yazımına nasıl bir etkisinin olduğunu tespit edebilmek için dönemin siyasi, sosyal, ilmi ve fikrî ortamı incelenmeye çalışılmıştır. Daha sonra asıl konu olan Muvatta'ın bab başlıklarının incelenmesine geçilmiştir. İmam Malik'in ana nüsha denilebilecek kendi nüshası günümüze ulaşmayıp, Muvatta'ı İmam Malik'ten alan ravilerin nüshaları günümüze ulaşmıştır. Dolayısıyla bir Muvatta'dan değil birçok Muvatta nüshasından bahsetmek mümkündür. Bab başlıklarının genel özellikleri ve İmam Malik'in metodolojisini yansıtmaması açısından bab başlıkları gibi 3. bölüm konularının işlenmesinde tek bir Muvatta nüshası esas alınmayıp mümkün mertebe elimizde mevcut olan bütün nüshalar incelenmeye çalışılmıştır. Ancak örnek olarak zikredilen bab başlığının kaynağının zikredilmesi konusunda genellikle el-Leysî ve ez-Zührî nüshaları tercih edilmiştir. Bunun sebebi her iki nüshanın da en yaygın ve en sağlam nüshalardan kabul edilmesidir. Öncelikle bütün nüsha bab başlıkları incelenmiş olup, elde edilen tespitler not alınarak daha sonra bu tespitlerden yola çıkılarak bab başlıkları hakkında genel ve kapsayıcı bir tasnif yapılmaya çalışılmıştır. Bab başlıklarını değerlendirmede ortaya konulan bu tasnifin tamamen araştırmamız neticesinde elde edildiğini ifade etmek mümkündür. 4. bölümde ise Muvatta nüshalarının bab başlıklarının mukayesesi iki kısımda incelenmiştir. Birinci kısımda elde mevcut olan bütün nüshalar mukayeseye dahil edilerek bab başlıklarındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Tespit edilen farklılığa bakılarak o farklılığı ifade eden başlıklar oluşturulmuştur. Tespit edilen örnekler ise bu başlıklar altında maddeler halinde gösterilmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında ise eş-Şeybânî nüshasının bab başlıklarının el-Leysî ve ez-Zührî nüshaları bab başlıkları ile mukayesesi yapılmıştır. Bu mukayesenin ayrı olarak yapılmasının sebebi, eş-Şeybânî nüshasında, nüshanın ravisi olan İmam Muhammed'in çok tasarrufta bulunmuş olmasıdır. Bu tasarrufların bab başlıklarına ne oranda yansıdığını görmek için, bu mukayese yapılmıştır.

Tezimizde öncelikle temel kaynaklar kullanılmış, son dönem yeni eserlerden de bolca istifade edilmeye çalışılmıştır. Temel kaynaklar olarak; "İbn Abdilberr'in, *el-İntikâ fi Fedâili'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Fukahâ*, , *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta Mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*, Kâdî İyâz'ın, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik* , *ez-Zürkânî'nin*, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik*, Muvatta nüshalarından, *Muvatta birivayeti Ebû Mus'ab ez-Zührî*, *Muvatta birivayeti Yahya el-Leysî*, *Muvatta birivayeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, *Muvatta birivâyeti Saîd el-Hadesânî*, *Muvatta birivâyeti Mesleme el-Ka'nebî*, İbn Hacer'in, *Takrîbu't-Tehzîb*, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Celâlüddîn es-Suyûtî'nin *Tenvîru'l-Havâlik*, el-Bâcî'nin, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*" adlı eserlerinden istifade edilmiştir.

Tezimizde kullandığımız son dönem çalışmalar; “Subhi es-Salih’in *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, İsmail Hakkı Ünal’ın *İmam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*, Mehmet Özşenel’in *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybani Örneği*, Muhammed Ebu Zehra’nın *Malik*, Abdulhayy el-Leknevi’nin *et-Taliku’l-Mümecced alâ Muvattai Muhammed*, , Ebubekir Sifil’in *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi* adlı eserleridir.

İstifade ettiğimiz tezler ise; “Ali Akyüz’ün *Said b. Mansur’un Musannefinin Yeniden İnşası* adlı doktora, Rahile Kızılkaya Yılmaz’ın, *Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta’daki Mürsel Rivâyetler* adlı doktora, Smain Khalidi’nin, *İmâm Mâlik ve Muvatta’ Adlı Eseri* isimli yüksek lisans tezleridir.

İstifade ettiğimiz makalelerden bir kısmı ise şunlardır; Fuad Sezgin’in *Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma’mer B. Raşid’in Cami’i*, Bünyamin Erul’un, *Hicri II. Asırda Rivayet Üslûbu (II) II. Dirayet Açısından Ma’mer b. Raşid’in(v. 153) el-Cami’i*, Halit Özkan’ın *Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları*.

2. TEBVÎB GELENEĞİ VE MUVATTA'IN TANITIMI

2.1. Tebvîbin Ortaya Çıkışı

2.1.1. Tebvîbin Sözlük ve Terim Anlamı

Tebvîb, sözlük olarak sınıflamak, gruplara ayırmak, tasnîf etmek anlamlarına gelir.¹ Terim olarak ise bab başlığı koyma işine verilen isimdir. Bab başlığı ise kitap adı verilen ana başlıkların alt başlıklarına denir. Kitap ve bab başlıklarının ikisine ortaklaşa verilen isim ise tercemedir. Nitekim konu DİA maddesinde şöyle ifade edilmiştir:

“Hadis âlimleri, kitab ve bab esasına göre tasnîf edilen eserlerde kitab kelimesiyle aynı konudaki hadislerin ana başlıklarına, bab kelimesiyle de bunların alt başlıklarına işaret etmiştir. Bu tür eserlerde hem ana başlık hem alt başlıklar terceme veya terâcim diye adlandırılmaktadır.”²

2.1.2. Tebvîb Faaliyetinin Ortaya Çıkışı

Bab başlığı koyma işinin tam olarak ne zaman, kim tarafından ve hangi eserle başladığını tespit etmek zor olsa da günümüze ulaşan nakillere dayanarak bu konu açıklanmaya çalışılacaktır. Öncelikle bab başlığı koyma işi hadislerin yazılması ve tedvin edilmesi aşamasından sonra gelen tasnîf aşaması içinde olan bir iştir. Hadislerin yazımı Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında başlamış,³ dağınık olan yazılı malzemenin düzenli bir şekilde bir araya getirildiği dönem olan tedvîn dönemi ise H. 75 ile H. 125 arasında vuku bulmuştur. H. 125'den sonra ise tasnîf dönemi denilen süreç başlamıştır.⁴ Nitekim bu döneme Hatîb el-Bağdâdî şu ifadeleri ile işaret etmektedir:

“Hadîs sahâbe ve tabîinin ilk tabakası döneminde çeşit ve nevilerine ayrılmamış, kitap ve bablar halinde tasnîf edilmemişti. Tasnîf işini bu dönemden sonrakiler yaptı. Müteahhirînden tasnîf ile meşgul olanlar da onların izine uydu.”⁵

İbn Hacer (v. 852) de tedvîn ve tebvîb hakkında şunları ifade etmektedir:

“Hadîs âlimlerinin çeşitli bölgelere yayılmış olması Havâric, Revâfiz ve kaderi inkâr edenlerin çoğalması gibi sebeplerden dolayı Tâbiîn asrının sonlarına doğru hadîsler (âsâr ve ahbâr)in tedvîn ve tebvîbi başladı.”⁶

Dolayısıyla tebvîb faaliyetinin takriben H. 125 yıllarında başladığı söylenilebilir.

İlk hadis usulü olarak kabul edilen *Muhaddisu'l-Fasıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'i* adlı eserin müellifi Râmehürmüzî (v. 360) kitabında “el-Musannifün min ruvâtî'l-fikhi fî'l-emsâr” adlı bir bölüm açmış ve ilk tasnîf ve tebvîb hakkında şunları söylemiştir:

“Bilindiğine göre, hadisleri ilk tasnîf edip bablara göre ayıran kimse, Basra'da er-Rebî b. Subeyh (v. 160), Saîd b. Ebî Arûbe (v. 151), Yemen'de Abd diye anılan Hâlid b. Cemîl ve Mamer b. Raşid (v. 152); Mekke'de İbn Cüreyc (v. 150) sonra Kûfe'de

¹ Mustafa, İbrahim, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 64, Kâhire, 1972.

² Ahatlı, Erdinç, “*Terceme*”, DİA, XL, 2011, 483-484.

³ es-Salih, Subhi, *Hadis İlimleri Ve Hadis İstılahları*, (Çeviri; Yaşar Kandemir) s. 17, M.Ü. İfav Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴ Akyüz, Ali, *Said b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşası*, s. 49, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' liahlaki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, (thk. Mahmud Tahhan) II, 281, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1983.

⁶ el-Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, I, 6, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1960.; Sezgin, M. Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, s. 45-46, Otto Yayınları, Ankara, 2015.

Sufyân es-Sevrî (v. 161), Basra'da Hammad b. Seleme (v. 176) ve yine Mekke'de Sufyân b. Uyeyne (v. 198), Şam'da el-Velîd b. Muslim (v. 194), Rey'de Cerîr b. Abdulhamîd (v. 182), Horasan ve Merv'de Abdullâh b. el-Mubârek (v. 181), Vâsıt'da Huşeym b. Beşîr (v. 183), Kûfe'de İbn Ebî Zâ'ide (v. 182), İbn Fudayl (v. 196) ve daha sonra Yemen'de Abdurrezzâk (v. 211) ve Ebû Kurre Mûsâ b. Târik olmuştur.”⁷

İmam Tirmizî (v. 279) de Rânehürmüzi'nin söylediklerini destekler mahiyette şunları ifade etmektedir:

“Hadislerin tasnîfine çalışıp bu hususta rehberlik eden birçok muhaddis biliyoruz. Hişâm b. Hassan (v. 147), Abdulmelik b. Abdulazîz b. Cureyc (v. 150), Saîd b. Ebî Arûbe (v. 156), İmam Mâlik b. Enes (v. 179), Hammad b. Seleme (v. 176), Abdullâh b. el-Mubârek (v. 181), Yahya b. Zekeriyâ b. Ebî Zâ'ide (v. 182), Vaki' b. el-Cerrâh (v. 196), Abdarrahmân b. Mehdî (v. 198) ve birçok ilim ve fazilet ehli kimseler musannef eserler meydana getirdiler.”⁸

Ebu Tâlib el-Mekkî (v. 386) ise tasnîf devrinin H. 120 -130 yıllarında başladığını ifade ederek ilk musannifler hakkında şunları söylemektedir:

“İslam'da ilk musannef kitabın, İbn Cureyc' in hadislere dâir kitabı ile Mekke'de meydana getirilen bazı tefsir kitapları olduğu söylenir. Sonra Yemen'de Ma'mer b. Râşid, gerek gelişi güzel bir şekilde ve gerekse muayyen bablar hâlinde bulunan süneni topladı. İmam Mâlik b. Enes, Muvatta'ı Medine'de, İbn Uyeyne Kitâb el-Câmi' ile Kur'ân ve hadîse âit birçok dağınık malzemeyi Mekke'de topladı. Sufyân es-Sevrî de musannefini bu devirde meydana getirdi”⁹

Sufyânü's-Sevrî (161/778), İbn Cüreyc'in (150/767) kabrinin başında durup ona rahmet okuduktan sonra: “Her tarafta meşhûr olan, önem verilmediğinden dolayı da hatırlanamayan nice hadîsler vardır ki, onları bu kabirde yatan insandan naklen bir babda tahrîc ettik” dediğini nakleder.¹⁰

Buraya kadar aktarılanlardan, ilk olarak tasnîf ve tebvîbin kimler tarafından yapıldığı hakkında bilgiler verilmektedir. Ancak bu metodu ilk olarak kimin ihdas ettiği ve bu konuda takip edilen ilk kişinin kim olduğu hakkında aktarılanlara bakılarak bir hükme varmak pek mümkün görünmemektedir. Bu konu hakkında Hatîb el-Bağdâdî, İbn Cüreyc'in ilk tasnîfi yapan kişi olduğu rivayetini kaydetmiş ve değişik bölgelerde O'nu bu hususta takip eden müelliflerin isimlerini vermiştir.¹¹ Ali Akyüz'de bu konudaki bir araştırmasında İbn Cüreyc'in ale'l-ebvâb sistemin mücidi olarak sadece şekli yönden değil, bütün yönleriyle taklid edildiği düşüncesinde olduğunu ifade etmiştir.¹²

İbn Cüreyc'den “Hadîsleri hiç kimse benim gibi tedvîn etmedi.” diye bir söz nakledilmektedir.¹³ Bu ifadeyle iki husus kastedilmiş olabilir. İbn Cüreyc'den önce münferit bablı (müstakil konulu) eserlerin tasnîf edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla İbn Cüreyc bu sözyle, muhtelif bablı (çok konulu) tasnîfi ilk olarak kendisinin yaptığını ifade etmiş olabilir. Ya da İbn Cüreyc bu sözü ile o zamana kadar olmayan kitap denilen ana başlık koyma tasnîfini kastetmiş olabilir. Yaklaşık H. 150 yılında vefat ettiği ifade edilen İbn Cüreyc'in günümüze ulaşmış bir eseri bulunmamaktadır. Aynı yıllarda vefat etmiş olan (H. 152) Mamer b. Raşid'in ise ale'l-ebvâb sisteme göre tebvîb ve tasnîf

⁷er-Rânehürmüzi, *el-Muhaddisü'l-Fâsil Beyne'r-Râvi ve'l-Vâi'*, I, 615, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

⁸ Tirmizî, Ebû İsâ, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, II, 33, Bulak, 1292.

⁹ el-Mekkî, Ebû Tâlib, *Kûtu'l-Kulûb*, I, 159, Kahire.

¹⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' liahlaki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'*, II, 286.

¹¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' liahlaki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'*, II, 281.

¹² Akyüz, Ali, *Said b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşası*, s. 69.

¹³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' liahlaki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'*, II, 281.

edilmiş Câmî adlı eseri günümüze ulaştırmıştır.¹⁴ Mamer b. Raşid'in eseri incelendiğinde hadisler, muhtevalarına göre bölüm ya da ana başlık diyebileceğimiz kitaplara ayrılmamış sadece bablar halinde tasnif edilmiştir.¹⁵ Hatîb el-Bağdadî, Mamer b. Raşid'in ismini de İbn Cüreyc'in metodunu takip edenler arasında zikretmiştir. Bu durumda İbn Cüreyc yukarıdaki sözüyle şayet muhtelif bablı tasnifi kastetmiş olursa o zaman Mamer b. Raşid'in isminin O'nu takip edenler arasında zikredilmesinde bir beis olmayacaktır. Ancak İbn Cüreyc bu sözü ile kitap ve bab başlığı koyma şeklini kastetmişse o zaman Mamer b. Raşid, İbn Cüreyc'i takip etmemiş olacaktır. Zira O'nun eserinde kitap şeklinde yapılan bir tasnif yoktur. İbn Cüreyc'in eseri elimize ulaşmadığı için bu konuda net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak ale'l-ebvab sistemini ilk ortaya çıkaran müellif olarak İbn Cüreyc kabul edilir¹⁶ ve Mamer b. Raşid'in de onu takip ettiği söylenilirse, aynı dönemde Medine'de yaşamış olan Malik b. Enes'in Muvatta'ı telif ederken ale'l-ebvab sisteme göre telif etmesine rağmen İbn Cüreyc'i takip ettiği söylenemez. Zira Muvatta'da kitaplar ve bab başlıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla ya Mamer b. Raşid, İbn Cüreyc'i takip etmemiştir ya da İbn Cüreyc ale'l-ebvab sistemin mucidi değildir demek gerekir. Bir başka yol olarak da ale'l-ebvab sistemin zamanla tekamül etmiş olması söylenebilir. Burada ifade edilmek istenilen bir başka husus da ale'l-ebvab sistemin Ebû Hanîfe tarafından ortaya çıkarılmış olabileceğidir. Nitekim kendisinden *Kitabu'l-Âsâr* adlı kitap rivayet edilmiş ve bu kitapta ale'l-ebvab sisteme göre tasnif edilmiştir. Bu hususta Suyûtî'nin şöyle dediği nakledilmektedir:

“Ebû Hanîfe'nin temayüz ettiği hususiyetlerden biri de şeriat ilmini ilk olarak tedvin ve bablara göre tertip etmesidir. Bu konuda O'nu Muvatta'ın tertibinde Malik izlemiştir. Ebû Hanîfe'yi bu alanda geçen yoktur.”¹⁷

Mevlana Muhammed Abdürreşîd en-Numânî ise şunları söylemektedir:

“Her halükarda şu bir gerçektir ki, *Kitabu'l-Âsâr* dan önce hiçbir hadis kitabı fıkıh bablarına göre (ale'l-ebvab) tertib edilmiş değildi. *Kitabu'l-Âsâr* tasnif edilince hadislerin bablara göre tertibi revaç buldu... Bu konuda bütün ümmetin içinde evveliyet şerefi İmam Ebû Hanîfe'ye aittir ki şeriat ilmini temel olarak bablara göre o tertib etmiştir, Bunu öylesine güzel ve hoş bir surette yapmıştır ki bugüne kadar yazılan bütün sünen ve ahkâm kitapları onun fikhî tertibine göre tedvin ve tertib olunagelmıştır.”¹⁸

İsmail Hakkı Ünal, bu konu hakkında şunları ifade etmektedir; “Ebu'l-Vefa el-Efgânî'nin ifadesine bakılırsa, hadis ilminde, Hz. Peygamber'in âsâr ve ahbârında, sahâbe ve tâbiûn kavillerinde, fikhî bablara göre güzel bir şekilde tertiplenmiş ilk telif eser Ebû Hanîfe'nin *Kitabu'l-Âsâr*'ıdır. Daha sonra bu yolu Mekke'de İbn Cüreyc, Medine'de Malik b. Enes ve Said b. Ebî Arûbe, Basra'da Osman el-Bettî, Şam'da Evzâî takip etmişlerdir. Biraz önce de belirttiğimiz gibi, talebeleri Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in derledikleri *Kitabu'l-Asâr* günümüze kadar ulaşmış olmakla beraber, Ebû Hanîfe'nin bizzat böyle bir eser telif ettiği bilinmemektedir. Afgânî, muhtemelen, talebelerine ait *Kitabu'l-Âsâr*'ları onlara Ebû Hanîfe'nin imlâ ettirmiş olabileceğinden

¹⁴Sezgin, M. Fuad, *Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer B. Raşid'in Cami'i*, 115-134, Türkiyat Mecmuası, 2011.

¹⁵Erul, Bünyamin, *Hicri II. Asırda Rivayet Üslûbu (II) II. Dirayet Açısından Ma'mer b. Raşid'in (v.153) el-Cami'i*, A.Ü.İ.F.D. XLIII/2 s. 57-90, Ankara, 2002.

¹⁶Akyüz, Ali, *Said b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşası*, s. 69.

¹⁷Numânî, Mevlana Muhammed Abdürreşîd, *Kitabu'l-Asâr Mukaddimesi*, (Çeviri: Mehmet Özşenel) s. 238 (http://www.ifl.sakarya.edu.tr/dergi/dergi_1/mehmetozsenel/mozsenel.pdf).

¹⁸Numânî, *Kitabu'l-Asâr Mukaddimesi*, (Çeviri: Mehmet Özşenel) s. 237.

hareketle böyle bir neticeye varmış olmalıdır.¹⁹,”

Ebû Hanîfe'nin, *Kitabu'l-Âsâr* adlı eseri, bizzat kendisinin telif ettiği bilinmemektedir. Ancak günümüze ulaşan eserin rivayetleri incelendiğinde bu eserin, Ebû Hanîfe'nin öğrencilerine yazdırmış olması kuvvetle muhtemel olan bir eser olduğu anlaşılmaktadır.²⁰ Dolayısıyla tebvîb ve tasnîfin de bizzat kendisi tarafından yapıldığını ifade etmek mümkündür.

Hadislerin, fıkıh ilminden önce tedvîn edilmiş olduğu ancak tasnifinin (kitap ve bablara göre ayrılmasının) fıkıh ilminin teşekkülünden sonra olduğu bilinmektedir. Yani sünnetin tedvîni fıkıhtan önce, fakat tasnîfi fıkıhtan sonra olmuştur.²¹ Dolayısıyla ale'l-ebvab metotla tasnîf edilen hadis kitaplarının konularının ve tertîbinin fıkıh kitaplarından alınmış olabileceği²² söylenebilir.

İmam Ebû Hanîfe, İbn Cüreyc ile aynı yılda vefat etmiş bir âlimdir. Biri Mekke de yaşarken diğeri Kûfe'de yaşamıştır. İmam Ebû Hanîfe'den rivayetle günümüze ulaşmış *Kitabu'l-Âsâr* adlı eser bulunmaktadır. Bu eser ale'l-ebvab sistemin mütakamil seviyesine işaret ettiği söylenebilecek kitap bölümlerini ihtiva eden bir şekilde tasnîf edilmiştir. İmam Ebû Hanîfe'nin fıkıhta ne kadar büyük bir imam olduğu ve fıkıhın da ilk müdevvini kabul edildiği düşünüldüğünde, ale'l-ebvab tasnîf sisteminin fıkıhtan hadise intikal ettiği de göz önünde bulundurulunca, İbn Cüreyc yerine, ale'l-ebvab sistemin mucidinin İmam Ebû Hanîfe olduğu fikri daha isabetli görünmektedir.

İlk başta kaynak olarak verdiğimiz eserlerin İmam Ebû Hanîfe'yi ilk musannifler ve tebvîbi ilk yapan kişiler arasında zikretmeyişleri, dönemin ehli re'y ve ehli hadis çekişmesinden kaynaklanmış olabileceği söylenilebilir.

Dolayısıyla tebvîbi mütakamil bir seviyede ortaya çıkaran kimsenin İmam Ebû Hanîfe ve tebvîbin ortaya çıkarıldığı ilk eserinde *Kitabu'l-Âsâr* olduğu ifade edilebilir.

2.2. Muvatta'ın Tanıtımı

Burada, Muvatta'ın yazılış tarihi, ihtiva ettiği hadislerin sayısı, nüshalarda bab ve kitap başlıklarının sayısı, nüshalarının özellikleri gibi bir çok konuya başlıklar halinde değinilerek tanıtımı yapılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. İsimlendirilmesi

Muvatta kelimesi و ط ء kökünden olup tef'îl babında “düzledi, düzeltti, hazırladı” anlamlarına, mufâale babında ise “bir şey üzerinde anlaştı, muvâfakat etti” anlamına gelir.²³

Muvatta'ın isimlendirilmesi ile alakalı Suyûtî tarafından iki görüş zikredilmektedir.²⁴

Suyûtî birinci görüş olarak şunları zikreder: “Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrahim el-Kinânî el-İsbahânî şöyle demiştir: Ebû Hâtîm er-Râzî'ye sordum: ‘İmam Mâlik b. Enes'in Muvatta'ı niçin bu isimle isimlendirilmiş olabilir?’ Şöyle cevap verdi:

¹⁹Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı Ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, s. 70, DİB Yayınları, Ankara, 2010.

²⁰Özşenel, Mehmet, *Hadiste İlk Musannifler ve Ebû Hanîfe'nin Tasnifteki Rolü*, Ekev Akademi Dergisi, 12/34, 2008.

²¹Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 174, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.

²²Koçkuzu, Ali Osman, *Hadis İlimleri ve Tarihi*, s. 283, Dergah Yay., 1983.

²³Feyrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhîd*, I, 55, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005

²⁴Ebu Zehv, Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, (Çeviri: S. Başaran, M. Sönmez) s. 269, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

‘Çünkü onu tasnîf edip düzenlemiş ve insanlar için kolaylaştırıp hazır hale getirmiştir. Bu nedenle ona Muvatta denmiştir.

İkinci görüş olarak ise şunları ifade eder: “Ebu'l-Hasen b. Fehr şöyle demiştir: ‘Ahmed b. İbrahim b. Ferrâs, babasını şöyle derken duyduğunu bize haber verdi: Ali b. Ahmed el-Halicî, bazı hocalarından İmam Mâlik’i şöyle derken işittiğini söyledi: Bu kitabımı Medine fukahâsından 70 fakîhe arz ettim. Hepsi de onun üzerinde hemfikir oldular. Ben de ona, Muvatta adını verdim’.”²⁵

Birinci görüşe göre Muvatta, insanlar için hazır hale gelen, onların, hükümleri kendisinde hazır olarak bulduğu kitap olması dolayısıyla bu ismi almıştır. İkinci görüşe göre ise, İmam Malik kitabını birçok fakîhe arz etmesi sonucunda, hepsinin kitabın doğruluğu ve başarılı bir çalışma olması hususunda ittifak etmeleri üzerine kendisinin, üzerinde ittifak edilen anlamında Muvatta ismini verdiği anlaşılmaktadır. Kitabın isimlendirilmesinde bu görüşlerden biri tercih edilebileceği gibi iki görüşün cem edilmesi de mümkün gözükmemektedir.

2.2.2. Telif Tarihi

Muvatta'nın ne zaman yazılmaya başlanıp ne zaman nihayete erdirildiği konusunda âlimlerin farklı görüşleri bulunmaktadır.

İbn Kuteybe (v. 276), Muvatta'nın hicrî 148'de veya bu civarda tamamlandığını söylemekte başlangıcı hakkında ise bir bilgi vermemektedir.²⁶

Zâhid el-Kevserî Muvatta'nın telifinin ne zaman başladığı hakkında bir görüş belirtmezken telif süresinin 159 yılında tamamlandığını ifade etmektedir.²⁷

Muhammed Ebu Zehra ise Muvatta'nın 140 yılında telif edilmeye başladığını, 158 yılında ise eserin tamamlandığını ifade etmektedir.²⁸

Abdulfettâh Ebû Gudde ise başlangıç tarihi olarak 140 veya 147 tarihinden sonrasına işaret ederken, bitiş tarihi olarak 158 yılından sonrası olduğunu ifade etmektedir.²⁹

Nezir Hamdan ise Muvatta'nın 148 ila 159 yılları arasında 11 yıl içinde yazıldığını ifade etmektedir.³⁰

Halit Özkan ise rivayetleri değerlendirdikten sonra telifin başlangıcı hakkında net bir şey söylemezken eserin her hâlükârda 150 yılının ortalarında son şeklini aldığını ifade eder.³¹

Ebubekir Sifil ise görüşleri değerlendirdikten sonra kanaatinin, telifin 143 yılından sonra başlayıp 158 yılından sonra bittiği yönünde olduğunu ifade etmektedir.³²

Batıda ve oryantalist anlayışta Muvatta, “İslam hukukunun teşekkül dönemi açısından genel kabul gören ve kronolojiyi yansıtan bir eser, veya erken dönem hadis rivâyetinin şifâhi mi yazılı mı olduğu tartışmasında bir kaynak” konumundadır. Dolayısıyla Muvatta'nın ne zaman yazıldığı önemli bir mesele olmaktadır. Oryantalistler,

²⁵ Suyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, I, 12, Beyrut, 1994.

²⁶ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, II. 316 (thk. Halîl el-Mansûr), Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997.

²⁷ İbn Abdîlberri, *el-İntikâ fi Fedâilî'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Fukahâ* (el-Kevserî'nin ta'lik yazısı), s. 81, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslamiyye, Beyrut, 1997.

²⁸ Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 228, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır, 1952.

²⁹ el-Leknevi, Abdulhayy, *et-Taliku'l-Mümecced alâ Muvattai Muhammed*, I, 14, Dâru'l-Kâlem, Dimeşk, 2005.

³⁰ Hamdan, *Nezir*, *el-Muvattaât li İmam Malik*, s. 31, Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 1992.

³¹ Özkan, Halit, *Amele Delâlet Eden Tabirler*, s. 25, İslâm Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2011.

³² Sifil, Ebubekir, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, s. 39 Ravza Yayınları, İstanbul, 2017.

bu tarihlendirmeyi hicri III. asır olarak yapmaktadırlar.³³ Muvatta'ın daha geç bir dönemde ortaya çıktığını söyleyerek, ilk dönemle arada bir kopukluk oluşturmak ve böylece İslamın temel kaynakları üzerinde şüphe uyandırmak istedikleri açık bir mevzudur. Yukarıdaki rivayetlerde de görüldüğü gibi hicri III. asırda yazıldığına dair hiçbir görüş bulunmamaktadır. Ebubekir Sifil'in değerlendirmelerine bakıldığında telifin, 143 yılından sonra başlayıp 158 yılından sonra bittiğini ifade etmek daha makul görünmektedir.

2.2.3. Telif Sebebi

Muvatta'ın yazılış sebepleri konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Rivayete göre bir kitap türü olarak Muvatta türünün ilk örneği kabul edilen ve bir kısmı da günümüze ulaşmış olan³⁴ Abdülazîz b. Abdullah el-Mâcişûn'un (v. 164/780-81) Muvatta'ı, İmam Malik'in eline geçince eseri beğenmekle birlikte rivayetlere yer vermemesini bir eksiklik olarak görmüş ve sahih haberleri fıkıh bablarına göre derleyen ve Medinelilerin tatbikatlarını da içeren bir kitap yazmaya karar vermiştir.³⁵

Muvatta'ın, zamanın Abbâsî halifesi Mansûr (v. 158/775)'un talebi üzerine kâleme alındığını gösteren rivayetler de vardır. Kâdî İyâz bu konu hakkında birçok rivayeti eserinde zikreder. Bu rivayetlerden birine göre Halife bir hac esnasında İmam Mâlik'le buluşmuş ve İbn Abbas'ın ruhsatlara istinat eden fetvalarından, İbn Ömer'in katı görüşlerinden ve İbn Mes'ûd'un şâz kanaatlerinden uzak kalmak kaydıyla Medinelilerin ilmini içeren bir kitap yazmasını istemiş, İmam Mâlik de bu talep üzerine eseri yazmaya başlamıştır.³⁶ Yine Kâdî İyâz'ın zikrettiği rivayetlerden birinde halife Mansûr İmam Mâlik'e "insanları sorumlu tutabileceğim bir kitap yaz" demiş, İmam Mâlik ise konu hakkındaki fikirlerini söyleyince Mansûr: "Onu sen yaz. Bugün senden daha bilgili hiç kimse yoktur" demiştir. Bunun üzerine İmam Mâlik'in Muvatta'ı yazmaya başladığını fakat Ebû Ca'fer'in vefatından önce tamamlayamadığını ifade etmiştir.³⁷

Bir başka görüşte ise, Hicrî II. asırdaki mevcut fikhî ihtilâfların giderilip bir bütünlük sağlanması için halifenin emriyle vezir İbnü'l-Mukaffa'nın (v. 142), İmam Mâlik'ten Muvatta'ı yazmasını talep ettiği ve İmam Mâlik'in de bunun üzerine Muvatta'ı yazmaya başladığı ifade edilmiştir.³⁸

İmam Mâlik'in dönemin şartları ve gerektirdiği durumlar neticesinde böyle bir eseri yazmış olmaya karar vermiş olması da bir görüş olarak ifade edilmektedir.³⁹

Bütün söylenen sebeplerin imkân dahilinde olması ile beraber, tarihin kendi omuzlarına yüklediği yükün farkında olan ve âlim olmanın gerektirdiği sorumluluğu bilen İmam Mâlik gibi bir âlimin, böyle bir eseri telif etmeyi bizzat kendisinin

³³Kızılkaya Yılmaz, Râhile, Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta'daki Mürsel Rivâyetler, s. 476, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(basılmamış doktora tezi), İstanbul, 2014.

³⁴Özkan, Halit, *Amele Delâlet Eden Tabirler*, s. 25,

³⁵en-Nemerî, İbn Abdilber, et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta Mine'l-Meânî ve'l-Esânîd, I, 86, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib, 1967.

³⁶İyâz, Kâdî, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, I, 192.

³⁷İyâz, Kâdî, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, I, 192.

³⁸Guraya, Yusuf, *Sünnetin Neliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım* (çev. M. Emin Özafşar), s. 23, Ankara Okulu Yayınlar, Ankara, 1999.

³⁹ Özkan, Halit, *Amele Delâlet Eden Tabirler*, s. 25., Ebu Zehra, Muhammed, Malik, s. 224.

düşünmüş olması daha güçlü bir sebep gibi görünmektedir. Diğer bütün rivayet ve görüşlerin de İmam Mâlik'in bu düşüncesini harekete geçirdiği söylenilebilir.

2.2.4. Telifinde Tercih Edilen Tasnîf ve Tebvîb Metodu

Hadis kitaplarının tasnifinde Ale'l-ebvab ve ale'r-ricâl olmak üzere iki tasnîf türü bulunmaktadır.⁴⁰ Muvatta ale'l-ebvab sistem üzere tasnîf edilmiş bir kitaptır.

Ale'l-ebvab tasnif sistemin kendi içerisinde değişik türleri bulunmaktadır. Kitabın içeriğine göre de bablar değişiklik arz etmektedir. Genellikle fikhî konular ihtiva etmesi dolayısıyla, Muvatta fıkıh bablarına göre tasnîf edilmiş bir eserdir. Hatta Muvatta, fıkıh bablarına göre telif edilen ilk hadis kitabı olarak kabul edilmektedir.⁴¹ Bunun yanında Muvattada “babu esma'in-nebi,” “babu ma câe fi sıfatı cehennem,” gibi fıkıh babları dışında kalan bablar çok azda olsa bulunmaktadır. İmam Malik genellikle bu babları, Kitabu'l-câmi' adında bir bölüm açarak orada zikretmiştir.

Muvatta'nın hadis kitabı mı fıkıh kitabı mı olduğu konusunda değişik görüşler bulunsa da kabul gören genel görüş, hadis ve fıkıhı bir araya getiren fikhî bablara göre tasnif edilmiş, bir hadis kitabı olduğudur.⁴²

2.2.5. Tertîbinde İzlenen Yöntem

Muvatta'da kitapların ve babların tertîbinin rastgele olmadığı, sıralamanın özenle belirlendiği, incelendiği zaman rahatlıkla görülebilecek bir husustur. Kitapların tertîbine bakıldığında namaz, zekât, oruç, cihad, hac ve muâmelâta dair konular şeklinde bir sıralamanın olduğu görülmektedir. Kanaatimizce İslamda bu ibadetlerin farz kılınmış sırasının takip edildiği anlaşılmaktadır. Mesela Zekât, oruç ibadetinin farz kılınmasından kısa bir süre sonra farz kılınmıştır. Burada zekâtın oruca takdim edilmesi Kur'an'da namazdan sonra sürekli zekâtın zikredilmesinden dolayı olabilir. Kitap bölümleri ile ilgili olarak Muvatta'nın vurgulanması gereken bir başka özelliği ise كتاب الجامع adında, içinde her türden konulara dair rivayetlerin bulunduğu bir bölümün bulunmasıdır.

Babların tertîbine bakıldığı zaman da, özenle tertip edildiği ve birçok yönden aralarında irtibat ve uyumun olduğu anlaşılacaktır. Mesela babların tertîbinde, bir konu hakkında ilk önce tercih edilen bab, o konunun başlangıcını ifade eden bir bab olduğu görülmektedir. Yani hepsinde olmasa da genellikle babların tertîbinde konunun ilk aşamasından son aşamasına doğru bir sıranın takip edildiği görülmektedir. Şüphesiz bunda, okuyucuya bir kolaylık sağlama düşüncesi vardır. Örneğin kitabın ilk bölümüne namaz vakitleri ile başlanmıştır. Çünkü namaz için önce vaktin girmesi gerekmektedir. Vakitlerden sonra ise abdest bahsine geçilmiştir. Cuma namazı bölümüne ise, vakitler bölümünde Cuma vaktine değinildiği için bir sonraki aşama olan gusülden başlanmıştır. Bir başka örnek, oruç bahsine ramazan ayının başlangıcı olan hilali görme meselesinden başlanılmış olmasıdır. Yine nikâh bahsine evlenmenin ilk aşaması olan evlenme isteğinde bulunma babı ile başlanmıştır. Daha sonraki babda ise bir sonraki aşama olan dul veya bekarlardan izin isteme babına yer verilmiştir. Aynı şekilde cenaze bahsine de

⁴⁰ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usulu*, s. 61, M.Ü. İfav Yayınları, İstanbul, 2009.

⁴¹ Khalidi, Smain, *İmâm Mâlik ve Muvatta' Adlı Eseri*, s. 71, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002. Ebu Zehv, Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 277.

⁴² Ebu Zehv, Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 278.

cenazenin ilk aşaması olan ölünün yıkanmasından başlanmış, ardından kefenlenmesi sonra da kabre götürülmesi şeklinde bir sıra takip edilmiştir.

Babların tertîbinde izlenen bir diğer metod ise, bir konu hakkındaki her iki duruma da peşi sıra gelen bablarda yer verilmiş olmasıdır. Mesela bir konu hakkında caiz olan durumlara bir bab başlığı altında yer verildiğinde o mesele hakkında caiz olmayan durumlar var ise sonraki bab başlığında da onlara değinilmiştir. باب ما يجوز من ve باب ما لا يجوز من السلف ve السلف babları bu duruma örnektir. Görüldüğü gibi birinci babda selef akdinde caiz olan durumlara işaret varken ikinci babda ise caiz olmayan durumlara işaret vardır.

Yine bir konuda azimet ve ruhsat ifade eden rivayetler varsa birinci babda azimet ifade eden bir başlığa sonraki babda ise ruhsat ifade eden bir başlığa yer verilmiştir. باب ما جاء في الوضوء من المذي ve باب الرخصة في المذي, başlıkları bu duruma örnek verilebilecek bablardandır. Görüldüğü gibi birinci babda meziden dolayı abdest almayı ifade eden bir başlık varken ikinci babda mezi hakkında ruhsat ifade eden bir başlık kullanılmıştır. باب الرخصة في المرور بين يدي المصلي ve التشديد في المرور بين يدي المصلي yine bu bablarda da, birincisinde namaz kılanın önünden geçmenin yasak olmasından bahseden bir başlığa yer verilmişken ikincisinde ise namaz kılanın önünden geçmekteki ruhsatı ifade eden bir başlığa yer verilmiştir.

Yine bir konuda gerekli olan durumlara işaret edilen bir bab başlığı kullanıldığında sonrasında gerekmeyen durumlara işaret eden bir bab başlığı kullanıldığı görülmektedir. باب ما لا قطع فيه ve باب ما يجب فيه القطع başlıkları bu duruma örnektir. Birinci bab başlığı hırsızlıkta el kesmek için gereken şartların ne olduğunu ifade ederken, ikinci bab başlığı ise hangi durumlarda el kesmenin olmayacağını ifade etmektedir.

Yukarıda كتاب الجامع denilen kitap bölümlerinin bulunduğu bahsedilmişti. Muvatta da aynı şekilde الجامع babların da bulunduğunu görmekteyiz. İmam Malik, bir konu hakkında kendisine hususi bir bab açmayı gerektirmeyecek kadar küçük yahut bir bab değil birçok değişik bab altında zikredilebilecek özelliğe sahip rivayetleri الجامع adında bir bab açarak burada zikretmiştir. باب ما جاء في العمرة, باب جامع قضاء الصيام, باب ما جاء في العمرة, باب جامع ما جاء في العمرة, باب جامع الأيمان, باب جامع الحج, جامع الطواف babları bu konuda örnek bablardandır. Genellikle bütün bölümlerin sonunda bu câmi' bablardan bulunmaktadır.

Kitapların ve babların tertîbine, genel olarak değinildikten sonra babların içeriğinin tertîbine kısaca temas edilecektir. İmam Mâlik Muvatta'nın içeriği hakkında "Muvatta'da Resulullah'ın hadisleri, sahâbe ve tâbiûnun kavilleri ve benim görüşlerim vardır. Buradaki görüşlerimi, ictihad yoluyla veya kendilerine eriştiğim ilim ehli kimselerin görüşleri doğrultusunda oluşturdum. Onların görüşleri dışında bir şeye itibar etmedim"⁴³ demektedir.

Bu sözden de anlaşıldığı gibi Muvattada merfû', mevkûf, maktu' hadisler ve amel-i ehli Medine'nin yanı sıra İmam Malik'in kendi görüşleri de bulunmaktadır.

2.2.6. Hadislerinin Sayısı ve Artma Eksilmesi Konusundaki Tartışmalar

Muvatta nüshalarındaki hadis sayıları farklılık göstermektedir. Günümüze ulaşmış nüshalar arasındaki bu sayı farklılıklarını tespit etmek mümkündür. Muvatta'daki hadis sayılarının artması ve eksilmesindeki tartışmalar nüshalar üzerinden değil, Muvatta'nın ilk başta daha çok hadis ihtiva etmesine rağmen zamanla İmam Malik tarafından bir elemeye tâbi tutularak

⁴³Kādî İyâz, *Tertîbü'l-Medârik*, II, 73.

azaltıldığı konusu üzerinde yaşanmaktadır. Birçok rivayette İmam Malik'in ilk başta çok olan hadis sayısını zamanla bir elemeye tâbî tutarak azalttığı rivayet edilmektedir. Öncelikle bu rivayetlere bir göz atılacak daha sonra değerlendirme yapılacaktır.

Suyûtî'nin belirttiğine göre Muvatta'da 600'ü müsned ve 222'si mürsel olan 822 merfû', 613 mevkûf ve 285 maktû olmak üzere toplam 1720 hadis bulunmaktadır.⁴⁴

Suyûtî, bu konuda Ğâfîkî'nin şu sözünü de nakletmiştir: "Malik'in Muvatta'ından bize ulaşan senedlere göre, Muvatta'da muttasıl hadislerin sayısı 600'dür. Bu rakam, belağ rivayetlerin, sahâbe ve tâbiûn kavillerinin dışındakilerin sayısıdır."⁴⁵

Muvatta'nın Şeybânî rivâyeti ise 429 merfû', 628 mevkûf ve 112 maktû rivâyet ihtiva etmektedir.

Mevsû'atü'l-hadîsi's-şerîf CD'sine göre ise *Muvatta*'da 736 merfû', 599 mevkûf ve 248 maktû rivâyet olmak üzere toplam 1579 rivâyet yer almaktadır.

Atîk b. ez-Zübeydî, İmam Malik'in seçici çalışması hakkında şöyle bir yorum yapmıştır: "Malik biraz daha yaşayacak olsaydı, neredeyse Muvatta'nın hepsini çıkaracaktı."⁴⁶

İlkiya el-Herrâsî de bu konuda şöyle demiştir: "Malik'in Muvatta'ı 9000 hadisten oluşuyordu, Malik gözden geçirip seçme işini bitirdiğinde ise 700 hadis kaldı."⁴⁷

Kâdî İyaz, Tertîbu'l-Medârik'te Süleyman b. Bilal'den şu sözü nakletmiştir: "Malik Muvatta'ı yazdığında 4000 veya daha fazla hadis vardı. Vefat ettiğinde ise, Müslümanlar için en uygun olanı ve dinî yönden en iyi örnek olanları seçmek amacıyla her sene azalta azalta 1000 kûsür hadis kalmıştı."⁴⁸

Rivayetleri değerlendiren ve değişik nüshalardaki hadis sayılarını inceleyen Ebubekir Sifil vardığı sonucu şu şekilde açıklamaktadır:

"Neresinden bakılırsa bakılsın, İmam Malik'ten ahz edilen en kadim nüshalarla en müteahhir nüshalar arasında ihtiva ettikleri hadis sayısı bakımından 1/10'lik fark bulunduğu iddiasını isbat etmek mümkün görünmemektedir. Şu halde rahatlıkla söylenebilir ki İmam Malik'in el-Muvatta isimli eserinde hiçbir zaman 10 bin veya 4 bin hadis yoktu. Esasen ahkâm hadislerinin sayısı hiçbir zaman bu rakama çıkmamıştır. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: İbn Mehdî'nin şöyle dediğini dinledim: "Bunların içinden helal ve haram (bildiren ahkâm hadisleri) sekiz yüz adettir." İshak b. Râhûye de bu rakamı Yahya b. Sa'id'den nakletmiştir."⁴⁹

İmam Malik'in şayet başlangıçtaki hadis sayısını zamanla eleme ve azaltma yoluna gittiği kabul edilirse, o zaman kendisinden ilk rivayet edilen nüshadaki hadis sayısı son rivayet edilen nüshadaki hadis sayısından daha fazla olması gerekecektir. Ancak durum bunun tam tersinedir. Son rivayet edilen nüshadaki hadis sayısı daha fazladır.⁵⁰ Dolayısıyla bize göre İmam Malik'in zamanla bir eleme faaliyeti yaptığını söylemek pek makul görünmemektedir. Zira bu faaliyet kendisinin ve hadislerinin güvenilirliğine şüphe düşürebilir. Çünkü bir muhaddis alime, önce rivayetin sağlamlığına güvenerek onu rivayet etmesi daha sonra da yanıldığını ifade eder gibi onu

⁴⁴ Suyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, I, 9.

⁴⁵ ez-Zürkânî, Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik*, thk. Taha Abdu'r-Raûf, Mektebetu's-Sekâfetu'd-Diniyye, I, 14, Kâhire, 2003.

⁴⁶ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-Medârik*, I, 193.

⁴⁷ ez-Zürkânî, Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik*, I, 12.

⁴⁸ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-Medârik*, I, 193.

⁴⁹ Sifil, Ebubekir, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, s. 189.

⁵⁰ Sifil, Ebubekir, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, s. 186.

rivayet etmemesi yakışacak bir durum değildir. Meselenin bu yönü bir tarafa nüshalardaki durum konuyu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Rivayet edilen bu sayıları, İmam Malik'in ilk başta ulaştığı ve topladığı hadis sayıları olarak kabul etmek mümkün olabilir. Bu kadar rivayet içerisinden uygun gördüklerini kitabına alıp, bugün mevcut olan nüshalardaki sayı kadarıyla kitabını rivayet ettiği düşünülebilir.

2.2.7. Kitap ve Bab Başlığı Sayısı

Daha önce belirtildiği gibi kitap, ana başlığa, bab ise alt başlığa verilen isimdir. Muvatta nüshaları arasında kitap ve bab başlığı sayısı farklılık arz etmektedir. Ulaşabildiğimiz beş Muvatta nüshasının, tespit ettiğimiz kadarıyla kitap ve bab başlıkları sayısı şu şekildedir;

- Yahya el-Leysî nüshası; 61 kitap, 703 bab başlığı⁵¹
- Ebû Mus'ab ez-Zührî nüshası; 32 kitap, 690 bab başlığı⁵²
- Hasan eş-Şeybânî nüshası; 20 kitap, 420 bab başlığı⁵³
- Saîd el-Hadesânî nüshası; 18 kitap, 446 bab başlığı⁵⁴
- Mesleme el-Ka'nebî nüshası; 10 kitap, 231 bab başlığı.⁵⁵

Görüldüğü gibi kitap ve bab başlığı en fazla olan nüsha el-Leysî nüshasıdır. ez-Zührî nüshası ise bab başlığı sayısı açısından el-Leysî nüshası ile aynı denebilecek düzeyde iken, kitap sayısı yaklaşık yarısı kadardır. Bu da el-Leysî'nin daha çok kitap başlığı oluşturduğunu göstermektedir. eş-Şeybânî nüshası ile el-Hadesânî nüshası hem kitap hem bab başlığı sayısı açısından aynı denilebilecek düzeydedir. el-Ka'nebî nüshası ise diğer nüshalarla büyük farkla en az kitap ve bab başlığına sahip olan nüsha olarak görülmektedir. Aşağıda da belirtileceği üzere el-Hadesânî ve el-Ka'nebî nüshaları günümüze tam olarak ulaşmayan eksik nüshalardandır. Dolayısıyla ez-Zührî ve el-Leysî nüshalarına göre epeyce eksik olması normaldir. eş-Şeybânî nüshasının ise aşağıda belirtildiği üzere İmam Muhammed'in kendi tasnîfi olduğu dikkate alınınca ez-Zührî ve el-Leysî nüshalarıyla aradaki farkın buradan kaynaklandığı anlaşılabilir.

Şimdi bu nüshaların her birisi ayrı ayrı tanıtılacaktır.

2.2.8. Nüshaları

Kaynaklarda Muvatta'nın ravilerinin sayısı hakkında farklı görüşler zikredilmektedir. El-Gâfikî, *Müsnedü'l-Muvatta* adlı eserinde 12 ravi zikretmektedir.

Kâdî İyâz ise bu 12 isme 45 isim daha ekleyerek 57 râvînin isimlerini zikretmektedir.⁵⁶

⁵¹Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Yahya el-Leysî*, Dâru's-Sâder, Beyrut, 2004., Malik, *Muvatta birivayeti Yahya el-Leysî*, thk. M. Fuâd Abdulkakî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Mısır (Şâmîle).

⁵²Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Ebû Mus'ab ez-Zührî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Muhammed Halîl, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1999., Malik, *Muvatta birivayeti Ebû Mus'ab ez-Zührî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Halîl, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1998 (Şâmîle).

⁵³Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, Mektebetü'r-Raşîd, 1949., Malik, *Muvattaı Malik birivayeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Mektebetü'l-İlmiyye (Şâmîle).

⁵⁴Malik b. Enes, *Muvatta birivâyeti Saîd el-Hadesânî*, thk. Abdu'l-Mecîd Türkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994.

⁵⁵Malik b. Enes, *Muvatta birivâyeti Mesleme el-Ka'nebî*, thk. Abdu'l-Mecîd Türkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1999.

İbn Nâsıreddîn ise *İthafu's-Salik bi Ruvâti'l-Muvatta' an Malik* adlı eserinde ravi sayısının 79 olduğunu ifade etmiştir.

Mustafa el-A'zamî ise ravi sayısının 107 olduğunu belirtmiştir.⁵⁷

Muvatta'nın ravilerinin sayısı hakkında değişik bilgiler verilse de nüsha sayılarının en fazla 20 kadar olduğu aktarılmaktadır. Kâdî İyâz nüsha sayısının 20 olduğunu⁵⁸, Suyûtî 14 olduğunu⁵⁹ ifade etmişlerdir.

Burada bu nüshalar arasında en meşhur ve matbû olanları, ravileri ile birlikte kısaca tanıtılmaya çalışılacaktır.

2.2.8.1. Yahya b. Yahya el-Leysî (v. 234) Nüshası

150 (767) yılı civarında doğan Ebû Muhammed Yahyâ b. Yahyâ b. Kesîr el-Leysî el-Masmûdî el-Kurtubî, Endülüs'ün fethi sırasında Fas'ın (Mağrib-i Aksâ) kuzeybatısındaki Tanca şehrinden gelip Kurtuba'ya (Cordoba) yerleşen Berberî asıllı Masmûde kabilesinden Ebû İsâ ailesine (Benî Ebû İsâ) mensuptur. Babası, Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu Abdurrahman b. Muâviye'nin hizmetinde bulunmuş, daha sonra Cezîretülhadrâ ve Şezûne valiliği yapmıştır. Yahyâ, Emevî hânedanına yakın bir asker ve bürokrat aileye mensup olmakla birlikte dinî ilimlere ilgi duymuş ve Kurtuba'da İmam Mâlik'in öğrencisi Ziyâd Şebtûn'un derslerine katılarak, O'ndan İmam Mâlik'in el-Muvatta'nı dinlemiş, fikhî görüşlerini öğrenmiş ve kısa zamanda en gözde talebesi olmuştur. Ayrıca İmam Mâlik'in ilk nesil Endülüslü talebelerinden Ebû Osman Saîd b. Ebû Hind ve Yahyâ b. Mudar el-Kaysî'ye de öğrencilik yapmıştır. Daha sonra hocası Şebtûn'un teşvikiyle, Doğu'ya ilim yolculuğuna çıkmıştır. İmam Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Leys b. Sa'd, İbnü'l-Kâsım, İbn Vehb, Abdullah b. Nâfi' es-Sâîğ ve Ebû Damre Enes b. İyâz'dan ders almıştır. Yahyâ'nın hangi tarihte Doğu'ya seyahat ettiği ve İmam Mâlik ile ne zaman görüştüğü konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. En geç 175 (791) yılında İmam Mâlik ve Leys b. Sa'd'dan ders okumuş, daha sonra Endülüs'e dönüp buradan 179'da (795) ikinci bir yolculuğa çıkmış ve önce Mısır'a gidip İbnü'l-Kâsım ile görüşmüş, ardından Medine'ye gidip İmam Mâlik'in cenazesine katılmış olmalıdır.⁶⁰

Yahya el-Leysî Muvatta'ı önce, "Şebtûn" olarak tanınan Ziyad b. Abdurrahman el-Lahmî (v. 204)'den almıştır. Yahya el-Leysî daha sonra Medine'ye gitmiş ve Kitabü'l-İ'tikaf'ın 3 babı hariç Muvatta'ı bizzat İmam Malik'ten semâen almıştır. O'nun İmam Malik ile karşılaşmasının Malik'in vefat ettiği tarih olan 179 senesinde olduğu söylenmektedir.⁶¹ Dolayısıyla Yahya el-Leysî nin Muvatta'ı semâen almasının İmam Malik'in ömrünün sonlarında olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa el-A'zamî'nin ifadesine göre bu nüshada 844 merfû' hadis bulunmaktadır. Bu nüsha iki kişinin rivayeti ile meşhur olmuştur. Birincisi Muvatta'ı kendisinden en son ahz eden kendi oğlu Ubeydullah, ikinci kişi ise Muhammed b. Vaddah'tır.⁶²

⁵⁶ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-Medârik*, III, 379.

⁵⁷ el-A'zamî, Muhammed, *Muvattau'l-İmam Malik*, I, 192, Ebu Dabi, 2004.

⁵⁸ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-Medârik*, I, 203

⁵⁹ Suyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, I, 14-15

⁶⁰ Çavuşoğlu, Ali Hakan, "Yahyâ B. Yahyâ El-Leysî", *DİA*, XLIII, s. 268

⁶¹ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-Medârik*, III, 380.

⁶² Tahir, el-Ezher, *el-Medhalü ila Muvattai Malik b. Enes*, s. 106, Mektebu's-Şuuni'l-Fenniyye, Kuveyt, 2008.

Bu nüsha İslam âleminde en meşhur Muvatta nüshasıdır. Hatta o kadar ki Muvatta denilince akla ilk gelen bu nüsha olmuştur. İmam Malik'ten semâen alınan en son nüshalardan biri olduğunda ittifak vardır.⁶³

Muvatta nüshaları arasında, üzerine en çok çalışmanın yapıldığı nüshadır. İbn Abdilber'in *et-Temhîd ve el-İstizkâr* adlı eserleri, Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin *El-Müntekâ* adlı eseri, Celâluddîn es-Süyûtî'nin *Tenvîru'l-Havâlik Şerhi alâ Muvattai Malik* adlı eseri, ez-Zürkânî'nin *Şerhu'z-Zürkânî* adlı eseri, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin *el-Müsevvâ* adlı eseri, Tâhir b. Âşûr'un *Keşfu'l-Muğatta fi'l-Meânî ve'l-Elfâzî'l-Vâkı'a fi'l-Muvatta* adlı eseri Yahya el-Leysî nüshası üzerine yapılan bu çalışmalardan bir kısmıdır.

Birçok kez baskısı yapılan bu nüshanın, Muhammed Fuad Abdülbâki'nin tahkikiyle 1984'te Kahire'de İhyau't-türâsî'l-arabî yayınevının yaptığı baskı, çok ilgi görmüştür.

2.2.8.2. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (v. 189) Nüshası

132 (749-50) yılında Vâsıt'ta dünyaya gelen Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, ailesi Abbâsî hilâfetinin kurulması üzerine Vâsıt'ı terkedip Kûfe'ye yerleşmesiyle burada büyüüp yetişmiştir. On dört yaşından itibaren dört yıl Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde bulunan Şeybânî, hocasının vefatından sonra onun fikhî görüşlerini ve yöntemini başta Ebû Yûsuf olmak üzere talebelerinden öğrenmeye devam etmiştir. Ayrıca Kûfe'deki hadisçilerin ve diğer âlimlerin ders halkalarına katılarak onlardan ilim tahsil etmiştir. Kûfe'deki öğrenimini tamamlayınca hadis konusunda derinleşmek için gittiği Medine'de üç yılı aşkın bir süre kalmış ve İmam Mâlik'ten el-Muvatta'ı dinlemiştir. Ardından Mekke'de Süfyân b. Uyeyne'den, Dimaşk'ta Evzâî'den, Horasan'da Abdullah b. Mübârek'ten ve Basra'da çeşitli âlimlerden ders almıştır. Hadis ve fıkıh dersleri vermeye başlamış, ilmî birikimi ve anlatım gücüyle dikkatleri üzerine çekerek, Bağdatlılar tarafından Ebû Yûsuf'a tercih edilmeye başlanmış ve onun vefatının ardından ehl-i re'yin lideri konumuna yükselmiştir.⁶⁴

eş-Şeybânî, İmam Malik'e 3 yıl talebelik yapmış ve Muvatta'nın tamamını kendisinden semâen almıştır. eş-Şeybânî'nin nüshası 1180 hadis içermektedir. İmam Muhammed bunlardan 1005'ini Malik'ten 175'ini ise başkalarından nakletmiştir.⁶⁵ Bu eş-Şeybânî nüshasında, başka nüshalarda olmayan hadisler bulunmaktadır. Niyet hadisi diye bilinen hadis bunların başında gelmektedir. İmam Muhammed, kitap başlıklarında sadece merfû' ve mevkûf hadisleri zikretmeyi tercih etmiştir. Birçok haberi İmam Malik'ten başka tariklerle nakletmiştir. İmam Malik'ten rivayetin dışında Ebû Hanîfe'nin görüşlerine delil olarak sahâbe ve tâbiînden rivayette bulunmuştur. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Malik'e karşı çıktığı yerlerde de kendi içtihatlarını ortaya koymuştur. Bütün bunlar düşünüldüğünde nüshanın Muvatta rivayeti olmanın yanında Hicazlıların hadisi, Iraklıların haber ve içtihatlarını içeren, Mâlikî ve Hanefî mezhebi arasında mukayese yapan bir kitap olduğu ifade edilmiştir.⁶⁶

Eş-Şeybânî nüshası üzerine yapılan çalışmalar şunlardır:

- Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî'nin *Şerhu Müşkilâti'l-Muvatta* adlı eseri.

⁶³en-Nemerî, İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta Mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*, XIX, 264, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib, 1967.

⁶⁴Taş, Aydın, "Şeybânî Muhammed b. Hasan", DİA, XXXIX, s. 39

⁶⁵el-Leknevi, Abdulhayy, *et-Taliku'l-Mümecced alâ Muvattai Muhammed*, I, 142.

⁶⁶Hamdan, Nezîr, *el-Muvattaât li İmam Malik*, s. 95

-Abdülhayy el-Leknevî'nin et-Ta'liku'l-Mümecced alâ Muvattai'l-İmam Muhammed adlı eseri.

-Osman b. Saîd el-Kemâhî'nin el-Müheyyâ fî Keşfi Esrâri'l-Muvatta adlı eseri.

Hindistan, Mısır, İran, gibi çeşitli yerlerde basılan eş-Şeybânî nüshası 1993'te Kâhire'de, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından Abdülvehhab Abdüllatif'in tahkikiyle basılmıştır.⁶⁷

2.2.8.3. Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî (v. 221) Nüshası

130 (747) yılından sonra doğan, Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. Mesleme b. Ka'neb el-Hârisî el-Ka'nebî, dedesine nisbetle Ka'nebî diye meşhur olmuştur. Aslen Medineli olmakla birlikte Basra'da, daha sonra Mekke'de yaşamıştır. Babası Mesleme, dayısı Abdurrahman b. Mukâtil el-Kuşeyrî, kardeşleri İbrâhim ve İsmâil de muhaddistir. Ka'nebî'nin önde gelen hocaları arasında, kendisine otuz yıldan fazla talebelik ettiği İmam Mâlik b. Enes başta olmak üzere Şu'be b. Haccâc, İbn Ebû Zi'b, Mahreme b. Bükeyr, Eflah b. Humeyd, Seleme b. Verdân, Hammâd b. Seleme gibi âlimler yer almaktadır. Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzî, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Abd b. Humeyd, Osman b. Saîd ed-Dârimî ve diğer birçok âlim kendisinden hadis rivayetinde bulunmuştur. Ka'nebî, Muharrem veya Safer 221'de Mekke'de vefat etmiştir. Bu tarih 220 olarak da zikredilmiştir. Güvenilir bir muhaddis olan Ka'nebî hocası İmam Mâlik tarafından övülmüş, Ebû Hâtim er-Râzî onun için "sika, hüccet", Ebû'l-Hasan el-İclî "sika, sâlih" terimlerini kullanmıştır.⁶⁸

Ka'nebî 20 sene İmam Malik'le beraber olmuş Muvatta'nın yarısını İmam Malik'ten dinlemiş, diğer yarısını da kendisine arz etmiştir.⁶⁹ Ziyade rivayetleri en çok olan nüshadır. Bu nüshanın müstensih tarafından belli bir noktadan sonra Yahya el-Leysî nüshası ile mukayese edilerek düzeltilmesinden dolayı çoğu yerde el-Leysî nüshası ile aynı denilebilecek düzeyde olduğu söylenilmektedir.⁷⁰ Bu nüshanın tamamı günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan nüshada Kitabu't-tahâre, Kitabu's-salât, Kitabu's-sıyâm, Kitabu'l-i'tikâf, Kitabu'l-hâc ve Kitabu'l-büyû bölümleri yer almaktadır.

2.2.8.4. Ebû Mus'ab ez-Zührî (v. 242) Nüshası

150 (767) yılında doğan Ahmed b. Ebû Bekr el-Kâsım b. el-Hâris ez-Zührî el-Kureşî sahâbe Abdurrahman b. Avf'ın soyundandır. Tahsilini ehl-i hadîs ekolünün merkezi olan Medine'de yapmıştır. Hocaları arasında İmam Mâlik b. Enes, İbrâhim b. Sa'd, Muhammed b. İbrâhim b. Dînâr, Abdülazîz ed-Derâverdî, Sâlih b. Kudâme gibi dönemin önde gelen âlimleri bulunmaktadır. Çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Kendisinden sonra özellikle hadis sahasında adları duyulan birçok âlim ya derslerine devam etmek veya rivayette bulunmak suretiyle Ebû Mus'ab'dan faydalanmıştır. Buhârî, Müslim, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, Tirmizî, İbn Mâce, Bakî b. Mahled el-Endelüsî, Muhammed b. Muâfâ es-Saydâvî bunlar arasında sayılabilir. Hadis

⁶⁷Khalidi, Smain, *İmâm Mâlik ve Muvatta' Adlı Eseri*, s. 93

⁶⁸Polat, Salahattin, "Ka'nebî", DİA, XXIV, s. 306.

⁶⁹ez-Zürkânî, Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik*, I, 9.

⁷⁰Malik b. Enes, *Muvattai İmam Malik bir rivayeti Mesleme el-Ka'nebî*, s. 35, thk. Abdulmecîd Türkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1999.

alanında sadûk ve sika olduğu hususunda kaynaklar genellikle görüş birliği içindedir.⁷¹ Buhârî, Müslim, İbn Mâce ve Tirmizî gibi muhaddislerin kendisinden rivayette bulunması, Ebû Mus'ab'ın güvenilir bir kimse olduğunu ve hadis ilminde önemli bir mevkiye sahip bulunduğunu ortaya koymaktadır. İmam Mâlik'in talebesi ve onun mezhebine mensup olmakla birlikte, kıyasa meyli hocasından fazladır. Ebû Mus'ab ilmî faaliyetlerinin yanı sıra idarî ve kazâî görevlerde de bulunmuştur. Kûfe kadılığı yapmış, daha sonra Medine şurtası, ardından da kadısı olarak görevlendirilmiştir. Halife Me'mûn döneminde görevde bulunmakla birlikte halifenin görüşüne aykırı olarak Kur'an'ın mahlûk olmadığını söylemekten çekinmemiştir. 242 Ramazanında (Ocak 857) vefat eden Ebû Mus'ab'ın 240 (855) ve 241 (856) yıllarında öldüğü de rivayet edilmektedir.⁷²

İmam Malik'ten rivayet edilen en son nüsha veya nüshalardan biri olduğu söylenilmektedir. En sağlam nüshalardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu nüshada diğer nüshalarda olmayan ziyade rivayetler vardır. Yahya el-Leysî nüshasında olmayan 22 merfû', 32 mevkûf, 17 maktû' rivayet mevcuttur. Eksiksiz olarak bize ulaşan tek Medine nüshası olduğu söylenmektedir. el-Leysî nüshasında bulunmayan İmam Malik'e ait 68 içtihat içermektedir.⁷³

Bu nüshanın ilk baskısı Müessesetü'r-Risâle tarafından Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Muhammed Halîl'in tahkiikiyle 1992 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

2.2.8.5. Süveyd b. Sa'îd el-Hadesânî (v. 240) Nüshası

Süveyd b. Sa'îd b. Sehl Ebû Muhammed el-Heravî el-Hadesânî, Âne ve el-Enbâr beldelerinin arasındaki Hadîse denilen bir beldede yaşamıştır.⁷⁴ Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybettiği ifade edilmektedir. Bu yüzden de cerh edilmiştir. İbn Hacer O'nun hakkında "Sadûktur. Âmâ olduğu ve hadiste bulunmayan şeyleri söylediği için İbn Maîn onu kötölemiştir" demektedir.⁷⁵ Muvatta'ı bir duvar arkasından dinlediği, Malik'ten naklettiklerinde de zayıf olduğu söylenmiştir.⁷⁶ Ancak Ahmed b. Hanbel, Ebu Hatim, el-İclî gibi birçok muhaddis tarafından da tevsik edilmiştir.⁷⁷ Muvatta'ı duvar arkasından dinlediğini söyleyen kişinin rivayeti incelendiğinde rivayetin zayıf olduğu dolayısıyla Hadesânî'nin Muvatta nüshasının zayıf değil güvenilir/sağlam bir nüsha olduğu ifade edilmiştir.⁷⁸

el-Hadesânî nüshası, el-Leysî nüshası ile kıyaslandığı zaman, kitap başlıklarının sırasında, bab başlıklarının aynı kitap içinde zikredilmesinde ve hadislerin bablar altındaki tertibinde farklılıklar vardır. El-Leysî nüshasında çokça yer verilen İmam Malik'in görüşlerine ise bu nüshada çok az yer verilmiştir.⁷⁹

⁷¹Mizzî, Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemal*, I, 281, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1980., Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânu'l-İtidal fi Nakdi'r-Ricâl*, I,217, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

⁷²Harekât, İbrahim, "Ebû Mus'ab", DİA, X, s. 194

⁷³Malik b. Enes, Muvatta birivayeti Ebû Mus'ab ez-Zührî, I,41-42.

⁷⁴Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII, 247-254.

⁷⁵İbn Hacer el-Askalanî, *Takrîbu't-Tehzib*, I,260, Dâru'r-Raşîd, Suriye,1986.

⁷⁶Mizzî, Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemal*, XII, 254; İbn Hacer el-Askalanî, *Tehzîbu't- Tehzib*, Matbaa'tü Dâiretü'l-Maârifü'n-Nizâmiyye, IV, 241, Hindistan, 1909.

⁷⁷İbn Hacer el-Askalanî, *Takrîbu't-Tehzib*, I,260.

⁷⁸Sifil, Ebubekir, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, s. 81.

⁷⁹Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Saîd el-Hadesânî*, s. 14.

2.2.8.6. Ali b. Ziyad el-Absî (v. 183) Nüshası

Trablusgarp'ta doğup daha sonra Tunus'a yerleşen Ebü'l-Hasen Alî b. Ziyâd el-Absî et-Tûnisî, Abs kabilesine mensuptur. Arap asıllı olmadığına dair bir rivayet bu kabilenin mevâlîsinden olabileceğini akla getirmekte, soy zincirinde sadece babasının adının kaydedilmesi de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ebû Ömer Hâlid b. Ebû İmrân et-Tücîbî et-Tûnisî'den ders alan İbn Ziyâd ilim tahsili için Hicaz ve Irak'a gitmiştir. İmam Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Süfyân es-Sevrî ve İbn Lehîa gibi âlimlerden hadis dinlemiştir. İmam Mâlik'in el-Muvatta'ı ile Süfyân es-Sevrî'nin el-Câmi'u'l-kebîr ve el-Câmi'u's-sağîr'ini rivayet etmiştir. İbn Ziyâd, İmam Mâlik'in görüşlerini Kuzey Afrika'da tanıtarak açıklayan ve esaslarını belirleyen ilk âlimdir. Muvatta'ı Mağrib'e İlk kez getiren kişidir. Mağribîlere Malik'i tanıtmış, onun fikhî görüşlerini öğretmiştir.⁸⁰ Devlet adamlarından uzak duran ve kadılık teklifini reddeden İbn Ziyâd, kendisini öğretim faaliyetine verip aralarında Esed b. Furât, Sahnûn, Ebû Amr Bühlûl b. Râşid el-Kayrevânî, Mûsâ b. Muâviye es-Sumâdîhî, Ebû Semüre Şecere b. İsâ el-Meâfirî et-Tûnisî gibi Mâlikî mezhebinin Kuzey Afrika'da yayılmasında büyük rol oynayan âlimlerin bulunduğu birçok talebe yetiştirmiştir. Özellikle mezhebin en önemli iki temsilcisi Sahnûn ve Esed'in yetişmesine büyük katkısı olmuştur. 183 (799) yılında Tunus'ta vefat etmiş ve şehrin Türk Pazarı diye anılan mevkiinde defnedilmiştir.⁸¹ Hadis rivâyetinde sika, hâfız ve emin gibi vasıflarla nitelendirilen İbn Ziyâd, fıkıh alanında da devrinin otoritelerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Zira Kayrehan halkı, aralarındaki ihtilâflarda İbn Ziyâd'ın görüşüne başvururlardı.⁸²

İbn Ziyâd'ın rivayet ettiği Muvatta nüshası en eski nüsha kabul edilmektedir. Ancak günümüzde sadece bir kısmı mevcuttur.⁸³ Kitab ve bâblar altında 159 hadis ve meselenin bulunması, senedlerde yer alan ricâlin diğer nüshalara nispetle farklılık arz etmesi, babların ve kitap isimlerinde farklılıkların olması İbn Ziyâd nüshasını diğer nüshalardan ayıran temel özelliklerdir.⁸⁴

İbn Ziyâd, nüshada İmam Malik'in usulunu benimsemekle birlikte farklı düşündüğü hususları belirterek mezhep taassubuna düşmediğini göstermiştir. Yerine göre kendi içtihatlarını belirtmiştir. İmam Malik'in görüşünün aksine icmaya daha uygun olduğunu düşündüğü meseleleri açıklamıştır. Bu nüsha, İmam Malik'e yönelttiği söz konusu itirazlar açısından diğer nüshalardan farklılık göstermektedir.⁸⁵

2.2.8.7. Abdurrahman b. el-Kasım (v. 190) Nüshası

Ebû Abdillâh Abdurrahmân b. Kâsım b. Hâlid el-Utakî el-Mısırî 128 yılında Filistin'in Remle şehrinde dünyaya gelmiştir. Ailesi Remle'den göç ederek Kahire'ye yerleşmiş olup babası divanda görev yapmıştır. İbnü'l-Kâsım, Kahire'de Ebû Yahyâ Abdürrahim b. Hâlid el-Cumahî, Ebû Hâlid Tuleyb b. Kâmil el-Lahmî ve Ebû Amr Sa'd b. Abdullah el-Meâfirî'den ders almıştır. İmam Mâlik'in görüşlerini bu hocaları aracılığıyla öğrendikten sonra Medine'ye giderek İmam Mâlik'e öğrencilik yapmış ve

⁸⁰ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-Medârik*, I.326.

⁸¹ Kallek, Cengiz, "*İbn Ziyad el-Absî*", DİA, XX, s. 467.

⁸² Kızılkaya, Yılmaz, Râhile, *Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta'daki Mürsel Rivâyetler*, s. 48, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 2014.

⁸³ İmâm Mâlik, *Muvatta'ü'l-İmâm Mâlik: Kut'a minhu bi-rivâyeti İbn Ziyâd*, thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer, Beyrut, 1984.

⁸⁴ Hamdan, Nezîr, *el-Muvattaât li İmam Malik*, s. 103.

⁸⁵ Hamdan, Nezîr, *el-Muvattaât li İmam Malik*, s. 102.

onun vefatına kadar çeşitli aralıklarla yirmi yıl derslerine devam etmiştir. Ayrıca Leys b. Sa'd, İbnü'l-Mâcişûn, Müslim b. Hâlid ez-Zencî, Süfyân b. Uyeyne, İbn Ebû Hâzim, Nâfi' b. Abdurrahman gibi âlimlerden de öğrenim görmüştür. Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû Zür'a onun sika olduğunu söylemişler, Buhârî el-Câmi'u's-sahih'inde bir rivayetine, Ebû Dâvûd el-Merâsil'de ve Nesâî es-Sünen'inde çeşitli rivayetlerine yer vermişlerdir. Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî kendisinden hadis ve fıkıh tahsil etmiştir. On yedi defa hacca giden İbnü'l-Kâsım, son haccında Mekke'den döndükten birkaç gün sonra hastalanıp 9 Sâfer 191 tarihinde Kahire'de vefat etmiş ve Karâfetüssügrâ Kabristanı'na defnedilmiştir. İbnü'l-Kâsım, zamanında zühd ve takvâsıyla tanınan âlimlerden biri olarak tanınmıştır. Münzevi bir hayat yaşayarak, mescidden dışarı çıkmayarak ilim öğretmekle meşgul olmuştur.

20 sene kadar İmam Malik'e mülazemet etmiş ve Muvatta'ı Mısır'a götüren ilk kişi olduğu ifade edilmiştir. İmam Malik'in görüşlerini, "el-Müdevvene" adlı eserde ilk kez bir araya getiren kişidir. Malikî mezhebini en iyi bilen kimse olduğu söylenmiştir. Rivayete göre İmam Malik'e İbn Kasım ve İbn Vehb sorulduğunda İmam Malik : "İbn Vehb bilgili bir kimsedir, ancak İbn Kasım fakihtir" demiştir.⁸⁶ Kaynaklarda cerh edildiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla sika bir kimsedir.

İbn Kâsım'ın Muvatta nüshası güvenilir kabul edilmiştir. Fuad Sezgin, İbn Kâsım nüshasının Ali b. Halef el-Fâsî'nin el-Mulahhas adlı eserinde mevcut olduğunu söylemiştir. İbn Kâsım, İmam Malik'ten harfi harfine rivayet etmeye özen gösterdiğinden O'nun nüshası da en sağlam hatasız nüshalardan kabul edilmiştir. Ali b. Muhammed b. Halef el-Kâbisî (v. 403), bu nüshayı, kendisinden yaptığı Telhîs'i üzerinden yeniden neşredip sadece merfû' rivayetleri aktarmış İmam Malik'in görüşlerine yer vermemiştir. Bu nüsha Muvatta'ü'l-İmam Mâlik b. Enes Rivâyetü İbni'l-Kâsım ve telhîsü'l-Kâbisî adıyla basılmıştır.

2.2.8.8. Yahya b. Bükeyr Ebu Zekeriya (v. 231) Nüshası

Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Kureşî el-Mahzûmî el-Mısırî eş-Şâmî, Muvatta'ı Malik'ten 17 kez dinlemiştir.⁸⁷ 177 yılı civarında İmam Malik ile bulunduğu söylenilmektedir.⁸⁸ Buhârî, Müslim ve İbn Mâce kendisinden rivayette bulunmuştur. Kendisini, Nesâî gibi âlimlerin cerh ettiği söylenilmiştir. Ancak Zehebî, Buhârî, Müslim ve İbn Mâce'nin İbn Bükeyr'den rivayet ettiklerini İbn Hibbân'ın da O'nu, Sikât'ında zikrettiğini belirterek bu olumsuz değerlendirmeleri de "merdûd cerh" şeklinde izah etmiştir.⁸⁹ Bu konuda Bâcî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hadis âlimlerinden bazıları onun Muvatta'ı semâen alması konusunda bazı itirazlar öne sürmüşler, Muvatta'ı Habib'in kıraatından dinlediğini söylemişlerdir, Habib de Leys hakkında güvenilir bir kimsedir."⁹⁰ Dolayısıyla sika bir kimse olduğu ve nüshasının da güvenilir olduğu ifade edilmiştir. İbn Tûmert'in, Muvatta el-Mehdî ibn Tûmert adıyla meşhur olan Muhâzzi'l-Muvatta' adında 1905 yılında Cezâir de basılan bu nüshaya yapmış olduğu muhtasarı bulunmaktadır.⁹¹

⁸⁶ Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Siyeri A'lâmu'n-Nübelâ*, IX, 121.

⁸⁷ Kâdî İyâz, *Tertibu'l-Medârik*, I, 528-529; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XXXI, 401-403; Zehebî, *Siyeri A'lâmu'n-Nübelâ*, X, 612-615; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, XI, 208.

⁸⁸ Mebrûk, Muhammed b. Yahya, *İmam Malik ve Ameluhû bi'l-Hadis min Hilâli Kitabihî'l-Muvatta*, s. 291, Dâru İbn Hazm, Cezâyir, 2010.

⁸⁹ Zehebî, *Siyeri A'lâmu'n-Nübelâ*, X, 613-614.

⁹⁰ Kâdî İyâz, *Tertibu'l-Medârik*, I, 529.

⁹¹ Mebrûk, Muhammed b. Yahya, *İmam Malik ve Ameluhû bi'l-Hadis min Hilâli Kitabihî'l-Muvatta*, s. 294.

2.3. Muvatta'ın Yazıldığı Dönemde Siyasi, Sosyal, İlmî Ve Fikrî Ortam

2.3.1. Siyasî Durum

Muvatta'ın yazıldığı tarih olarak değişik rivayet ve görüşler daha önce zikredilmişti. Yaklaşık hicri 143 ile 158 yılları arasında yazıldığını dikkate alarak, burada bu dönemdeki siyasi duruma kısaca değinilecektir.

Hicri 136 yılında halife olan Ebû Cafer Mansur H. 158 yılındaki vefatına kadar Abbasî devletinin halifesi olmuştur. Emevî saltanatının sona erip Abbasî yönetiminin iktidara geçmesinin üzerinden yaklaşık dört yıl gibi kısa bir süre geçmiş olmasından dolayı Ebû Cafer, genellikle devlet otoritesini sağlamlaştırmak, isyanları bastırmak ve devlet kurumlarını düzene sokmakla uğraşmıştır. Öncelikle kendi iktidarını tehdit eden amcası Abdullah b. Ali'yi Ebû Müslim tarafından ortadan kaldırmış daha sonrada devlette başarılarıyla büyük bir nüfuz elde etmiş olan Ebû Müslim'i de saf dışı bırakmıştır.⁹² Ebû Cafer, Ebû Müslim'in intikamını almak isteyenlerin isyanlarını ve Şii ayaklanmalarını da bastırarak yönetimi kontrol altına almayı başarmıştır.

Abbasi devletinin büyük ve önemli halifelerinden kabul edilen Ebû Cafer devletin temellerinin oturtulmasında da başarılı bir siyaset izlemiştir. Valilerin atanmasında aile fertlerini tercih ederek bu otoritenin sağlanmasını temin etmiştir.

Ebû Cafer aynı zamanda çok yönlü bir âlim ve şair olarak da bilinmektedir. Mantık, felsefe, geometri, tıp, tarih gibi alanlara ilgi duyduğu bilinmektedir. Ayrıca konuşmasındaki fesahati ve belegatıyla da meşhur bir hatip olduğu aktarılmaktadır.

Âlim bir kişiliğe sahip olması dolayısıyla döneminde ilmi ve kültürel faaliyetlere önem vermiş ve desteklemiştir. Nitekim İmam Malik'e bir kitap yazması teklifinde bulunduğu dair rivayetler vardır. Birçok farklı dillerdeki eserler kendisinin desteğiyle tercüme edilmiş, İslami ilimler büyük bir gelişim katetmiş, hadislerin tedvin ve tasnîf faaliyeti de bu dönemde hız kazanmıştır.

Halife Ebû Cafer Mansur H. 158 yılında çıktığı hac yolculuğunda rahatsızlanarak vefat etmiş ve yerine oğlu Muhammed Mehdi hilafet makamına geçmiştir.

Bunların yanında İmam Malik'in yaşadığı olaylara ve siyasi görüşüne değinilecek olursa, İmam Malik 93 yılında Medine'de doğmuştur. Bu dönemde Emevî iktidarı yönetimde bulunmaktaydı. İmam Malik, Emevi iktidarının sağladığı istikrar ve parlak dönemden bolca istifade etmiştir. Bununla beraber Emevî iktidarının sancılı yıkılış dönemine de şahit olmuştur. Emevî halifesi Yezid döneminde, ortaya çıkan fitnelerden yeterince etkilenmiştir. Abdullah b. Zübeyr ve Abdulmelik b. Mervan arasındaki hilafet çatışmasının kanlı sonuçlarını bizzat müşahade etmiştir. Haccac'ın Kâbe'yi taşlaması gibi çok acı tabloları görmüştür.⁹³ Abbasilerin yönetime gelmesiyle tekrar bir istikrar ve güven ortamı oluşmuş ancak bu da sürekli olmamış yine fitne ve zulümler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bütün bunlardan sonra İmam Malik, yönetimde ve seçimde kaosun olmaması için, güven ve istikrarın tesis edilmesinin temel gaye olması gerektiğini ifade etmiştir. İmam Malik, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in, Hz. Osman'ın halife olmalarındaki seçim şekillerini tek ve en doğru seçim şekli olarak görmemektedir. Nitekim herbiri farklı seçim şekilleri ile halife olmuşlardır. Ancak İmam Malik'in, bu sahabe efendilerimizin halife seçilmelerinde ve sonrasında, fitne ve

⁹²Apak, Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 4* (Abbasiler Dönemi), s. 64, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.

⁹³Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 141.

kaosun yaşanmaması sebebiyle, seçim şekillerinin doğru olduğunu düşündüğü aktarılmaktadır.⁹⁴

2.3.2. Sosyal Ortam

İmam Malik'in dönemindeki İslam coğrafyasının sosyal durumuna genel olarak bakılacak olursa, İslam coğrafyasının batıda Endülüs'e, doğuda ise Çin'e kadar genişlemiş olmasından dolayı, farklı ırk ve kültürlerin birarada yaşadığı görülür. Hint, Rum, Arap, Fars bu ırk ve kültürlerden birkaçıdır. Bu kadar genişlemiş İslam coğrafyasının her beldesinde sosyal hayat farklılık göstermektedir. Her belde ve bölgenin kendine mahsus özellikleri bulunmaktadır. Bazı bölgeler ilmî hareketliliğiyle ön plana çıkarken bazı bölgeler ise ticarete, sanayide ön plana çıkmıştır.

Batıda Endülüs'te Kurtuba şehrinin Bağdat gibi İslam medeniyetinin merkezi denebilecek bir şehirle aynı seviyeye gelebilecek kadar geliştiği görülmektedir. Yine Mısır'da Fustat (Kahire) şehrinin büyük camiilerinde ilim halkalarının kurulduğu buradan büyük müçtehidlerin yetiştiği ve buradaki ilmi hareketliliğin olduğu görülmektedir. Mısır'ın ilmi hareketliliğinin yanında ticarete, sanatta ve kültürde Bağdat'a yakın bir seviyede olduğu görülmektedir. Şam, Kûfe ve Basra'nın âlimler ve fakihler yuvası olduğu ve bir ilim merkezi konumunda oldukları aktarılmaktadır. Ayrıca Basra'nın Hint ticaretinin en büyük limanı konumunda olduğunda ticaretin ne konumda olduğunu göstermektedir. Bu dönemdeki İslam coğrafyasında ticaret, ziraat, sanat ve ilim yüksek seviyelerde olup İslam medeniyetinin en parlak dönemlerinden bir dönemi teşkil etmektedir.

Bunların yanında Medîne'nin sosyal ortamına bakılacak olursa, İslam âleminin dört bir yanından hac ziyareti için oraya akın eden insanların orada oluşturduğu her alandaki canlılık ve hareketlilik görülecektir. Dolayısıyla Medîne'nin İslam medeniyetinin merkezinde olduğu ve değişik bölgelerden gelen farklı ırk, kültür, örf ve anlayıştaki insanların sunduğu katkılarla her alanda bir zenginliğin olduğu müşahade edilecektir. İçinde bulunduğu bu sosyal zenginlik İmam Malik'in yetişmesine ve ilmi seviyesine büyük katkılar sağladığı açık bir husustur.

2.3.3. İlmî ve Fikrî Ortam

2.3.3.1. Ehli Hadis-Ehli Rey Tartışmaları

Hiz. Peygamber (s.a.v.) zamanında, ashabın Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in söz, fiil ve takrirlerine karşı iki yaklaşım içerisinde oldukları görülmektedir. Bu yaklaşımlar en bariz şekilde Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in, ashabı Benî Kureyza üzerine gönderdiği ve oraya varmadıkça ikindi namazını kılmamalarını tenbihlediği hâdisede yaşanmıştır. Ashabdan bir kısmı vakit çıkmakta olduğu için namazı oraya varmadan kılmışlar bir kısmı ise oraya varmadıkları için kılmamışlardır. Bu durum Hiz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirildiğinde her iki grubu da yanlışlamamıştır.⁹⁵ Bu olay göstermektedir ki ashabdan bir grup Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in emrinin zâhirine bağlı kalmış, diğer grup ise bu tenbihteki maksadın bir an önce oraya varma olduğunu düşünerek maksada göre hareket

⁹⁴ Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 146.

⁹⁵ Müslim, Cihad, 69.

etmişlerdir. Nüvelerini bu hadisede bulabileceğimiz iki yaklaşım tarzı ilerleyen dönemlerde daha belirgin olarak karşımıza ehli hadis ve ehli rey olarak çıkmaktadır.

Ehli hadis, sahâbe döneminde sünnetin sözlü aktarımından ziyade anlaşılması ve fiili olarak yaşanması söz konusu olduğu için bu dönemde, nasların zahiri ile amel eden grup olarak ifade edilmiştir. Ebu Hureyre (r.a.) ve Abdullah b. Ömer gibi sahabiler bu grubun en önde gelen isimleridir. Tâbiîn dönemine geldiğimizde ise sünnetin sözlü aktarımının da devreye girmesiyle ehli hadis, zahire göre amel etmenin yanında hadis öğrenim ve öğretimi ile meşgul olan, ravilerin durumlarını bilen hadislerle ilgili bütün konularda söz sahibi kimseler hakkında kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁶ Saîd b. el-Müseyyeb, İbn Şihâb ez-Zührî, Malik b. Enes gibi isimler bu dönemde ehli hadis grubunun en önde gelen isimleri olmuştur. Naslardan bağımsız re'ye, kişisel yorumlara, kıyas gibi aklî faaliyetlere karşı çıkan bu ekol nasları daha çok zahirî olarak anlamış ve o şekilde amel etmişlerdir. Bir konuda nas varsa akla başvurmak ya da o nassı kişisel bir şekilde yorumlamak bu ekol tarafından bidat ve dini tahrif etme sayılmıştır. Dinin asardan ibaret olduğunu kabul etmişler ve dinin akla değil nakle dayandığı görüşünü savunmuşlardır. Ehli hadisin merkezi Medine olmuştur.

Ehli rey ekolu ise hadisler ve dolayısıyla naslar üzerinde tefakkuh etmeyi, mana ve maksatlarına ulaşmayı temel yaklaşım tarzı olarak benimseyen grubu ifade etmektedir. Sahâbe döneminde İbn Mes'ud, Hz. Aişe, Hz. Ömer, Hz. İbn Abbas gibi fakih kişiler bu ekolün en önde gelen isimleri olmuşlardır. Tabiîn dönemine gelindiğinde ise, Kûfe'ye Hz. Ömer tarafından gönderilen İbn Mes'ud'un talebeleri bu ekolu geliştirerek devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla Kûfe, rey ekolünün merkezi olmuştur. İbrahim en-Nehâf bu dönemin başta gelen ismi olmakla birlikte talebesi olan Ebû Hanîfe rey ekolünün zirve ismi olarak tarihe geçmiştir.

Ehli rey, sünnetin dolayısıyla nasların illetlerine bakmayı, maksatlarına göre hareket etmeyi, istinbat kıyas gibi aklî unsurları kullanmayı temel yaklaşım biçimi kabul etmiştir.

Bu iki yaklaşım arasında tarih boyunca çekişmeler tartışmalar hep yaşanagelmıştır. Bu yaklaşım tarzlarının ve çekişmelerinin günümüzde de devam ettiği söylenilebilir. Ehli hadis, ehli rey'i akla çok yer verdikleri için dini terketmekle, heva ve heveslerine göre hüküm vermekle suçlanmışken, ehli rey ise ehli hadis'i şekilselcilikle, anlayıştan yoksunlukla itham etmişlerdir. Bu gruplar birbirlerinden rivayeti bile caiz görmemişler ve birbirlerini zındık ilan edecek kadar ileri gitmişlerdir. Her iki cenaha mensubiyeti ile bilinen İmam Şafii'nin iki grubun arasını bulmaya çalıştığı rivayet edilmektedir.

Bu tür tartışmalar ve yaklaşım farklılıklarının İmam Malik'e ne düzeyde etki ettiği ve bu konulara karşı nasıl bir tutum içerisinde olduğuna gelince, İmam Malik'i bir kısım âlimler ehli rey içerisinde görürken bir kısmı ise O'nun ehli hadisin imamı olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁷ Ehli hadisin merkezi Medine olduğu ve İmam Malik'in de bir muhaddis olduğu düşünülerek ehli hadise mensup olduğu ifade edilmekte, fakih olduğu ve Muvatta gibi fikhî denilebilecek bir kitap yazdığı düşünülerek de ehli rey'e mensup olduğu ifade edilmektedir. Muvatta gibi hadislerle fikhî mezceden bir kitabın müellifi olması O'nun kimliğini de ortaya koymaktadır. O, ehli rey ve ehli hadisi mezceden bir âlimdi denilebilir. Ancak ehli hadis yönünün daha ağır bastığı belirtilmektedir.⁹⁸

⁹⁶Yücel, Ahmet, , *Hadis Tarihi*, s. 47, M.Ü. İfav Yayınları., İstanbul, 2011.

⁹⁷Özşenel, Mehmet, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybani Örneği*, s. 126, M.Ü. İfav. Yayınları, 2015.

⁹⁸ Özşenel, Mehmet, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybani Örneği*, s. 136.

2.3.3.2. Kader Tartışmaları

Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminde başlayan kader tartışmaları daha sonraki dönemde Kaderiyye ve Cebriyye olarak iki farklı fırka şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kaderiyye kader diye bir şeyin olmadığını iddia etmiş, cebriyye ise insan iradesini yok saymış ve herşeyin kader ile olduğunu insanın rüzgârın önündeki yaprak misali olduğunu iddia etmiştir. İmam Eş'ari ve İmam Mâturidî ise bu iki uç sayılacak görüşün ortasını bulmaya çalışmışlardır. Ancak günümüz itibari ile de kader gibi grift bir meselenin vuzuha kavuştuğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bütün bunlar bir tarafa tarih boyunca asıl karşı çıkılan görüş kaderi kabul etmeyen Kaderiyye fırkası olması dolayısıyla burada bu fırkaya temas edilecek ve bu tartışmaların Muvatta'a nasıl bir etkisi olduğu belirtmeye çalışılacaktır.

İslam'da kader meselesini ilk defa ortaya atan kişinin Ma'bed el-Cuheni olduğu bilinmektedir. Hasan-ı Basrî'nin derslerine de katılan bu şahıs daha sonra kader diye bir şeyin olmadığını iddia ederek ders halkalarından ayrılmış Basra'da kendine birçok takipçi toplayabilmiştir. Hicri 80 yılında halife Abdulmelik b. Mervan tarafından öldürtülmüştür. Daha sonraları bu görüş Ma'bed'in takipçileri tarafından devam ettirilmiş ve Mutezile mezhebine intikal etmiştir.⁹⁹

İmam Malik, Muvatta'da (el-Leysî nüshası) Kitabı'l-Kader diye bir bölüm açmış ve "babu'n-nehî an kavli bi'l-kader" ve "babu ma câe fi ehli'l-kader" olmak üzere de iki bab başlığı altında rivayet ve görüşlere yer vermiştir. Birinci bab başlığının isminden de anlaşıldığı gibi İmam Malik kader hakkında konuşmanın yasak olduğu kanaatinde gibi görünmektedir. Bu bölümde kaderiyye hakkında bir rivayete yer vermiş olan İmam Malik rivayetin sonunda kaderiyye fikrinden tevbe etmesi istendiği halde tevbe etmeyen ve dönmeyen bir kimsenin öldürülmesi gerektiği fikrinde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Muvatta dışında başka bir kaynakta geçen rivayete göre İmam Malik'e kaderiyye görüşünde olanlarla konuşmaktan uzak durmalı mıyız? diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir; "Evet. Eğer gerçekten hangi görüş üzerinde olduğunu iyice biliyorsa onunla konuşulmaz. Ona iyilik emredilir kötülük yasaklanır, onların görüşlerinin yanlış olduğu bildirilir, onlarla hemfikir olunmaz, cenaze namazları kılınmaz cenazelerine katılmıyız. Ben onlarla evlenilmeyeceği görüşündeyim. Nitekim Allah (c.c.), mü'min bir kölenin müşrikden daha hayırlı olduğunu söyler. Arkalarında namaz kılınmaz, onlardan hadis rivayet edilmez, ancak onları bir çukur da görürseniz onları oradan çıkarın."¹⁰¹ Görüldüğü gibi kaderiyyeye dair İmam Malik çok sert eleştiriler yöneltmektedir. Muvatta'daki diğer rivayetlere bakıldığı zaman, İmam Malik'in cebrî düşünceye yakın olduğunu görülmektedir. Ancak asıl önemli mesele olan insan irade ve özgürlüğü konusunda bir rivayet ya da görüşe yer vermediği için cebrî düşünceye sahip olduğunu söylemek tabii ki mümkün değildir. Nitekim İmam Malik'den cebriye fırkasına dair ya da onların görüşlerine uygun olan bir sözün nakledilmediği söylenmektedir.¹⁰² Bab başlığının isminde de ifade ettiği gibi bu konularda konuşmayı pek uygun görmediği anlaşılmaktadır. İlginç olan "babu'n-nehî an kavli bi'l-kader" başlığı altında "size iki şey bırakıyorum, bunlara sınımsız sarıldığınız sürece asla doğru yoldan sapmazsınız. Bunlar Allah'ın Kitabı ve Nebisi'nin sünnetidir" hadisine yer vermiş olmasıdır. Başka sahih kaynaklarda değişik şekillerde farklı bab başlıkları altında rivayet edilen hadîse, İmam Malik'in burada yer vermiş

⁹⁹ Koçyiğit, Talat, , *Hadis Tarihi*, s. 128, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009

¹⁰⁰ Muvatta(el-Leysi nüshası) Kitabı'l-kader, 1.

¹⁰¹ Kâdî İyâz, *Tertibu'l-Medârik*, I, 51.

¹⁰² Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 197

olması kader konusunda tartışmaya girmenin uygun olmadığı ve kitaba ve sünnete sarılarak bir hayat yaşamının gerektiği fikrinde olduğunu göstermektedir.

2.3.3.3. Hilafet Meselesi

Hilafet meselesi bir nevi iktidar meselesi olmasından dolayı, nasıl olacağı, ne şartlarda olacağı gibi hususlar mezhepler tarafından ilk dönemlerden beri tartışılmıştır. Bu tartışmaların başlangıcını, Peygamber Efendimizin vefat ettiği zaman Benî sakîfe'de, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ile sonuçlanan toplantıyı kabul etmek mümkündür. Daha sonraki üç halifenin seçilme şekilleri de hep birbirinden farklı olmuştur. İktidarın emevilere geçmesi ile ise tamamen farklı bir boyut kazanmıştır.¹⁰³

Dolayısıyla ilk dönemlerden beri halife seçilecek kişinin özellikleri, hangi kabileden olacağı, hangi durumlarda hilafetten indirilmesi gerektiği, meşru halifeye isyan, halifenin görevleri, yetkileri gibi hususlar tartışılmıştır. Örneğin halifenin hangi soydan olacağı konusunda Şia, Hz. Ali ve O'nun Hz. Fatıma'dan devam eden soyundan olması gerektiğini, Hariciler ise hiçbir soyla kayıtlamadan adil ve liyakatli olan her Müslümanın olabileceğini, Abbasiler beni Abbas b. Haşim soyundan olması gerektiğini, Emeviler ise Kureyş kabilesinden olması gerektiğini söylemektedirler.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi her grup kendi anlayışı içerisinde, farklı bir şekilde düşünmektedir. Burada bu tartışmaların ayrıntısına girmeden İmam Malik'in bu konudaki görüşleri aktarılacaktır.

Görüldüğü kadarıyla Muvatta'da hilafet meselesi ile alakalı bir rivayet ya da İmam Malik'in herhangi bir görüşüne yer verilmemiştir. İmam Malik'in bu alana dair görüşleri başka kaynaklardan aktarılmaktadır.

İmam Malik, Peygamber Efendimiz'den aktarılan bir rivayete dayanarak halifenin, Kureyş kabilesine mensup biri olması gerektiğini söylemektedir.¹⁰⁵

İmam Malik, başa geçen halifeye biat konusunda, Mekke ve Medine halkının biat etmesini yeterli görmektedir. Bu durumda halife meşruiyyetini kazanmış demektir. İmam Malik'in bu görüşünü kendi dönemine bakarak verdiği açıktır. İslam beldelerinin iyice genişlemesi sebebiyle böyle bir hükmün geçerli olamayacağı açıktır.

İmam Malik, daha efdal olan bir kimse varken başka bir kimsenin halife olması durumunda, eğer bu kişi adaletli olur ve emniyeti de sağlarsa ona itaat etmenin gerekli olduğunu ve isyana kalkışmamak gerektiğini söylemektedir. Nitekim, İmam Malik her zaman huzur ve istikrardan yana olmuş toplumda kaos ve kargaşayı ortaya çıkaracak her türlü davranıştan uzak durulması gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁶

Zâlim halifeye karşı ne yapılması gerektiği konusunda da yine huzur ve istikrarı düşünen İmam Malik, O'na isyan etmemek gerektiğini, sabredip, durumların düzelmesi için ıslah çabalarının yapılması gerektiğini söylemektedir. İmam Malik'in bu görüşünün, zülme rızadan değil, toplumun maslahatını düşünmesinden kaynaklandığı söylenilmektedir.¹⁰⁷

¹⁰³Düzgün, Şaban Ali,(editör) *Kelam (El Kitabı)*, s. 468, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

¹⁰⁴Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 202.

¹⁰⁵Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 206.

¹⁰⁶Ebu Zehra, Muhammed, *Târihu'l-Mezâhibu'l-İslâmiyye*, s. 396, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire.

¹⁰⁷Ebu Zehra, Muhammed, *Târihu'l-Mezâhibu'l-İslâmiyye*, s. 396.

2.3.3.4. Rü'yetullah Meselesi

Rü'yetullah terkibi Allah'ın görülmesi anlamına gelir. Kelamcılar tarafından teknik bir terim olarak "Allah'ın ahirette inanlar tarafından görülebilmesi"ni ifade etmektedir.¹⁰⁸ Allah'ın görülüp görülemeyeceğine dair böyle bir tartışmanın İslamın kendi iç bünyesinden ayet ve hadislerden kaynaklandığı görülmektedir. Hadiste, Allah'ın ayın görülmesi gibi apaçık görüleceği ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Kıyamet sûresi 22-23. Ayetlerde ise o gün yüzlerin rablerine bakacakları anlatılmaktadır. Ancak rü'yetullah'ı kabul etmeyen fırkalar buradaki fiilin bakmak anlamında değil, rahmetini beklemek anlamında kullanıldığını söylemektedirler. Rü'yetullah'ı kabul etmeyen fırkaların başında Mu'tezile ve Kaderiyye gibi fırkalar gelmektedir. Bu fırkalar Allah'ın dünya ve ahirette görülmesinin muhal olduğunu, görülebilmesi için cisim olması gerektiğini oysa Allah'ın bundan münezzeh olduğunu ifade etmişlerdir. Ehli sünnet fırkalar içerisinde Maturidiyye ve Eş'ariyye gibi fırkalar ise Allah'ın ahirette görülebileceğini ifade etmişlerdir. Yukarıda zikredilen ayet ve hadisleri delil olarak getirmişlerdir.¹¹⁰ Yine Kur'an da Hz. Musa'nın Allah'ı görme talebinin şarta bağlanmış olmasının,¹¹¹ şartların sağlandığında görülebileceğini gösterdiğini ifade etmişlerdir.

İmam Malik'in Muvatta'da, tespit edebildiğimiz kadarıyla, rü'yetullah meselesine dair bir görüşe ya da bir rivayete yer vermemiştir. Ancak O'nun, bu konu hakkında Ehl-i sünnetin görüşlerini benimsediği aktarılmaktadır. Daha doğrusu, kendisinin bu görüşlerini, Ehl-i sünnetin benimsediğini ve devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Nitekim kendisi imam Maturidî ve imam Eş'arî'den daha önce yaşamıştır. İmam Malik, Allah'ın mü'minler tarafından ahirette görülebileceğine Hz.Musa'nın Allah'ı görme talebini delil olarak kullanmaktadır. Bir peygamberin muhal olan bir şeyi istemesinin mümkün olmadığını dolayısıyla Hz. Musa'nın böyle bir istek de bulunmasının o isteğin olabileceğini gösterdiğini söylemektedir.¹¹²

2.3.3.5. Halku'l-Kur'an Meselesi

Halku'l-Kur'an meselesi Kur'an'ın mahluk olup olmaması ile alakalı tartışılan meseledir. Bu meselesinin hicri birinci asrın sonları ile ikinci asrın ilk yarısında tartışılmaya başlandığı ifade edilmektedir.¹¹³ Meselenin ilk olarak kim tarafından ve nasıl ortaya çıktığı ile alakalı değişik görüşler ortaya konmaktadır.

Birinci görüş Tevrat'ın yaratılmış olduğuna dair Yahudi inancının Lebid b. Asım tarafından Müslümanlar arasında ortaya atılmasıyla bu tartışmanın başladığıdır. Bu kişi Kur'ân'ın da Tevrat gibi yaratılmış olduğu fikrini Müslümanlar arasında fitneye sebep olmak amacı ile yaymaya çalışmıştır. Daha sonra bu fikrin Ca'd b. Dirhem (v.124), Cehm b. Safvan(v.128) gibi kişilerle devam ettirildiği ifade edilmektedir.¹¹⁴

İkinci görüş olarak ise halku'l-Kur'an meselesinin Hristiyan kültürden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Yuhanna ed-Dımeşki'nin (v.132) dillendirdiği bir mesele olarak kabul edilen bu görüş, Allah'ın kelamının kadim olup olmaması ile alakalı gündeme gelmiştir. Allah'ın kelamı kadimse Kelamullah olan Kur'an ve

¹⁰⁸Düzgün, Şaban Ali,(editör) *Kelam (El Kitabı)*, s. 511.

¹⁰⁹Buhari, *Tevhid*, 24, Müslim, İman, 299.

¹¹⁰Serdar, Murat, *Kelam Tarihi*, s. 228, Kelâmîyat Yayınları, Kayseri, 2012.

¹¹¹Kur'ân, A'raf, 7/143.

¹¹²Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 202.

¹¹³Akoğlu, Muharrem, *Mihne Sürecinde Mu'tezile*, s. 101, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

¹¹⁴İbn Esîr, *el-Kâmil*, VII, 75.

Allah'ın kelimesi olan İsa (a.s.) da kadim dolayısıyla gayri mahluk olacaklardır. Şayet Allah'ın kelamı kadim değilse her ikisi de kadim olmayacak dolayısıyla mahluk olacaklardır. Hz. İsa'nın kadim ve dolayısıyla ilah olduğu sonucuna varan bu düşünceye karşı çıkmak için Ca'd b. Dirhem (v.124) ve Cehm b. Safvan (v.128) gibi kişiler kelamın kadim olmadığını dolayısıyla Hz. İsa'nın ve de Kur'an'ın mahluk olduğunu söylemişler ve tartışma bu şekilde başlamıştır.¹¹⁵

Üçüncü görüş olarak halku'l-Kur'an fikrinin ortaya çıkmasına Yunan kültürü ve filozoflar sebep olmuştur. Tercüme faaliyetleri sonucunda filozofların ve Yunan kültürünün düşünce yapıları ve tartıştıkları konular İslam dünyasına girmiş ve bu konular arasında bulunan kelamın kadimliği konusu halku'l-Kur'an meselesini ortaya çıkarmıştır.¹¹⁶

Dördüncü görüş olarak halku'l-Kur'an meselesi dış tesirlerden değil İslam düşüncesi içerisinde Allah'ın sıfatları bağlamında ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Yine başka bir görüşe göre Emevi idaresine karşı yürütülen ve onların cebr düşüncesini çürütme amaçlı bir fikri yapı içerisinde halku'l-Kur'an meselesinin ortaya çıktığı söylenmiştir. Yine bu kişilerin başında Ca'd b. Dirhem (v. 124) ve Cehm b. Safvan (v. 128) geldiği ifade edilmektedir.¹¹⁷

Ortaya konulan görüşler sonucunda halku'l-kur'an tartışmasının ekseninde yer alan kişilerin Ca'd b. Dirhem (v. 124) ve Cehm b. Safvan (v. 128) olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu kişilerin vefat tarihleri göz önüne alındığında halku'l-kur'an tartışmasının hicri ikinci asrın başlarında başladığı söylenebilir. Dolayısıyla İmam Malik'in yaşadığı ve Muvatta'ı yazdığı dönemde böyle bir tartışmanın olduğu açıktır. Ancak bu iki şahsın ölümü ile birlikte bu mesele belli bir döneme kadar pek etkili olan bir tartışma olmamıştır. Mutezile mezhebinin siyasi anlamda güç kazanması ile Harun Reşid dönemi ve sonrasında Me'mun dönemlerinde bu tartışma zirve dönemini yaşamıştır. Mihne hadiselerine de baş aktörlük yapmış olan bu tartışma yine siyasi etkiler sonucu gücünü kaybetmiş ve gündemden düşmüştür.

İmam Malik'den Kur'an'ın mahluk olması ile alakalı, Muvatta dışındaki bir kaynakta İmam Malik'in "Kur'an Allah'ın kelamıdır. Allah'ın kelamı ise Allah'tandır. Allah'tan olan hiçbir şey mahluk değildir." dediği aktarılmaktadır. Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyen kimseye ne yapılacağı konusunda ise İmam Malik'den farklı görüşler aktarılıyor. Bir rivayette Kur'an'a mahluk diyen kimsenin kâfir olduğu dolayısıyla öldürülmesi gerektiğini, başka bir rivayette ise bu kimseye celde vurulması ve hapsedilmesi gerektiğini söylediği aktarılıyor.¹¹⁸ İmam Malik'den, Kur'an'a mahluk diyen kimseye nasıl bir ceza uygulanması gerektiğine dair net bir rivayet olmasa da, Kur'an'ın kesinlikle mahluk olmadığını söylediği ve mahluk olduğunu söyleyene de bir ceza takdir ettiği net olarak anlaşılmaktadır.

İmam Malik Muvatta'da Kitabu'l-Kur'an diye bir bölüm açmış ancak Kur'an'ın mahluk olması ile alakalı bir rivayete ya da kendi görüşüne yer vermemiştir. Fıkhî yönü ağır basan bir kitap olması sebebiyle böyle bir konuya yer vermemiş olması muhtemeldir.

¹¹⁵Akoğlu, Muharrem, *Mihne Sürecinde Mu'tezile*, s. 104.

¹¹⁶Abdullah, M. Ramazan Abdullah, *el-Bâkullâni ve Ârâuhü'l-Kelamiyye*, 525-526, Bağdat, 1986.

¹¹⁷Câbiri, *Musakkafûn*, 97-98.

¹¹⁸Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-Medârik*, I, 53.

2.3.3.6. Zındıklar

Zındık kelimesi Müslüman olmadığı halde Müslüman görünüp içinde küfrünü gizleyen kişilere verilen isimdir. Zındıklar genellikle Mecûsî dinine veya Mani ve Senevi inancına mensup olan kimselerdir. Düalist bir inançları vardır. Zındıkların İslam tarihinde ortaya çıkışlarının Emevî idaresinin sonlarında olduğu ifade edilmektedir. Abbasî devrinde dinsizliğin yaygınlaşması ve açığa vurulması ile uluhiyeti inkar eden herkese zındık denilmiştir. Zındıklık tarihi seyri içerisinde değişik şekillerde tanımlanmıştır. Irak bölgesinde Manî, Mazdek ve Zerdüşt inancına sahip kişilerin olması dolayısıyla zındıklığın en yoğun olarak ortaya çıktığı yer Kûfe olmuştur. Bunlarla siyasi ve ilmi olarak mücadele edilmiştir. İlmî mücadeleyi genellikle mutezilî âlimler yürütmüştür. Siyasi olarak ise halifeler gerek kılıçla gerek kurumlar oluşturarak bu yapıyla mücadele etmişlerdir.

İmam Malik “babu'l-kazâ-i fimen irtedde ba'de İslâmihi” adında bir bab açmış (el-Leysî, kitabı'l- akdiyye 18, ez-Zührî kitabı'r-ruhûn 14) ve burada “dinini değiştirenin boynunu vurun” hadisine yer vermiştir. Dinini değiştirenden kastedilenin de zındıklar ve onlar gibi olanların olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. İmam Malik buradaki hadisi dönemdeki bir durumla ilişkilendirmiş ve bu görüşünü eserinde bir bab açarak ifade etmiştir.

2.3.3.7. Hariciler

Harici, "çıkmak, itaatten ayrılıp isyan etmek" anlamındaki hurûc kökünden "ayrılan, isyan eden" manasında bir sıfat olarak bir fırkaya verilen isme denir.¹¹⁹ Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında cereyan eden Sıffin savaşında (H. 37), önce Hz. Ali'ye tahkim olayını kabul etmesi için ısrar eden daha sonra da kabul ettiği için O'na karşı çıkarak dinden çıktığını söyleyen gruba hariciler denilmiştir. Hz. Ali kendisine isyan eden bu fırkayı Nehrevan (H. 38) savaşında hezimete uğratmış ve tamamına yakını yok olmuştur. Kurtulmayı başaran çok az sayıda kişi gittikleri yerlerde hâricî düşüncüyü devam ettirmişlerdir. Bu hâricî fırkalar içinden en ılımlı olan ibadiyye fırkası günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan tek hâricî fırkadır.¹²⁰

Hâricîlerin temel görüşleri hilafet, mürtekib-i kebire, iman, emr-i bilmaruf nehy-i anil münker konularına dayanmaktadır. Hilafet konusunda liyakatli her Müslümanın seçimle halife olabileceği, şeriata uyduğu müddetçe O'na tâbii olmak gerektiği, günah işlemesi ve zulmetmesi durumunda kâfir olacağı için halifelikten azledilmesi ve gerekirse öldürülmesi gerektiği görüşündedirler.¹²¹ Mürtekib-i kebire yani büyük günah işleyen kişinin durumu konusunda ise ibadiyye fırkası hariç diğer bütün hâricîler bu kişinin imandan çıkıp küfre düştüğüne hükmetmişlerdir. Aslında günahları da büyük küçük diye ayırmamışlar günah işleyen herkesi kâfir saymışlardır. Bu konu ile bağlantılı iman konusunda ise ameli imandan bir cüz saymışlar dolayısıyla amelsiz iman olmayacağına hükmetmişlerdir. Emr-i bilmaruf nehy-i anil münker konusunda ise kendileri gibi düşünmeyenlere, doğru olan kendi düşüncelerini anlatmayı, kabul edip tevbe etmezlerse öldürülmeleri gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşlerinin en ağır bedelini Müslümanlar ödemişlerdir.

¹¹⁹ Fiğlalı, Ethem Ruhi, “Hâricîler”, DİA. XVI, 169, 1997.

¹²⁰ Taberî, Tarihu'l- Ümem ve'l-Mülûk, s. 859-864, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Ürdün.

¹²¹ Ebu Zehra, Muhammed, Târihu'l-Mezâhibu'l-İslâmiyye, s. 61-62.

Kısaca Hâricîleri tanıttıktan sonra Muvatta'a ve bab başlıklarına nasıl bir etkisi olduğuna değinilmeye çalışılacaktır. Muvatta'ın Şeybânî nüshasında "babu ismi'l-havarici ve mâ fî luzûmi'l-cemâ'ati mine'l-fadli" isminde bir bab başlığı bulunmaktadır. Bu başlık altında üç rivayet yer almaktadır. İmam Malik Haricîlerle alakalı olan bu başlık altında merfû' bir rivayetle Peygamber Efendimizin (s.a.v) bu fırkanın sıfatlarını belirterek bunların dinden çıktığını ifade ettiği hadisine yer vermiş, ikinci rivayette ise yine merfû' olarak "Bize silah doğrultan bizden değildir" hadisini kaydetmiş, üçüncü rivayette ise kinden uzak durmayı ve barışın önemini ifade eden maktu habere yer vermiştir.¹²²

Burada İmam Malik'in içinde bulunduğu sosyal duruma eserinde bir bab başlığı açarak cevap verdiğini görmekteyiz. Bu bab başlığı altında zikrettiği rivayetlerle de Hâricîlerin, Müslümanları öldürmelerine karşı çıktığına, onların bunu yaparak dinden çıktıklarına ve son rivayet ile de onların halifeye isyan etmelerine ve kaos oluşturmalarına karşı çıktığı anlaşılmaktadır.

Bu bölümde tebvîb geleneğine, Muvatta'ın tanıtımına ve Muvatta'ın yazıldığı tarihi arka plana değinilmeye çalışıldı. Şimdi ise Muvatta'ın bab başlıklarının genel özellikleri konusunda tespit edilen durumlar alt başlıkları ile, ayrıntılı olarak aktarılmaya çalışılacaktır.

---

¹²²Malik b. Enes, Muvattai Malik Birivayeti Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, I, s. 309, el-Mektebetü'l-İlmiyye.(mektebetü'ş-şâmile)

3. MUVATTA'IN BAB BAŞLIKLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Muvatta'ın bab başlıklarında kullanılan ifadelerin tahlili yapılmaya çalışılacaktır. Bab başlıkları, müellifin düşüncesini ortaya koymada bize ipuçları vermektedir. Müellif, bir rivayeti, altında zikrettiği bab başlığı ile nasıl anladığını göstermektedir. Bir nevî kendi yorumunu bab başlığında ifade etmektedir. Dolayısıyla bab başlıkları, müellifi anlamakta büyük imkân sağlamaktadır.¹²³ Burada elde edilen tespitler başlıklar halinde ifade edilmeye çalışılacaktır. Tespitlerde Yahya el-Leysî,¹²⁴ Hasan eş-Şeybanî,¹²⁵ Mesleme el-Ka'nebi¹²⁶, Mus'ab ez-Zühri¹²⁷, Saîd el-Hadesânî,¹²⁸ nüshaları kullanılmıştır.¹²⁹ En yaygın nüsha olması dolayısıyla el-Leysî nüshası ve en az onun kadar sağlam olması, hatta ondan daha hatasız olması dolayısıyla¹³⁰ da ez-Zühri nüshası daha yoğun olarak kullanılmıştır.

Muvatta'ın bab başlıklarının genel özelliklerini üç ana başlık altında incelemek mümkündür;

- Kullanılan lafızlar ve delaleti açısından bab başlıkları
- Kullanılan kaynaklar açısından bab başlıkları
- İmam Malik'in metodolojisini yansıtmaması açısından bab başlıkları

3.1. Kullanılan Lafızlar Ve Delaletleri Açısından Bab Başlıkları

Bu bölümde, kullanılan lafızlar ve ifade ettikleri anlam üzerinden bab başlıkları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan, Muvatta'ın bab başlıklarını dört grupta değerlendirmenin mümkün olduğu görülmektedir:

- Umumî ifadelerle oluşturulan bab başlıkları
- Hususî ifadelerle oluşturulan bab başlıkları
- Fık'hî lafızlarla oluşturulan bab başlıkları
- Açıkça hüküm ifade edilerek oluşturulan bab başlıkları

3.1.1. Umumî İfadelerle Oluşturulan Bab Başlıkları

Bab başlığı okunduğunda akla genel bir anlamın geldiği, bir konunun genel bir başlığının kullanıldığı, müellifin bu başlıkla özel bir meseleye veya fikhî bir duruma

¹²³Erul, Bünyamin, *Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu (II) Dirayet Açısından Ma'mer b. Raşid'in (v. 153) el-Cami'i*, A.Ü.İ.F.D. XLIII, 2, s. 81. 2002.

¹²⁴Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Yahya el-Leysî*, Dâru's-Sâder, Beyrut, 2004.; Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Yahya el-Leysî*, thk. M. Fuâd Abdülhakî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Mısır (Şâmîle).

¹²⁵Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, Mektebetu'r-Raşid, 1949.; Malik b. Enes, *Muvattai Malik birivayeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Mektebetü'l-İlmiyye (Şâmîle).

¹²⁶Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Mesleme el-Ka'nebi*, thk. Abdu'l-Mecîd Türkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1999.

¹²⁷Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Ebû Mus'ab ez-Zühri*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Muhammed Halîl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999.; Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Ebû Mus'ab ez-Zühri*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Halîl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998 (Şâmîle).

¹²⁸Malik b. Enes, *Muvatta birivayeti Saîd el-Hadesânî*, thk. Abdu'l-Mecîd Türkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994.

¹²⁹Burada kaynak olarak verilen nüshalar, aynı nüshalar olduğu için her seferinde kaynak olarak gösterilmeyip, burada gösterilmekle yetinilecektir.

¹³⁰Sifil, Ebubekir, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, s. 91.

işaret etme gibi bir amacının olmadığı başlıkları umum ifade eden başlıklar olarak değerlendirmek mümkündür. Muvatta'ın bab başlıklarının yaklaşık 2/6 sının bu şekilde oluşturulduğu görülmektedir. Bu başlıkların altındaki rivayetlere bakıldığı zaman, o konudaki değişik rivayetlere yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla, başlığı özel bir ifade ile kayıtlamayan müellif, o başlığın altında farklı rivayetlere işaret etmek için, umum ifade eden lafızları tercih etmiş olduğu söylenebilir. Burada bu şekilde olan bütün bab başlıklarına işaret etmek mümkün olmadığı için her kısımdan birkaç örnek ile mesele açıklanmaya çalışılacaktır;

1. باب ما جاء في النداء للصلاة (el-Leysî, Kitabu's-salat, 1) “Namaz için Ezan okunması hakkında gelen rivayetler” şeklinde çevirilebilecek olan başlık, görüldüğü gibi umum ifade etmektedir. Başlık altında yer alan rivayetlere baktığımız zaman, ezanın nasıl ortaya çıktığı, ezan duyulduğunda ne yapılması gerektiği ezanın fazileti gibi değişik konularda rivayetlere yer verilmiştir. Müellif bütün bu konuları kapsamaması açısından umum ifade eden bir başlık tercih etmiştir denilebilir.

2. باب ما جاء في القراءة (el-Hadesânî, Kitabu's-salat, 7) “Kıraat hakkındaki rivayetler” diye çevirilebilecek bu başlık da umum ifade eden bir başlıktır. Başlık altında aktarılan rivayetlere bakıldığında kıraat hakkında değişik meselelerin bulunduğu görülmektedir.

3. باب صلاة الضحى (ez-Zührî, Kitabu's-salat, 42) “Duhâ namazı babı” şeklindeki başlıkta, görüldüğü gibi umum ifade eden bir başlıktır. Yine başlık altındaki rivayetlere bakıldığı zaman duha namazı hakkında değişik konuların yer aldığı görülmektedir.

4. باب جامع الحج , باب جامع قضاء الصيام , باب جامع الجنائز , باب جامع الصلاة gibi yukarıda da işaret edildiği gibi Muvattada her konunun sonunda o konuya dair farklı rivayetleri zikretmek için Câmi' adlı bab başlıkları bulunmaktadır. Bu bab başlıklarını da umum ifade eden başlıklar arasında değerlendirmek mümkündür

5. باب بيع , باب صيام يوم عاشوراء , باب زكاة العروس , باب زكاة الميراث , باب زكاة الركاز , باب بيع الفاكهة gibi bab başlıkları da umumî ifadelerle oluşturulan bab başlıklarına örnek olarak gösterilebilir.

3.1.2. Hususî İfadelerle Oluşturulan Bab Başlıkları

Başlık okunduğu zaman, hususî bir meseleye işaret edildiği anlaşılan, bir kimsenin karşılaştığı bir meselede ne yapması gerektiği ne söylemesi gerektiği gibi özel bir durumu ifade eden bab başlıklarını bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Bir kimsenin karşılaştığı bir sorunun çözümünü yahut özel bir meselenin hükmünü kolay bir şekilde öğrenebilmesi için bu tür başlıkların oluşturulmuş olabileceği söylenebilir. Muvatta'ın tertibinde gözetilen okuyucuya kolaylık sağlama düşüncesi, bu şekilde oluşturulan bab başlıklarında daha bâriz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde oluşturulan bab başlıklarının oranı yaklaşık 2/6 ya tekabül ettiği ifade edilebilir. Konuya dair örneklerle mesele açıklanmaya çalışılacaktır;

1. باب وضوء الجنب إذا أراد أن ينام أو يطعم قبل أن يغتسل (el-Leysî-Kitabu't-tahâre, 19) “Yıkanmadan önce yemek veya uyumak isteyen cünüp kişinin abdest alması babı” şeklinde tercüme edilebilecek başlık, görüldüğü gibi hususî bir meseleye işaret etmektedir. Bu durumdaki bir kişi hakkındaki hükmü öğrenmek isteyen kimse, böyle bir başlığın bulunması dolayısıyla rahat bir şekilde istediği bilgiye ulaşacaktır.

2. باب ما جاء فيمن يضطر إلى أكل الميتة (el-Leysî, Kitabu's-Sayd, 7) “Leş eti yemeye mecbur kalan kimse hakkındaki rivayetler” anlamına gelen başlık, görüldüğü gibi bir kimsenin özel bir durumuna işaret etmektedir. Bu durumdaki bir kimsenin ne

yapması gerektiği ne oranda hangi durumlarda yiyebileceği gibi hususlar bu başlık altında açıklanmıştır. Dolayısıyla okuyucu, böyle ayrıntı bir meseleyi başlığın bu şekilde oluşturulması sayesinde rahat bir şekilde bulmuş olacaktır.

3. باب فيمن أدرك ركعة من الصلاة (ez-Zührî, Kitabu Vukûtu's-salat, 3) “Cemaatle namazda bir rek’ate yetişen kimse hakkındaki durum” şeklinde oluşturulan başlık, bu durumdaki kimse hakkındaki rivayetleri ihtiva edip, okuyucuya bu rivayetlere kolayca ulaşma imkânı sağlamaktadır. Bu ve önceki örnekte de gösterildiği gibi içerisinde فيمن kalıbı bulunan neredeyse bütün bab başlıklarını hususî ifadelerle oluşturulan bab başlıkları kategorisinde değerlendirmek mümkündür.

4. باب ما يفعل من يرفع رأسه قبل الإمام (ez-Zührî, Kitabu'l-cum'a, 16) “İmamdan önce kafasını kaldıran kimse ne yapmalı” şeklindeki başlık daha da ayrıntı bir hususa işaret edilerek oluşturulan başlıklardandır. Başlık altında böyle yapan kimsenin alnının şeytanın elinde olduğuna dair merfû' bir rivayete yer verilmiş, sonrasında İmam Malik'in yanlışlıkla böyle yapan kimsenin ne yapması gerektiğine dair fetvası zikredilmiştir. Bu şekilde özel bir meseleye hem bir bab başlığı açılmış olduğu hem de bab başlığında bu özel meselenin açıkça zikredildiği görülmektedir. Bu hususî ifadelerle oluşturulan başlıklarının daha çok namazla alakalı meselelere ait olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, hem namazın içinde çok ayrıntının olması hem de o zamanın insanının daha çok bu alandaki bilgiye ihtiyaç duyması ile açıklanabilir.

5. باب ما يفعل من نسي من نسكه شيئاً (el-Hadesânî, Kitabu'l-Menasik, 55) “Hacda bir menasiki unutan ne yapmalı” şeklindeki başlıkta da yine hususî bir meseleye işaret edildiği görülmektedir. Bu ve yukarıdaki örnekteki başlıklarda olduğu gibi ... ما يفعل kalıbı ile oluşturulan bab başlıklarını hususî ifadelerle oluşturulan bab başlıkları kapsamında değerlendirmek mümkündür.

6. باب فدية من حلق قبل ان ينحر , باب فدية من أصاب شيئاً من الجراد وهو محرم ,

7. باب صلاة الرجل إذا دخل المسجد قبل أن يجلس , باب في ذبح الضحية قبل انصراف الإمام

gibi bab başlıkları da hususî ifadelerle oluşturulan bab başlıkları kapsamında değerlendirilebilecek başlıklardandır.

3.1.3. Fikhî Lafızlarla Oluşturulan Bab Başlıkları

Muvatta'ın fikhî bir tertip üzere tasnif edilen bir kitap olduğundan daha önce bahsedilmişti. Müellif, bu fikhî tertibi, bab başlıklarında kullandığı lafızlarla da açıkça ızhâr etmiştir. İmam Malik bu fikhî lafızları bab başlıklarında kullanarak hem kendi görüşünü açıkça belirtmiş, hem katılmadığı görüşlere cevap vermiş,¹³¹ hem de okuyucunun bilgiye kolayca ulaşmasını sağlamıştır. Fikhî lafızlarla oluşturulan bab başlıkları, Muvatta'ın bab başlıklarının yaklaşık 1/6 sına tekabül ettiği söylenilebilir. Şimdi fikhî lafızlar, başlıklar halinde verilerek örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1.3.1. Helâl İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar

“Sözlükte masdar olarak, mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, Harem'den veya ihramdan çıkmak anlamlarına gelen helâl kelimesi isim olarak haramın karşıtıdır. Câiz ve mubah gibi terimler de aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte çok defa helâl ile eş anlamlı gibi kullanılır ve dinî literatürde mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı davranışları ifade eder.”¹³² Muvatta'ın bab başlıklarında

¹³¹İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, thk. Muhammed Taha, Muhammed Ali, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, I.174, II.200(Mektebetü's-Şâmîle).

¹³² Koca, Ferhat, “*Helâl*”, DİA, XVII, 175-178, 1998 .

helal ifadesi, yukarıdaki tanıma uygun bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Çok kullanılan bir ifade olmayıp birkaç yerde geçmekte olan helal ifadesinin geçtiği başlıklar aşağıdaki örneklerde gösterilmiştir.

1. باب ما لا يحل للمحرم أكله من الصيد (el-Leysî, Kitabu'l-hac,25) “İhramda olan kimsenin avdan yemesinin helal olmadığı şeyler” şeklindeki başlıkta görüldüğü gibi helâl olmaz ifadesi yer almaktadır. İmam Malik aktaracağı rivayetlere bu başlığı rastgele koymuş değildir. İmam Malik, bu başlıkla hem ihramlı iken başkasının avladığı hayvanın etinden yemenin caiz olmadığını söylerken hem de bunun caiz olduğunu söyleyenlere bu başlık altındaki rivayetlerle cevap vermiş olmaktadır.¹³³

2. ما يحل للرجل من امرته وهي حائض (ez-Zührî, Kitabu Vukûtu's-salat,26) “Erkeğe hayızlı eşinden helal olan durumlar” başlığında da yine helal olan ifadesine yer verilmiştir. Hayızlı eşiyile yakınlaşmanın nasıl olacağından bahseden rivayetleri böyle bir başlık altında vermeyi uygun gören İmam Malik, hem bu konuda bilgi sahibi olmayı isteyen kişiye kolaylık sağlamayı hem de kendi görüşü olan, hayızlı iken ilişki olduğu durumda keffâretin gerekmeceğine işaret etmeyi amaçlamış gibi gözükmektedir.

3.1.3.2. Haram İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar

Haram, fıkıh terimi olarak mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen fiili ifade eder.¹³⁴ Muvatta'ın bab başlıklarında haram kelimesinin türevlerinden tahrîm ifadesinin yer aldığı görülmektedir.

1. باب تحريم أكل كل ذي ناب من السباع (el-Leysî, Kitabu's-sayd, 4) “Bütün köpek dişi olan yırtıcı hayvanların yenmesinin haram olması babı” şeklindeki başlıkta tahrîm kelimesi kullanılarak haramlığa işaret edilmiştir. İmam Malik başlığı bu şekilde oluşturarak hem kendi görüşünü açıkça ifade etmiş (başlık altında rivayetlerden sonra tabiriyle kendisinin de bu hayvanların haramlığı düşüncesinde olduğunu beyan etmiştir) hem de karşı görüşte olanlara bizzat bu başlıkla cevap vermiştir. Nitekim bu konuda farklı düşünen âlimler de bulunmaktadır.¹³⁵

2. باب تحريم الخمر (el-Leysî, Kitabu'l-eşribe,4) “İçkinin haram olması babı” şeklindeki başlıkta da yine tahrîm kelimesi kullanılmıştır. Burada daha özel bir meseleye işaret etmeksizin genel ve bilinen bir başlık oluşturulmuş ve içinde de fikhî bir lafız olan tahrîm ifadesine yer verilmiştir.

Haram lafzı da helal lafzı gibi bab başlıklarında çok tercih edilen bir lafız olmamıştır. Bu iki örneğin dışında باب ما جاء في تحريم المدينة , باب جامع تحريم الخمر gibi iki başlıkta daha kullanıldığı görülmektedir.

3.1.3.3. Câiz İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar

“Geçip gitmek, mümkün, geçerli ve serbest olmak” gibi anlamlara gelen cevâz kökünden türemiş bir isim olup İslâm hukukunda bir söz ve davranışın dinî veya hukukî esaslara uygunluğunu, yapılmasının serbest ve geçerli olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.¹³⁶ Muvatta'ın bab başlıklarında câiz ifadesi yer almayıp bu kelimenin türevleri olan ما يجوز (câiz olan) ve ما لا يجوز (câiz olmayan) ifadeleri yer almaktadır. Muvatta'ın bab başlıklarında kullanılan fikhî lafızlar arasında en fazla kullanılan

¹³³ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, IV.139.

¹³⁴ Koca, Ferhat, “Haram”, DİA, XVI, 100-104, 1997.

¹³⁵ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, V.291.

¹³⁶ Bardakoğlu, Ali, “Câiz”, DİA, VII, 27-28, 1993.

lafızların bu lafızlar olduğu görülmektedir. Bunda daha çok fetva anlayışının etkili olduğu düşünülebilir.

1. باب ما لا يجوز الاعتكاف إلا به (el-Leysî, Kitabu'l-i'tikâf, 2) “Kendisi olmadan i'tikâfin câiz olmadığı şey babı” şeklindeki başlıkta câiz olmayan ifadesine yer verilmiştir. Başlık altında tek bir rivayete yer veren İmam Malik, i'tikâfin ancak oruçla birlikte caiz olabileceği görüşünü de rivayetin sonunda belirtmiştir. İmam Şâfiî gibi bir kısım âlimler ise i'tikâf için orucun şart olmadığı görüşündedirler.¹³⁷ Dolayısıyla İmam Malik'in, çok az sayıdaki rivayete hem bir başlık açıp hem de başlığı bu şekilde oluşturarak dönemindeki bir tartışmaya cevap vermiş olduğu söylenebilir.

2. باب ما لا يجوز من بيع الحيوان (ez-Zührî, Kitabu'l-buyû', 25) “Câiz olmayan hayvan satışları babı” şeklindeki başlıkta da, görüldüğü gibi câiz olmayan ifadesi kullanılmaktadır. İmam Malik, yaşadığı yerin ticaret bölgesi olmasından ve hayvan âlim satımı halkı çok ilgilendirmesinden dolayı böyle bir başlık açmayı uygun görmüş olabilir. Bu başlıkta câiz olmayan ifadesini de yanlış uygulamalara dikkat çekmek ve insanlara uyarıda bulunmak için özellikle seçmiş olabileceği ifade edilebilir. Başlığı başka şekilde oluşturması da mümkünken bu şekilde oluşturması böyle yorumlanabilir.

3. باب ما يجوز للمحرم ان يفعله (el-Hadesânî, Kitabu'l-Menasik,51) “İhramlının yapması caiz olan şeyler babı” şeklindeki başlıkta da câiz olan ifadesine yer veren İmam Malik, başlık altında câiz olan hususları aktarmaktadır. Genellikle ihram yasakları daha fazla olduğu için bu tür şeylerin de yasak olarak düşünülebileceğinden, durumun böyle olmadığı gösterilmek için câiz olan ifadesine başlıkta, özellikle yer verildiği düşünülebilir.

4. باب ما يجوز من الذكاة في حال الضرورة (ez-Zührî, Kitabu'd-dahâyâ, 8) “Zaruret halinde kesilen hayvanların yenmesinin câiz olması” şeklindeki bab başlığında da câiz ifadesine yer verilmiştir. Başlık altında zor durumda kalındığında hayvanın bıçak dışı başka şeylerle kesilmesi durumunda etinin yenilip yenilemeyeceği sorusuna Peygamber Efendimizin yenilebileceği cevabını verdiği rivayet aktarılmaktadır. İmam Malik de bizzat kendi görüşü olan yenilebileceği görüşünü başlık altında “mecbur kalındığı durumda kesme işini ne ile yaparsan yap eti câiz olur” ifadeleriyle belirtmiştir. Rivayetlerin içeriğini ve kendi görüşünü de bab başlığını oluştururken dikkate almış ve bu konudaki hükmü, câiz ifadesine yer vererek de açıkça başlıkta ifade etmiştir.

5. باب ما لا يجوز من ,باب ما يجوز في القراض , باب ما يجوز في استثناء الثمر , باب ما لا يجوز من غلق الرهن النفقة في القراض gibi başlıklarda içerisinde câiz ifadesinin türevlerinin yer aldığı başlıklardandır.

3.1.3.4. Mekruh İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar

“Sözlükte “çirkin bulmak, kötü görmek, istememek, meşakkat, sıkıntı, zorluk” gibi anlamlara gelen kerh (kürh, kerâhet, kerâhiyyet) kökünden türeyen mekrûh kelimesi “içerisinde zorluk ve sıkıntı bulunan, hoşça gitmeyen, çirkin ve kötü görülen şey” demektir...Usûl-i fıkıh terimi olarak mekruh genellikle “şâriin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istediği fiil” şeklinde tarif edilir”.¹³⁸ Muvatta'ın bab başlıklarında kullanılan mekruh kelimesine bakıldığında bazen yukarıda tanımları verilen şekilde kullanıldığı bazen de haram kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.¹³⁹ Fürû-i fıkıh kitaplarında bazı haram, mekruh ve helâl fiillerin ele

¹³⁷ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, III,393.

¹³⁸ Koca, Ferhat, “Mekruh”, *DİA*, XXVIII, 581-583,2003.

¹³⁹ Özdemir, Recep, *İmam Mâlik ve Metodolojisi*, s. 48,Hiperyayın, İstanbul 2017.

alındığı bölümlere “kitâbü'l-kerâhiyye ve'l-istihsân” adı verildiği¹⁴⁰ düşünülünce olursa bab başlıklarındaki durumun bundan kaynaklandığı söylenebilir. Şimdi mesele örneklerle açıklanacaktır.

1. باب ما يكره من أكل الدواب (el-Leysî, Kitabu's-sayd, 5) “Yenilmesi mekruh olan hayvanlar babı” el-Leysî de yer alan bir başlık olup altında İmam Malik'in bir rivayetine yer verilmiştir. Bu rivayette at, katır ve eşek etinin yenilmeyeceği çünkü bunları Allah Teâlâ'nın Kur'anda, binit ve süs olarak vasıflandırdığı ifade edilmektedir. İmam Malik de “bu konuda duyduğum en güzel söz budur” diyerek kendi görüşünün böyle olduğunu ifade etmiştir. Nitekim bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır.¹⁴¹ İmam Mâlik bu hayvanların etinin yenmeyeceğini söylerken, başlıkta haram kelimesi yerine mekruh kelimesi kullanmıştır. Dolayısıyla ya mekruh kelimesini haram anlamında kullanmış ya da bu hayvanların etlerinin yenmesinin mekruh olduğunu ifade etmek istemiştir. Rivayetlere ve açıklamalara baktığımızda, başlıkta kullanılan mekruh kelimesinin haram anlamında kullanıldığı daha isabetli görünmektedir.

2. باب ما يكره من الصدقة (el-Leysî, Kitabu's-sadaka, 3) “Mekruh olan sadaka babı” şeklindeki başlık da mekruh lafzı kullanılan başlıklardan olup altında birkaç rivayete yer verilmiştir. Bu rivayetlerden birinde, Peygamber Efendimizin, “Muhammed (s.a.v.) ailesine sadaka helal olmaz” sözüne yer verilmektedir. Diğer rivayetlerde de sadakanın câiz olmayan durumlarından bahsedilmektedir. Dolayısıyla buradaki mekruhtur ifadesinin de haram veya câiz olmayan şeklinde anlaşılması mümkün görünmektedir.

3. باب ما يكره من بيع التمر بالتمر متفاضلاً (ez-Zührî, Kitabu'l-buyû', 11) “Hurmanın daha fazla hurma ile alışverişinin mekruh olması” babında da birkaç rivayet zikredilmektedir. Bu rivayetlere bakıldığında, Peygamber Efendimiz'in, hurmanın dengi bir hurma ile alışverişinin yapılması gerektiğini ve hurma karşılığında daha fazla hurma ile olan bir alışverişi yasakladığı görülmektedir. İmam Mâlik böyle bir alışverişi başlığına taşımış ve mekruh olarak belirtmiştir. Peygamber Efendimizin yasaklamasına bakılınca buradaki mekruhun da ya nehiy ya da haramlık anlamında kullanıldığı ifade edilebilir.

4. باب ما يكره من الكلام (el-Leysî, Kitabu'l-Kelam, 1) “Mekruh olan sözler babı” başlığı altında da birkaç rivayete yer verilip konuşulması uygun olmayan sözlerin neler olduğu aktarılmıştır. Zamana kötü söz söylenmemesi gerektiği çünkü zamanı yaratanın Allah olduğu, bir kimsenin kardeşine kâfir dememesi gerektiği gibi meseleler bu aktarılan rivayetlerdendir. Bu rivayetlere bakıldığında buradaki mekruh kelimesinin hoş olmayan uygun olmayan ya da câiz olmayan anlamında kullanıldığı ifade edilebilir.

5. باب ما يكره من بيع الطعام إلى أجل, باب ما يكره من الذبيحة في الذكاة, باب ما يكره للنساء لبسه من الثياب, باب ما يكره ان ينيذ جميعاً gibi başlıklar da içerisinde mekruh kelimesinin kullanıldığı başlıklardandır. Mekruh kelimesinin bab başlıklarında yaklaşık 12 defa kullanıldığı görülmektedir.

3.1.3.5. Ruhsat İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar

“Sözlükte “kolaylık” anlamına gelen ruhsat kelimesi, fıkıh usulü terimi olarak şer'an geçerli mazeretlere binaen normal durumlara ait aslî hükmün (azîmet) gereğine uymamayı meşrû hale getiren, kolaylaştırma esasına dayalı geçici hükmü ifade eder”¹⁴² Muvatta'ın bab başlıklarında ruhsat kelimesinin genellikle bu anlamda kullanıldığı

¹⁴⁰ Koca, Ferhat, “Mekruh”, DİA, 581-583.

¹⁴¹ ez-Zürkânî, Yusuf, *Şerhu 'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik*, I.141.

görülmektedir. Özellikle bir önceki bab başlığında azimeti ifade eden bir durumdan bahsedildikten sonra, sonraki babda, o konudaki ruhsat durumunu belirtmek için ruhsat ifade eden bir bab başlığına yer verildiği görülmektedir. Ruhsat ifadesinin başka gerekçelerle kullanıldığı, bab başlıkları da olmuştur. Şimdi mesele örneklerle açıklanacaktır.

1. باب الرخصة في المرور بين يدي المصلي (el-Ka'nebî, Kitabu's-salat, 47) “Namaz kılanın önünden geçmede ruhsat olan durumlar babı” şeklindeki başlık altında bu konudaki rivayetlere yer verilmiştir. Rivayetlerde hiçbir gerekçe zikredilmeksizin safların önünden geçen sahabilerden bahsedilmektedir. İmam Mâlik, bu durumun, zaruretten kaynaklandığına, bir gerekçesinin olduğuna dair rivayetlerin arkasına bir açıklamada bulunmuştur. Bab başlığına da ruhsat ifadesini koyarak, bu durumun zaruretten kaynaklandığına işaret etmiştir. Nitekim bu başlıktan bir önceki başlıkta da namaz kılanın önünden geçmedeki yasağı ifade eden bir başlığa yer vermiş ve başlık altında bu durumun yasaklığını ifade eden rivayetleri aktarmıştır. Dolayısıyla İmam Mâlik, hem bir önceki başlıktan sonra böyle bir başlığa yer vererek hem de başlıkta bizzat ruhsat ifadesini kullanarak, rivayetlerdeki durumun zaruretten kaynaklandığı ve zaruret halinde yine geçilebileceğini ifade etmek istediği söylenebilir.

2. باب الرخصة في استقبال القبلة لبول أو غائط (el-Leysî, Kitabu'l-kible, 2) “Küçük ve büyük haceti kibleye karşı yapmada ruhsat olan durumlar babı” şeklindeki başlıkta yukarıdaki verilen örneğe benzemektedir. Bu başlıktan önce insanın haceti esnasında kibleye karşı durmasının yasak olduğunu ifade eden bir başlık kullanılmış ve başlık altında buna dair rivayetler aktarılmıştır. Daha sonra da bu başlığa yer verilerek durumun ruhsat olan kısmı belirtilmek istenmiştir. Rivayette, sahâbenin evin yukarisına çıkıp Peygamber Efendimiz'i (s.a.v.), kibleye karşı hacetini giderirken gördüğünden bahsedilmektedir. İmam Mâlik'in buna dayanarak, kibleye karşı hacet giderme yasağının sahrada yani açık alanda olduğunu, evlerde ise böyle bir yasağın olmadığı görüşünü benimsediği aktarılmaktadır.¹⁴³ Nitekim başlıktaki ruhsat ifadesinin kullanılmasının sebebi bu olsa gerektir.

3. باب الرخصة في القبلة للصائم (ez-Zührî, Kitabu's-sıyam, 6) İmam Mâlik, “oruçlu için öpmenin ruhsat olması babı” şeklindeki başlıkta da önceki örneklerdeki metodu izlemiştir. Ancak bu sefer ruhsat içeren başlığı önce zikretmiş sonra azimet ifade eden başlığa yer vermiştir. Ruhsat ifade eden başlık altında, oruçlunun eşini öpmesinin câiz olduğunu ifade eden rivayetlere yer vermiş, sonraki başlıkta ise azimet durumu olan, öpmenin yasak olduğunu anlatan rivayetlere yer vermiştir. İmam Mâlik, daha sağlam ve evla olanın, azimeti yapmak olduğunu ancak ruhsat ifade eden başlığı açarak da bu konuda ruhsatın bulunduğunu ifade etmek istediği söylenebilir.

4. باب الرخصة في صلاة المرأة في الدرع والخمار (el-Leysî, Kitabu's-salati'l-Cemâati, 10) “Kadının bir elbise ve başörtüsü ile namaz kılmadaki ruhsat babı” başlığında, kadınların namazdaki örtünme durumları ele alınmıştır. Yukarıdaki örneklerin aksine, bu başlıkla birlikte azimet ifade eden bir başlığa yer verilmemiştir. Ancak burada da başka bir amacın olduğu görülmektedir. Mücâhid (r.a)den, kadının dört parça elbiseden daha az bir elbise ile namaz kılamayacağına dair bir görüş nakledilmektedir.¹⁴⁴ İmam Mâlik ise bu düşüncede olmayıp iki parça ile de kılabilirlerini düşünmektedir. Dolayısıyla bab başlığını bu şekilde oluşturup içerisinde ruhsat ifadesine de yer vererek, Mücâhid(r.a.)'in bu görüşüne cevap verme amacında olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴³ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, II.443.

¹⁴⁴ ez-Zürkânî, Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik*, I.499.

5. باب الرخصة في الصلاة قبل العيدين ,باب الرخصة في المذي ,باب الرخصة في رمي الجمار وبعدهما
باب الرخصة في قراءة القرآن على غير وضوء ,وبعدهما gibi başlıklar da, içerisinde ruhsat ifadesinin yer aldığı başlıklara örnek başlıklardandır.

3.1.3.6. Nehiy İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar

“Sözlükte “yasaklamak, bir işten vazgeçilmesini istemek, engellemek” anlamındaki nehy kelimesi fıkıh usulü terimi olarak “bir işten kaçınmayı buyurucu bir tarzda talep etmeye delâlet eden söz” demektir.”¹⁴⁵ Muvatta’ın bab başlıklarına bakıldığında, nehy kelimesinin fıkıh usulü terim anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Birkaç yerde ise mekruh anlamında kullanılmıştır. Terim anlamı ile kullanıldığı zaman yasak hükmünü ifade ettiği için, bu bab başlıklarına ayrıca, açıkça hüküm ifade edilerek oluşturulan bab başlıkları kısmında değinilecektir. Fıkıhî bir lafız olması açısından burada birkaç örneğe yer verilerek, gösterilmeye çalışılacaktır.

1. باب النهي عن الصلاة بالهجرة (el-Leysî, Vukûtu’s-salât) “Öğle sıcağından dolayı namazın yasak olması babı” başlığı altında, sıcağından dolayı namazı serin bir vakte ertelemenin mümkün olduğundan hatta bu konuda Peygamber Efendimizin emrinin olduğu rivayetlerden bahsedilmektedir. Peki bu vakitlerde namaz kılmak kesin yasak mıdır ki İmam Mâlik bab başlığında nehy ifadesini kullanmıştır? Bu konuda bir kısım âlimler bunun yasak olmadığını, burada kullanılan nehy ifadesinin mekruh anlamına geldiğini söylemişlerdir.¹⁴⁶ Dolayısıyla buradaki nehy ifadesinin mekruh anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.

2. باب النهي عن البصاق في القبلة (el-Leysî, Kitabu’l-kible, 3) “Kibleye doğru tükürmenin yasak olması babı” şeklindeki başlık da nehy lafzının kullanıldığı başlıklardandır. Buradaki nehy lafzının terim anlamı olan, yasak anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Başlık altında bu yasağa dair rivayetler aktarılmış Peygamber Efendimiz’in bu husustaki fiil ve sözlerine yer verilmiştir. Bu anlatılanlarla, İslamın temizlik ve edebe verdiği önem, İslamın şêairine saygı duymak gibi önemli hususlar söz konusu olmaktadır. İmam Mâlik’in de böyle bir başlık açarak bu duruma işaret etmek istediği düşünülebilir.

3. باب النهي عن القول بالقدر (ez-Zührî, Kitabu’l-câmi’, 7) “Kader hakkında konuşmanın yasak olması babı” şeklindeki başlıkta da, nehy lafzının terim anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. İmam Mâlik başlığı bu şekilde oluşturarak bu konudaki kendi görüşünü açıkça ifade ettiği ve başlık altındaki rivayetlerden böyle bir hüküm çıkardığı söylenilebilir.

4. باب النهي عن التضيق على الناس في الصدق (el-Leysî, Kitabu’z-Zekât,16) “İnsanların zekâtları konusunda zorlanmalarının yasak olması” şeklindeki başlık da içerisinde nehy lafzının olduğu başlıklardandır. Buradaki nehy lafzının mekruh anlamında kullanıldığı söylenilebilir. İmam Malik, insanların zekâtları konusunda zorlanmalarını gerektiğini başlık altında da belirtmiş, aynı zamanda böyle bir başlık açarak da meselenin önemine dikkat çekmiştir. Sosyal bir mesele olması açısından da kendi dönemindeki böyle bir yanlışa dikkat çekerek uyarıda bulunmak istediği de anlaşılabilir.

5. باب النهي عن نكاح ,باب النهي عن قتل النساء والولدان في سبيل الله ,باب النهي عن بيعتين في بيعة المحرم gibi başlıklar da içerisinde nehy ifadesinin yer aldığı başlıklara örnek başlıklardandır.

¹⁴⁵Apaydın, H. Yunus, “Nehiy”, DİA, XXXII, 544-547,2006.

¹⁴⁶ez-Zürkânî,Yusuf, Şerhu’z-Zürkânî alâ Muvattâi el-İmam Mâlik, I.109.

3.1.3.7. Vacip İfadesinin Yer Aldığı Başlıklar

“Sözlükte “düşen; meydana geldiği kesinlikle bilinen; sabit, bağlayıcı, gerekli” anlamlarındaki vâcib (Lisânü'l-‘Arab, “vcb” md.) terim olarak “şâriin mükelleften yapmasını kesin ve bağlayıcı biçimde istediği fiil” demektir.”¹⁴⁷ Muvatta’ın bab başlıklarında vacip ifadesi, yalnızca bir yerde geçerken bu ifadenin türevlerinin çokça kullanıldığı görülmektedir.

1. باب واجب الغسل إذا التقى الختانان (el-Leysî, Kitabu’t-tahâre,18) “Cinsel temas olunca gusül almanın vacip olması babı” şeklindeki başlık, vacip kelimesinin geçtiği tek bab başlığıdır. Burada bab başlığında yine bir hükmün açıklandığı ve farklı görüşlere bir cevap verme durumu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu konuda gusül almanın vacip olmadığını düşünen âlimler vardır.¹⁴⁸ İmam Malik’in bu bab başlığı ile o görüşlere cevap verdiği görülmektedir.

2. باب ما لا يجب منه الوضوء (el-Leysî, Kitabu’t-tahâre, 4) “Abdest almanın gerekli olmadığı durumlar” şeklindeki başlıkta vacip kelimesinin türevlerinden olan يجب kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. İmam Malik burada, abdesti bozmayan, tekrar abdest almanın gerekli olmadığı durumlardan bahseden rivayetlere yer vermiştir. Başlığı bu şekilde oluşturarak, başlık altında zikrettiği rivayetlerde, kendi görüşünün de bu durumlarda abdest almanın gerekli olmadığını göstermiş olmaktadır.

3. باب من لا يجب عليه زكاة الفطر (ez-Zührî, Kitabu’z-zekât, 25) “Fıtır zekâtının gerekli olmadığı kimse babı” şeklindeki başlıkta da vacip kelimesinin türevlerinden يجب kelimesi kullanılmıştır. el-Leysî nüshasında yer almayıp ez-Zührî nüshasında yer alan başlık altında tek bir rivayete yer verilmiştir. Bu rivayette İmam Malik’in görüşü kendi fetvası yer almaktadır. Özellikle böyle bir fetva için bab başlığı açılarak o dönemdeki önemli bir hususa dikkat çekilmek istenmiş olması düşünülebilir.

4. باب ما يجب فيه القطع (el-Leysî, Kitabu’l-hudûd, 7) “El kesme cezasını gerektiren durumlar babı” başlığında da vacip kelimesinin türevlerinden olan يجب kelimesi kullanılmıştır. Hırsızlıkta el kesme cezasının uygulanabilmesi için belirli şartların olması gereklidir. Her hırsızlıkta el kesme had cezası uygulanmaz. İmam Malik de böyle bir başlık açıp, hangi durumlarda cezanın uygulanacağını bildiren rivayetleri aktarmıştır. Ayrıca, başlığı bu şekilde oluşturarak, ayette¹⁴⁹ genel olarak ifade edilen el kesme cezasının sünnet ile takyîd edildiğini göstermektedir.

5. باب ما يجب فيه العمد (ez-Zührî, Kitabu’l-akl, 21) “Kasıtlı yapılan suçun gereği babı” şeklindeki başlıkta da, yine vacip kelimesinin türevlerinden olan يجب kelimesi kullanılmıştır. Bu başlık altında da kendisinde kasıt bulunan suçların karşılığında bahsedilmiş bu konudaki rivayetler aktarılmıştır.

6. باب ما لا يجب فيه , باب ما يجب فيه الزكاة من الحلي والتبر , قدر ما يجب فيه قصر الصلاة , التمتع باب ما يجب فيه تطليقة واحدة من التمليك , gibi başlıklar da içerisinde vacip kelimesinin türevlerinin geçtiği başlıklara örnek başlıklardandır.

3.1.4. Açıkça Hüküm İfade Edilerek Oluşturulan Bab Başlıkları

Muvatta’ın bab başlıklarına bakıldığı zaman, bir kısım babların, bir mesele hakkında açıkça hüküm ifade edilerek oluşturulduğu görülmektedir. Bu başlıklar okunduğunda, başlık altındaki rivayetler incelenmeden meselenin ne olduğu

¹⁴⁷ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Vacip”, DİA, XLII, 2012, 410-414.

¹⁴⁸ el-Bâci, Süleyman b.Halef, *el-Müntekâ Şerhu’l-Muvatta*, I. 96, Matbaatü’s-Saâdeti, Mısır, 1332H.

¹⁴⁹ bkz. Maide 5/38

anlaşılmaktadır. Yani başlık bütün meseleyi özetleyip o rivayetlerden çıkarılan hükmü ifade etmektedir. Bu türden oluşturulan bab başlıklarının diğer başlıklara oranına bakıldığı zaman yaklaşık 1/6 olduğu söylenilebilir.

İmam Malik, bu şekilde oluşturduğu bab başlıkları ile hem kendi görüşünü bab başlığında ifade etmiş hem de başlığın altına koyduğu rivayetleri nasıl yorumladığını göstermiştir. Nitekim başlıkta ne hüküm vermişse aktardığı rivayetleri de o kapsamda değerlendirmiş demektir. Bu konudaki örnekler gösterilerek, mesele açıklanmaya çalışılacaktır.

1. باب النهي عن ذبح الضحية قبل انصراف الامام (el-Leysî, Kitabu'd-dahâyâ, 3) “İmam namazdan ayrılmadan önce kurban kesmenin yasak olması babı” açıkça hüküm bildirilerek oluşturulmuş başlıklardandır. Başlık altındaki rivayetler incelenmeye gerek kalmadan başlık okunduğunda hükmün ne olduğu anlaşılmaktadır. Kurban bayramı namazı bitmeden önce kurban kesmenin caiz olmadığı dolayısıyla bayram namazının bitiminden sonra kurbanın kesilebileceği başlığın açık bir şekilde ifade ettiği bir durumdur.

2. باب النهي عن الأكل بالشمال (ez-Zührî, Kitabu'l-câmi', 24) “Sol ile yemenin yasak olması babı” başlığında da açıkça bir hükmün bildirildiği anlaşılmaktadır. Bab başlığı okunduğunda sol el ile bir şeyler yemenin içmenin yasak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İmam Malik, rivayetlerden çıkardığı hükmü bab başlığında açıkça ifade ederek bu konuda bilgi sahibi olmak isteyen kimselere de kolaylık sağlamış olmaktadır. Tabii ki bu yasak normal şartlar için geçerli bir yasaktır. İslam dininin temel kaidesi olan zaruret halinin yasak olan şeyleri mübah kılması durumu burada da geçerlidir. Nitekim bu duruma şerhlerde temas edilmiştir.¹⁵⁰

3. باب النهي عن الوصال في الصيام (el-Leysî, Kitabu's-sıyam, 13) “Visal(iftar etmeksizin peşpeşe tutulan oruç) orucunun yasak olması babı” başlığının da açıkça hüküm bildiren ifadelerle oluşturulduğu görülmektedir. Dâvud Peygamber'e(a.s) nisbetle Dâvud orucu da denilen visal orucu, iftar etmeksizin peş peşe tutulan orucu ifade etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), kendisi böyle bir orucu tutmasına rağmen ashabına bu orucu yasaklamıştır. İmam Malik de, bu rivayetleri aktardığı babın başlığını, yasaklama hükmünü açıkça belirterek oluşturmuştur. Yukarıda aktarılan üç örnekte görüldüğü gibi hüküm, nehiy ifadesi kullanılarak belirtilmiştir. Bu örneklerin dışında nehiy ifadesinin kullanıldığı daha birçok bab başlığı bulunmaktadır. Bu bab başlıklarının neredeyse hepsini açıkça hüküm ifade edilerek oluşturulan bab başlıkları kapsamında değerlendirmek mümkündür.

4. باب ترك الوضوء مما مسته النار (el-Leysî, Kitabu't-tahâre, 5) “Ateşte pişen şeyleri yemekten dolayı abdest almak gerekmez” şeklindeki başlıkta da bir hükmün bildirildiği görülmektedir. Ateşte pişen yiyeceklerin yenmesinin abdest almayı gerektirip gerektirmediği sahâbe döneminde tartışılan bir konu olmuştur. Bir kısım sahabi abdestin alınması gerektiğini söylerken bir kısmı ise gerekmediğini söylemişlerdir. Daha sonraki dönemlerde ise böyle bir tartışmanın olmadığı, abdest almanın gerekli olmadığı konusunda icma edildiği söylenilmektedir.¹⁵¹ Burada İmam Malik'in, dönemindeki bir tartışmaya, eserinde bab başlığı açarak ve bab başlığında açıkça kendi görüşünü ve hükmünü belirterek cevap verdiği görülmektedir.

5. باب ترك القراءة خلف الإمام فيما جهر فيه (el-Leysî, Kitabu's-salat, 10) “İmamın açıktan okuduğu namazlarda kıraatın terkedilmesi” başlığında da namazdaki bir hükmün açıkça ifade edildiği görülmektedir. Bu konuda başka mezheplerde farklı görüşler bulunmaktadır. Mesela Şâfi mezhebinde imam açıktan okusa bile Fatiha

¹⁵⁰ el-Bâcî, Süleyman b.Halef, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, VII.233.

¹⁵¹ el-Bâcî, Süleyman b.Halef, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, I.65.

sûresinin okunması gereklidir. İmam Malik'e göre, imam gizli okuduğu zaman cemaatin de gizlice okuması gerekir. Ancak imamın açıktan okuduğu namazlarda cemaatin bir şey okumaması gerekir. Burada İmam Malik'in, kendi görüşünü, hükmünü açıkça bab başlığında ifade ettiği görülmektedir.

6. باب ترك الشفاعة للشارق (ez-Zührî, Kitabu'l-hudûd, 9) “Hırsıza affin olmaması” şeklindeki başlıkta hüküm bildiren başlık olarak değerlendirilebilir. El-Leysî nüshasında sultana ulaştığı zaman ziyadesi vardır. Bu ziyade de rivayetlerin içeriğinden hareketle eklenmiş bir ziyadedir. Dolayısıyla rivayetlerde, bir hırsızlık vakasının yöneticiye, sultana ulaştığında onun affedilmeyeceği ve onun affi için talepte bulunmanın da uygun olmayacağından bahsedilmektedir. İmam Malik, rivayetlerden çıkan bu hükmü açık ifadelerle başlıkta belirtmiştir.

Yukarıdaki üç örnekte görüldüğü gibi hüküm, terketmek, bırakmak anlamlarına gelen terake(ترك) ifadesi kullanılarak yapılmıştır. Bu örneklerin dışında terake ifadesinin kullanıldığı başka bab başlıkları da vardır. O bab başlıklarını da açıkça hüküm ifade edilerek oluşturulan bab başlıkları kapsamında değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla bab başlıklarında hüküm bildiren ifadelerin, ترك (terketmek) ve النهي (yasak) ifadeleri olduğunu belirtmek mümkündür.

3.2. Kullanılan Kaynaklar Açısından Bab Başlıkları

Bu bölümde bab başlıklarındaki ifadelerin nerelerden alındığı, bab başlığı oluşturulurken kaynak olarak nelerin tercih edildiği incelenmeye çalışılmıştır. Bu açıdan bab başlıklarını beş grupta incelemek mümkündür.

- Ayetten mülhem oluşturulan bab başlıkları
- Merfû' rivayetten iktibasla oluşturulan bab başlıkları
- Mevkûf rivayetten iktibasla oluşturulan bab başlıkları
- Maktu rivayetten iktibasla oluşturulan bab başlıkları
- İmam Malik'in kendi sözünden oluşturulan bab başlıkları

3.2.1. Ayetten Mülhem Oluşturulan Bab Başlıkları

Şüphesiz Kur'an'ı Kerîm, İmam Malik'in hüküm çıkarmadaki aslı kaynaklarından birincisidir.¹⁵² İmam Malik'in hüküm çıkarmanın yanında bab başlıklarını belirlerken de Kur'an'ı Kerîm'den ilham aldığı görülmektedir. Burada, bu bab başlıklarının hangi başlıklar olduğu ve hangi ayetlerden iktibas ve ilhamla oluşturuldukları örneklerle gösterilmeye çalışılacaktır.

1. باب ما جاء في دلوك الشمس وغسق الليل (el-Leysî, Vukûtu's-salât, 4) “Güneşin zevâli ve gecenin kararması hakkındaki rivayetler” şeklindeki başlık, altında iki mevkûf rivayete yer verilen bir başlıktır. ez-Zührî nüshasındaki başlık da bu başlığa yakın ifade ile oluşturulmuştur. Başlıktaki ifadeler أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا (Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir) şeklinde olan İsra sûresi 78. ayetteki ifadelerden seçilmiştir. Dolayısıyla başlık, ayete işaret etmektedir.

2. باب وضوء النائم إذا قام إلى الصلاة (el-Leysî,Kitabu't-tahâre, 2) “Uyuyan kimsenin namaza kalktığı zaman abdest alması” şeklindeki başlık, Maide sûresi 6.ayetteki “يا أيها الذين آمنوا إذا قمتم إلى الصلاة...” (Ey iman edenler namaza kalmamız

¹⁵² Ebu Zehra, Muhammed, *Târihu'l-Mezâhibu'l-İslâmiyye*, s. 398.

vakit...) ifadelerden hareketle oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim bu ayetin tefsirini içeren bir rivayette, başlık altında zikredilmiştir.

3. (el-Leysî, Kitabu's-salati'l-cemâati, 8) "Orta namaz" şeklinde olan başlık, içeriğinde tefsiri yapılan, "حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى وقوموا لله" (Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun) Bakara Sûresi 238. ayetteki ifadenin başlığa konması ile oluşturulmuş bir başlıktır. Dolayısıyla ilham kaynağı ayeti kerimedir.

4. (el-Leysî, Kitabu'l-Kurân 6) İhlas ve Mülk sûrelerinin ilk ayetlerini içeren bu başlık, ayete işaret yerine ayetten iktibasla oluşturulmuş bir başlıktır.

5. (el-Leysî, Kitabu'l-hac 51) "Kurbandan kolay olan nedir?" şeklindeki bab başlığı (Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin) şeklindeki Bakara Sûresi 196. ayetten hareketle oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim ilk olarak, bu ayetteki kolay gelen kurbandan kastedilenin koyun olduğunu belirten Hz. Ali ve Hz. İbn Abbas'ın rivayetlerine yer verilmiş ve İmam Malik'in de bu görüşte olduğu belirtilmiştir.¹⁵³

6. (el-Leysî, Kitabu's-sayd, 3) "Deniz avı babı" şeklindeki başlığın, altında da kendisine atıfta bulunulan "أحل لكم صيد البحر وطعامه" (deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helâl kılındı.) şeklindeki Mâide Sûresi 96. ayetten iktibasla oluşturulduğu görülmektedir.

7. (el-Leysî Kitabu'l-ferâiz, 9) "Anne babası veya evladı olmayan kimsenin mirası" şeklindeki bab başlığının, "...وإن كان رجل يورث كلاله أو امرأة" (eğer miras bırakan erkek veya kadının evladı ve ana-babası olmayıp, erkek veya kızkardeşi varsa) şeklinde olan Nisa sûresi 12. Ayet ve yine الكلاله في اليتيم (Senden fetva istiyorlar. De ki: "Allah, size "kelâle" (anne babası ve çocuğu olmayan kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor) şeklinde olan Nisa sûresi 176. ayetten iktibasla oluşturulduğu görülmektedir.

8. (ez-Zührî, Kitabu's-salat, 9) "Kur'an'a ancak temiz olanlar dokunur ve Kur'an okurken temiz olunması" şeklinde olan bab, "لا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ" (O'na ancak tertemiz olanlar dokunabilir) şeklindeki Vâkıa Sûresi 79. ayetten hareketle oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim başlık altında, İmam Malik'in bu ayet için, Kur'an'a abdestli dokunma hakkında duyduğum en güzel söz deyip başka bir ayete işaret ederek, bu ayet hakkında açıklamada bulunduğu görülmektedir.

9. (ez-Zührî, Kitabu'l-Menâsik, 60) "Safâ ile Merve arasındaki sa'ye Safâ'dan başlamak" şeklindeki başlık da ayetten mülhem oluşturulan başlıklardandır. Bu ayet, Peygamber Efendimizin de "Allah'ın başladığı ile başlarız" diyerek işaret ettiği, Bakara sûresinin, "إن الصفا والمروة من شعائر الله فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح عليه أن يطوف بهما" (Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur.) şeklinde olan 158. ayetidir.

3.2.2. Merfû' Rivayetlerden İktibasla Oluşturulan Bab Başlıkları

Bir hadis terimi olarak merfû', "Hz. Peygambere nisbet edilen söz, fiil ve takrirlere denmektedir. İsnadında kopukluk olmayan merfû' hadisler müsned olarak da

¹⁵³ ez-Zürkânî, Yusuf, Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik, II.443.

isimlendirilir.¹⁵⁴ Muvatta daki merfû' hadislerin sayısı, imam Suyûtî'ye göre 822 olduğu yukarıda ifade edilmişti.¹⁵⁵ İmam Malik'in, bir kısım bab başlıklarını bu merfû' rivayetlerden iktibasla oluşturduğu görülmektedir. Bu şekilde oluşturulan bab başlıkları nispeten az sayıdadır. Aşağıda birkaç örnek gösterilmiştir.

1. باب النهي عن بيع الثمار حتى يبدو صلاحها (el-Leysî Kitabu'l-Buyû'78) "Olgunlaşmadan meyvelerin satışının yasak olması babı" şeklindeki başlık, içerisinde zikredilen حديثي يحيى عن مالك عن نافع عن ابن عمر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع الثمار حتى يبدو صلاحها نهى البائع والمشتري şeklindeki merfû' hadisten iktibas yapılarak oluşturulduğu görülmektedir. İmam Malik'in kendi görüşünün de böyle olduğu için başlığı bu merfû' hadisten iktibas ettiği söylenebilir.

2. باب ما جاء في المتحابين في الله (el-Leysî Kitabu's-Şa'r, 5) "Allah için birbirini sevenler babı" şeklindeki başlıkta, içerisinde yer alan merfû' hadisteki أين المتحابون لجلالي ifadelerden hareketle oluşturulduğu görülmektedir.

3. القضاء باليمين مع الشاهد (ez-Zührî, Kitabu'l-akdiyye 14) "Şahitlikle birlikte yemin etme sonucunda hüküm verme" şeklindeki başlıkta, içerisinde bulunan merfû' rivayetdeki أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى باليمين مع الشاهد ifadelerden iktibasla oluşturulduğu görülmektedir. İmam Malik başlığı bu şekilde oluşturarak hem kendi görüşünü ortaya koymuş hem de merfû' hadisten iktibas yaparak bu konuda delilinin merfû' bir hadis olduğuna işaret etmek istediği söylenilebilir.¹⁵⁶

4. باب صلاة الرجل إذا دخل المسجد قبل أن يجلس (ez-Zührî, Kitabu'l-Cum'a 28) "Mescide girince oturmadan önce kılınan namaz" şeklindeki başlık da, altında yer alan إذا دخل أحدكم المسجد، فليركع ركعتين قبل أن يجلس şeklindeki merfû' rivayetdeki ifadelerden hareketle oluşturulduğu görülmektedir.

5. ما جاء في غسل يوم الجمعة (ez-Zührî, Kitabu'l-Cum'a 1) "Cuma günü yıkanmak" şeklindeki bab başlığında merfû' rivayetten iktibasla oluşturulan başlıklardandır. Burada, başlık altında yer alan merfû' bir rivayetdeki غسل يوم الجمعة واجب على كل محتلم şeklindeki ifadelerden, aynı şekliyle iktibas edilerek başlığın oluşturulduğu görülmektedir. İmam Malik'in bu başlıkla herhangi özel bir duruma işaret etme veya hüküm bildirme gibi bir amacının olmadığı görülmektedir. Nitekim başlığı umumî ifadelerle oluşturmuştur.

6. باب فيمن أدرك ركعة من الصلاة (ez-Zührî, Vukûtu's-salât 3) "Namazda bir rek'ate yetişen kimse hakkındaki bab" şeklinde olan başlık, altında yer alan merfû' rivayetdeki من أدرك ركعة من الصلاة فقد أدرك الصلاة ifadelerinden iktibasla oluşturulduğu görülmektedir.

7. باب غسل المرأة إذا رأت في المنام مثل ما يرى الرجل (ez-Zührî, Vukûtu's-Salat, 20) "Rüyasında, erkeğin gördüğü gibi görmesinden dolayı, kadının yıkanması babı" şeklindeki başlık da, bir kadın sahabinin Peygamber Efendimize sorduğu sorudan iktibas edilerek oluşturulduğu görülmektedir. İmam Malik başlık altında kendi görüşüne yer vermemiştir. Başlığı bu şekilde oluşturarak, kendi görüşünün de, bu durumdaki bir kadının yıkanması gerektiğine işaret etmek istediği söylenilebilir.

3.2.3. Mevkûf Rivayetlerden İktibasla Oluşturulan Bab Başlıkları

Bir hadis terimi olarak mevkûf, " sahâbenin söz fiil ve takrirlerine dair rivayet edilen haberlere denir."¹⁵⁷ Muvattada, İmam Suyûtî'nin belirttiğine göre 613 mevkûf

¹⁵⁴ Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, s. 146.

¹⁵⁵ bkz. s. 10.

¹⁵⁶ el-Bâcî, Süleyman b.Halef, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, V.208.

¹⁵⁷ Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, s. 147.

hadis bulunmaktadır. İmam Malik, bu mevkûf hadisleri rivayet etmenin yanında, bir kısım bab başlıklarını, bu mevkûf hadislerden iktibasla oluşturmuştur. Bu şekilde oluşturulan bab başlıkları, diğer kaynaklarla oluşturulan bab başlıklarına oranla daha çoktur. Konuya dair örnekler aşağıda gösterilmiştir.

1. باب القراءة خلف الإمام فيما لا يجهر فيه بالقراءة (el-Leysî, Kitabu's-salât,9) “İmamın kıraatı gizli okuduğu namazlarda cemaatin kıraatı” şeklindeki başlık, altında yer alan وحديثي عن مالك عن هشام بن عروة عن أبيه: أنه كان يقرأ خلف الإمام فيما لا يجهر فيه الإمام بالقراءة şeklindeki mevkûf hadisin bir kısmının iktibas ile oluşturulduğu görülmektedir. İmam Malik'in başlığı bu şekilde oluşturularak, imamın gizliden okuduğu namazlarda cemaatin de kıraatı yapması gerektiği şeklinde olan kendi görüşünü ortaya koyduğu söylenilebilir. Nitekim bu görüşünü de başlık altında ifade etmiştir.

2. باب ما يفعل من نسي من نسكه شيئاً (el-Leysî, Kitabu'l-hac, 79) “Haccın menâsikinden bir şeyi unutan kimse ne yapmalı” şeklindeki başlık, altında yer alan عن عبد الله بن عباس قال من نسي من نسكه شيئاً أو تركه فليهرق دماً şeklindeki Abdullah ibn Abbas'ın sözlerini içeren mevkûf hadisten iktibas edilerek oluşturulduğu görülmektedir.

3. باب النهي عن أن تتبّع الجنّازة بنار (el-Leysî, Kitabu'l-cenâiz, 4) “Cenâzenin arkasından ateşle gidilmesinin yasak olması babı” şeklindeki başlık, altında yer alan mevkûf rivayetdeki Hz. Ebu Hureyre atfedilen بنار بعد موته بنار şeklindeki sözlerinden iktibasla oluşturulduğu görülmektedir. İmam Malik'in de böyle bir şeyin yasak olduğu görüşünde olduğu için başlığı bu şekilde oluşturduğu söylenilebilir.

4. باب وضوء الجنب إذا أراد أن ينام أو يطعم قبل أن يغتسل (el-Leysî, Kitabu't-tahâre,19) “Yıkanmadan önce uyumak ya da yemek isteyen cünüp kimsenin abdest alması babı” şeklindeki başlık da, altında yer alan Hz. Aişe'den ve Hz. Abdullah ibn Ömer'den nakledilen iki mevkûf rivayetdeki ifadelerden iktibas edilerek oluşturulduğu görülmektedir. İmam Malik de başlığı böyle oluşturularak kendi görüşünün de bu kimsenin abdest alması gerektiği şeklinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁸

5. باب ترك القراءة خلف الإمام فيما جهر فيه (el-Leysî, Kitabu's-salat, 10) “İmamın açıktan okuduğu namazlarda cemaatin kıraatı terketmesi babı” şeklindeki başlıkta, altında yer alan bir mevkûf rivayetten oluşturulduğu görülmektedir. Başlıktan hemen sonra Hz. Nâfi (r.a.)'ın Hz. Abdullah ibn Ömer (r.a.)'ın haberini aktardığı rivayete yer verilmiş ve rivayet içerisinde geçen ifadelerden başlık oluşturulmuştur.

6. باب صلاة المسافرين ما لم يجمع مكثاً (el-Leysî, Kitabu kasrı's-salati fi's-sefer, 4) “Ne kadar kalacağı belli olmayan yolcunun namazı” başlığı, altında sadece mevkûf rivayetlerin zikredilmiş olduğu bir başlıktır. Hz. Abdullah ibn Ömer'in أصلي صلاة المسافرين sözünden hareketle oluşturulmuş olduğu görülmektedir.

7. باب وضع اليدين على ما يوضع عليه الوجه في السجود (el-Leysî, Kitabu kasrı's-salati fi's-sefer, 19) “Secdede ellerin yüzün konulduğu yere konulması babı” şeklindeki başlık da mevkûf bir rivayetten iktibasla oluşturulmuş bir başlıktır. Başlık altında yer alan Hz. Abdullah ibn Ömer'e nisbet edilen الذي يضع عليه جبهته şeklindeki cümleden iktibasla oluşturulduğu görülmektedir.

8. باب من أجمع الصيام قبل الفجر (el-Leysî, Kitabu's-sıyâm, 2) “Fecrden önce oruca niyet etmek” şeklindeki başlık altında sadece bir mevkûf rivayete yer verilmiştir. Bu rivayette yine Abdullah ibn Ömer'den aktarılan bir rivayettir. Başlığın أنه كان يقول لا يصوم إلا من أجمع الصيام قبل الفجر şeklindeki O'nun sözlerinden iktibasla oluşturulduğu görülmektedir.

İmam Malik'in, bir konu hakkında varsa önce Hz. Ömer'den sonra varsa Hz. Ömer'in oğlu olan Abdullah ibn Ömer'den rivayet etmeye gayret ettiği

¹⁵⁸ ez-Zürkânî, Yusuf, Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik, I.202

söylenilmektedir. Mevkûf rivayetlerdeki iktibasların çoğunu Hz.Peygamber'in her yaptığı harfiyyen yapmaya gayret eden Abdullah ibn Ömer'den yapması, O'na duyduğu güven ve ihtiramdan kaynaklandığı söylenilebilir.

3.2.4. Maktû‘ Rivayetlerden İktibasla Oluşturulan Bab Başlıkları

Bir hadis terimi olarak maktû, “tabiînin söz ve fiillerine dair rivayet edilen haberlere denmektedir.”¹⁵⁹ Muvatta da, İmam Suyûtî'nin belirttiğine göre 285 maktû rivayet bulunmaktadır. İmam Malik'in bir kısım bab başlıklarını bu maktu rivayetlerden iktibasla oluşturduğu görülmektedir. Bu şekilde oluşturulan başlıklardan bir kısmı örnek olarak aşağıda gösterilmiştir.

1. باب القراءة خلف الإمام فيما لا يجهر فيه بالقراءة (el-Leysî, Kitabu's-salat, 9) “İmamın kıraatı açıktan yapmadığı namazlarda cemaatin kıraatı” şeklindeki başlık altında birçok rivayete yer verilmiştir. Başlığın, Rebîa ibn Abdurrahman'dan maktu olarak aktarılan كان يقرأ خلف الإمام فيما لا يجهر فيه الإمام بالقراءة şeklindeki rivayetten iktibas edildiği söylenilebilir. Diğer rivayetlerde de bu lafızlar geçse de maktu bir rivayette de geçmesinden dolayı, bu kısma örnek olarak gösterilebilir.

2. باب ميراث ولد الملاعنة وولد الزنى (el-Leysî, Kitabu'l-ferâiz,15) “Mülaane sonucunda boşanan kimselerin çocuklarının ve zinadan olan çocukların mirâsı” şeklindeki başlık, altında bir maktu rivayete ve İmam Malik'in bu konudaki görüşlerine yer verilen bir başlıktır. Medine'nin fakih ve âlimlerinden olan Urve ibn Zübeyr'den aktarılan rivayette, bu çocukların mirası hakkındaki görüşü ifade edilmektedir. Başlığın da Urve ibn Zübeyr'in كان يقول في ولد الملاعنة وولد الزنى şeklindeki sözünden iktibas edildiği görülmektedir.

3.2.5. İmam Malik'in Kendi Sözlerinden İktibasla Oluşturduğu Başlıklar

İmam Malik, Muvatta'da kendi görüşlerine bolca yer vermiştir. Bu bazen rivayetlerin arkasına kendi yorumunu belirtmek şeklinde olmuş, bazen ise müstakil olarak başlık açıp kendi görüşlerini orada belirtmek şeklinde olmuştur.¹⁶⁰ Kendi görüşlerini belirttiği bu babların başlıklarını, kendi görüşlerinden iktibas ettiği ifadelerle oluşturmuştur. Bu şekilde oluşturulan bab başlıklarına dair birkaç örnek aşağıda gösterilmiştir.

1. باب القضاء فيمن باع ثوبا وبه عيب (ez-Zührî, Kitabu'r-ruhûn,8) “Kusurlu bir elbise alan kimse hakkındaki hüküm” şeklindeki başlık, altında sadece İmam Malik'in görüşlerinin yer aldığı bir başlıktır. Başlığın ise عيب من خرق أو غيره şeklinde başlayan, kendi sözünden iktibasla oluşturulduğu görülmektedir.

2. باب زكاة أموال اليتامى والتجارة لهم فيها (el-Leysî, Kitabu'z-zekât, 6) “Yetim mallarının zekâtı ve kendileri için o mallarda ticaret” şeklindeki başlık altında da birçok rivayete yer verilmiştir. İmam Malik bir rivayetin arkasından أموال اليتامى لا بأس بالتجارة في أموال اليتامى şeklinde kendi görüşüne yer vermiştir. Özellikle yetimlerin mallarında ticaretin caiz olması şeklinde olan kendi görüşünü belirtmek için bu kısımdan iktibasla başlığı oluşturduğu söylenilebilir.

3. باب من استهلك شيئا من الحيوان (ez-Zührî, Kitabu'l-vasâyâ, 7) “Başka bir kimsenin hayvanını yok eden kimse” şeklindeki başlık, altında sadece İmam Malik'in görüşlerine yer verilen bir başlıktır. İmam Malik bu konuda kendi görüşlerini açıklamış ve فيمن استهلك شيئا من الحيوان بغير إذن صاحبه şeklindeki ifadelerden iktibasla başlığı oluşturmuştur.

¹⁵⁹Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, s. 149.

¹⁶⁰ Muvatta(el-Leysî), Kitabu'z-Zekât, 20.

Bu başlık altında sadece kendi görüşlerine yer vermesi, bu konuda kendisine başka bir rivayetin ulaşmamasından kaynaklanmış olabilir.

4. القضاء فيما أصيب من البهائم (ez-Zührî, Kitabu'l-akdiyye,12) "Hayvanlara isabet eden zararlar hakkındaki hüküm" şeklindeki başlık altında da sadece İmam Malik'in iki görüşüne yer verilmiştir. Başlığın da İmam Malik'in الأمر عندنا فيما أصيب من البهائم sözünden iktibasla oluşturulduğu görülmektedir.

5. باب زكاة ما يخرص من ثمار النخيل والأعناب (ez-Zührî, Kitabu'z-zekât, 17) "Üzüm ve hurmaların zekâtında tahmin yapmak" şeklindeki başlık altında İmam Malik'in birçok görüşüne yer verilmiştir. Burada zekât vermede meyvelerin dallarında iken zekâtının tahmin edilemeyeceği ancak yaş meyve olan hurma ve üzüm gibi meyvelerin tahminin yapılarak zekâtının verilebileceği ifade edilmiştir. Başlığın, İmam Malik'in أنه لا يخرص أنه لا يخرص من الثمار إلا النخيل , والأعناب şeklindeki sözlerinden iktibasla oluşturulduğu görülmektedir. Başlığı bu şekilde oluşturarak, başlık altında özellikle ifade ettiği, yaş meyvelerden olan hurma ve üzümün zekâtının tahminle olabileceğine dikkat çekmek istediği söylenilebilir.

3.3. İmam Malik'in Metodolojisini Yansıması Açısından Bab Başlıkları

Her mezhep imamı gibi, Mâlikî mezhebinin kurucusu kabul edilen İmam Malik'in de benimsemiş olduğu bir fıkıh anlayışı, bir metodolojisi vardır. Yani hüküm çıkarmada takip ettiği bir yöntemi vardır. Muvatta kitabının muhtevası gereği İmam Malik bu kitapta bu yöntemi açıkça belirtmese de, daha sonraki âlimler Muvatta'ı inceleyerek ve oradaki İmam Malik'in ifadelerine ve tercihlerine bakarak bu yöntemi tespit etmeye çalışmışlardır. Mesela Muvatta da geçen الأمر المجتمع عليه عندنا icma deliline, أهل العلم ببلدنا ve التي لا اختلاف فيها عندنا gibi tabirlerin amel-i ehli Medine deliline, أحسن ما سمعت في delilinde işaret ettiği söylenmektedir.¹⁶¹ Elbette bu ifadelerin delâleti konusunda bir kısım ihtilaflar bulunmaktadır. Bunların dışında İmam Malik'in metodolojisinde Kitap, sünnet, kıyas gibi deliller, aslî deliller arasında zaten yer almaktadır. Burada İmam Malik'in kendi metodolojisini bab başlıklarına nasıl yansıttığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kendi metodolojisine işaret eden bab başlıkları, örnek olarak maddeler halinde açıklanacaktır.

3.3.1. Kitap (Kur'ân) Delilinin Kullanıldığı Başlıklar

İslam hukukunda, hüküm çıkarmada, delil olarak kullanılan kaynakların başında Kur'ân'ı Kerîm'in geldiği, bütün müçtehit âlimlerin ittifak ettiği bir husustur. İmam Malik'in, metodolojisinde de ilk kaynak, Kur'ân'ı Kerîm'dir.¹⁶² O'nun, genellikle Kur'ân'ın zahirine göre amel ettiği ve nasları kendi görüşüne göre yorumlamaktan kaçındığı söylenilmektedir. Burada İmam Malik'in hadisçi yönünün ağır bastığı görülmektedir. Aynı zamanda bir fakih olması dolayısıyla da, bazı rivayetleri Kur'ân'a aykırı bulduğundan dolayı reddettiği bilinmektedir. Muvatta da Kur'an delilinin çok kullanılmadığı görülmektedir. Burada Kur'ân delilinin kullanıldığı yerlerde bab başlıklarına nasıl yansıdığı araştırılmıştır.

1. باب الحج عَمَّنْ يُحُجُّ عَنْهُ (el-Leysî, Kitabu'l-hac,30) "Başkasının yerine hac yapma" şeklindeki başlık altında tek bir rivayete yer verilmiştir. Bu rivayette, binek üzerinde duramayan yaşlı babasının yerine hac yapmasının mümkün olup olmadığını soran

¹⁶¹ Özdemir, Recep, *İmam Mâlik ve Metodolojisi*, s. 43.

¹⁶² Ebu Zehra, Muhammed, Malik, s. 277.

kadına, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yapabileceğini söylediği aktarılmaktadır. Dolayısıyla bu rivayet belli şartlar dâhilinde hac ibadetinde niyabetin caiz olduğunu göstermektedir. İmam Malik bu başlık altında kendisinin herhangi bir görüşüne yer vermemiştir. Ancak kendisinin, “oraya yol bulabilenler” ayetini delil göstererek hac ibadetinde niyabeti caiz görmediği aktarılmaktadır.¹⁶³ Dolayısıyla Kur'ân'a muhalif olmasından rivayeti reddedip ayetin zâhiri ile amel ettiği görülmektedir. Yani Kur'ân delilini esas almaktadır. İmam Malik böyle bir bab başlığı açarak bu konudaki kendi görüşüne dikkat çekmek istediği söylenilebilir. Başlık altında ne kabul ettiğine ne de reddettiğine dair herhangi bir açıklama yapmaması çeşitli sebeplerden kaynaklanmış olabilir.

2. باب ترك أكل ما قتل المعراض والحجر. (el-Leysî, Kitabu's-sayd,1) “Taş ve sopa ile öldürülen avın yenmemesi” şeklindeki başlık altında sopa ve taş ile öldürülen avın, kesilmeden önce ölmesi durumunda yenilmesinin uygun görülmeyip atılmasından bahsedilmektedir. İmam Malik bu rivayetleri aktardıktan sonra kendi görüşünü açıklamaktadır. “Ey iman edenler! Andolsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecek...” şeklindeki Maide sûresi 94. ayeti delil getirerek bu durumdaki avların yenmesinde bir sakınca görmediğini ifade etmektedir. İnsanın eliyle yahut okuyla yahut da herhangi bir silahıyla öldürdüğü ve öldürenin kendisine ulaştığı bütün avların bu ayetteki av kapsamında olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bunların yenilmesinin caiz olduğunu ifade etmektedir. İmam Malik burada aktarılan bir rivayeti kendi metodolojisinde birinci kaynak olarak kullandığı Kur'ân'a arz ettiği ve rivayetin Kur'ân'a uymadığı gerekçesiyle rivayetle amel etmediği görülmektedir. Dolayısıyla İmam Malik'in birinci kaynak olarak Kur'ân'ı kabul ettiği ve rivayetleri Kur'ân'a arz ettikten sonra onunla amel ettiği görülmektedir. Bu konuya bir başlık açarak kendi metodolojisini bab başlığında yansıttığı söylenilebilir.

3.3.2. İcma Delilinin Kullanıldığı Başlıklar

İcma, terim olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra herhangi bir zamanda yaşayan müçtehid âlimlerin, dini bir meselenin hükmü konusunda ittifak etmelerini ifade etmektedir. İmam Malik, Muvattada, icma tabirini kullanmamakla beraber, bu terimi ifade eden kavramlar kullanmıştır. Bu kavramaların الأمر المجتمع عليه gibi kavramlar olduğu, daha sonraki âlimler tarafından tespit edilmiştir. Burada İmam Malik'in, metodolojisinde delil olarak kullandığı icma'nın, bab başlıklarına nasıl yansıdığı örneklerle ifade edilmiştir.

1. باب بيع اللحم باللحم (ez-Zührî, Kitabu'l-buyû', 27) “Etin et ile alışverişi” şeklindeki başlık, altında sadece İmam Malik'in görüşlerine yer verilen bir başlıktır. Burada İmam Malik'in kendi metodolojisinde bir delil olarak kullandığı icma metoduna başvurduğu görülmektedir.¹⁶⁴ Nitekim burada kullandığı الأمر tabiri ile icma deliline işaret etmektedir. İmam Malik'e göre icma, fıkıh ve ilim ehlinin kendisinde ittifak ettikleri ve kendisinde ihtilafa düşmedikleri meseleye denmektedir.¹⁶⁵ İmam Malik'e göre icmanın ve ameli ehli Medine'nin tam olarak ne olduğu ikisinin aynı şey mi yoksa farklı şeyler mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Ancak büyük çoğunluğun ikisinin farklı şeyler olduğunu söyledikleri görülmektedir.¹⁶⁶ Muvatta da icma deliline bolca yer

¹⁶³ el-Bâcî, Süleyman b.Halef, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, 1.96.

¹⁶⁴ Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 344.

¹⁶⁵ Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 345.

¹⁶⁶ Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 350.

verilmektedir. İmam Malik'in icma delili ile elde ettiği bir hükmü bildirmek için böyle bir başlık açarak kendi fıkıh metodolojisini yansıttığı söylenilebilir.

2. (ez-Zührî, Kitabu'l-vasiyye, 2) “Bunak, zayıf ve küçüklerin vasiyetinin caiz olması” başlığı altında birkaç rivayete ve İmam Malik'in görüşüne yer verilmektedir. Rivayetlerde küçük bir çocuğun vasiyet etmesinden bahsedilmekte ve Hz. Ömer'in bu vasiyeti caiz gördüğü aktarılmaktadır. İmam Malik, bu rivayetlerin arkasından icma deliline delâlet eden الأمر المجتمع عليه عندنا tabirini kullanarak akli zayıf olan, ara sıra bayılan ve bunak olan kimselerin, yanında neyi vasiyet ettiğini bilen akrabaları olması şartıyla vasiyetlerinin caiz olduğunu ifade etmiştir. Burada İmam Malik'in icma delilini kullandığı görülmektedir. İcma delili ile vardığı sonucu başlıkta da açıkça ifade ederek kendi fıkıh anlayışını bab başlıklarında yansıttığı söylenilebilir.

3.3.3. Kıyas Delilinin Kullanıldığı Başlıklar

Kıyas, hükmü nassla sabit bir meselenin hükmünü, aralarındaki müşterek illetten dolayı, hükmü hakkında nass olmayan meseleye taşımaktır. İmam Malik, kıyası delil olarak kullanmıştır. Muvattada kıyas deliline başvurduğu örnekler çoktur. Burada bu örneklerin bab başlıklarına nasıl yansıdığı gösterilmeye çalışılmıştır.

1. (el-Leysî, Kitabu'z-zekât,3) “Madenlerin zekâtı” başlığı altında bir rivayete ve İmam Malik'in görüşlerine yer verilmiştir. Burada İmam Malik, nisap yönünden altın ve gümüşün nisabına, zaman yönünden ise ziraat mahsullerinin zamanına kıyas yaparak, madenlerin zekâtını belirleme yoluna gitmiştir.¹⁶⁷ Kendi fıkıh metodolojisi içerisinde bir yöntem olarak benimsediği kıyas deliliyle elde ettiği bir hükmü, bab başlığı açarak belirtmiştir. Böylece kendi fıkıh anlayışını bab başlığında ortaya koyduğu söylenilebilir.

2. (ez-Zührî, Kitabu't-talak, 19) “Kocasını kaybeden kadının iddeti” şeklindeki başlık altında Hz. Ömer (ra.)'den aktarılan rivayetlere ve İmam Malik'in kendi görüşlerine yer verilmiştir. Burada İmam Malik'in Hz. Ömer'in rivayetini esas alarak kıyas metoduna başvurduğu görülmektedir. Hz. Ömer'in “kocasını kaybeden ve onun nerede olduğunu bilmeyen kadın dört sene bekler sonra da dört ay on gün iddet bekler, bundan sonra evlenmesi helal olur.” sözünü esas alarak ölümüne hükmolunan kayıp kocanın, iddetini bekledikten sonra evlenen karısının durumunu, kocası gurbette olup yeri bilinmeyen kadının durumuna benzeterek kıyas yaptığı görülmektedir. İmam Malik, burada kendi metodolojisi içerisinde hüküm çıkarmada başvurduğu kıyas metodunu kullanmıştır. Böyle bir meseleye de bab başlığı açarak kendi fıkıh anlayışını bab başlıklarına yansıttığı söylenilebilir.

3.3.4. Amel-i Ehli Medine Delilinin Kullanıldığı Başlıklar

Medine ehli ile “ daha sonra başka bir şehre yerleşmiş olsalar bile Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken Medine'de oturan sahabe ve sahabeyle görüşerek vahiyle ilgili bilgilere erişebilecek kadar Medine'de yaşamış olan tâbiûn'un” kastedildiği söylenilmektedir.¹⁶⁸ İmam Malik, uygulanagelen bir tatbikat olması dolayısıyla, amel-i ehli Medine deliline çok önem vermiştir. Rivayetleri değerlendirmede kıstas olarak kullanmış, amel-i ehli Medine'ye aykırı bulduğu

¹⁶⁷ Özdemir, Recep, *İmam Mâlik ve Metodolojisi*, s. 121.

¹⁶⁸ Khalidi, Smain, *İmâm Mâlik ve Muvatta' Adlı Eseri*, s. 191.

rivayetleri reddetmiştir. Burada amel-i ehli Medine delilinin bab başlıklarına nasıl yansıdığı incelenmiştir.

1. القضاء باليمين مع الشاهد (ez-Zührî, Kitabu'l-akdiyye, 14) “Şahitlikle birlikte yemin etme sonucunda hüküm verme” başlığı İmam Malik'in kendi görüşünü izhar etmek için oluşturduğu başlıklardan biridir. Bu başlık altında birçok rivayete ve İmam Malik'in görüşlerine yer verilmiştir. Burada İmam Malik'in, Kur'an'ın zahirini amel-i ehli Medine ile tahsis ettiği görülmektedir.¹⁶⁹ Kur'an'da “şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun” şeklindeki Bakara Sûresi 282. ayette görüldüğü gibi iki erkek ya da bir erkek iki kadın şahidin olması gerektiğinden bahsedilmektedir. İmam Malik ise burada, ameli ehli medineye dayanarak, iki şahidi getirmenin mümkün olmadığı durumlarda tek şahit ve yeminle hükmün verilebileceğini ifade etmiştir. Yani kendi metodolojisi içerisinde önemli bir yeri olan ameli ehli medine ile Kur'an'ın hükmünü tahsis etmiştir. Bu konuya bir bab başlığı açarak ve başlığı da görüşünü belirtir şekilde oluşturarak kendi fıkıh metodolojisini yansıtmak istediği anlaşılmaktadır.

2. باب بيع الخيار (el-Leysî, Kitabu'l-Buyû,38) “Alışveriş muhayyerliği” şeklindeki başlık altında merfû' rivayetlere ve İmam Malik'in görüşlerine yer verilmiştir. İmam Malik burada, Abdullah b. Ömer'den “alıcı ve satıcı birbirinden ayrılmadığı sürece muhayyerdirler...” şeklindeki merfû' hadisi aktarmış arkasından ise kendilerinde yani Medine ehlinin uygulamasında böyle bir durumun olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla fıkıh literatüründe meclis muhayyerliği diye bilinen durumu kabul etmemiş, muhayyerliğin olmayacağını ifade etmiştir.¹⁷⁰ İmam Malik'in metodolojisinde amel-i ehli Medine önemli bir konuma sahiptir. İmam Malik rivayetleri değerlendirirken amel-i ehli Medine'ye uygun olup olmadığına dikkat etmiş ve hükmünü ona göre vermiştir. Bu örnekte olduğu gibi merfû' bir rivayeti Medine ehlinin tatbikatına uymadığı için reddedebilmiştir. Kendi metodolojisinde önemli bir konuma sahip olan ameli ehli Medine'ye dayanarak verdiği bir hüküm konusunda bir bab başlığı açarak kendi fıkıh anlayışını bab başlıklarına yansıttığı görülmektedir.

3.3.5. İstihsan Delilinin Kullanıldığı Başlıklar

İstihsanın, hem delil olması açısından hem de tanımı açısından mezhepler arasında ihtilaflar bulunmaktadır. Malikî mezhebinde istihsan; müçtehidin iki delilden kuvvetli olanla amel etmesi veya külli bir kaideden cüzî bir meseleyi, özel bir delile dayanarak istisna etmesi” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁷¹ İmam Malik'e göre istihsanın, mürsel istidlâlin bir kolu ve ilmin onda dokuzu olduğu¹⁷² bir meselede kıyas bulunsun veya bulunmasın, nas bulunmayan yerde maslahatın hükmüne uymak olduğu söylenilmektedir. O'nun istihsan tanımı aynı zamanda mesalihi mürseleyi de ihtiva ettiği görülmektedir.¹⁷³ İmam Malik'in kullanmış olduğu وهذا أحسن ما سمعت ifadesinin “istihsan” kavramına delâlet ettiği ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Muvattada istihsan delilinin bab başlıklarına nasıl yansıdığı araştırılmış, elde edilen örnekler aşağıda gösterilmiştir.

1. باب ما جاء فيمن يضطر إلى أكل الميتة (el-Leysî, Kitabu's-Sayd, 7) “Ölü hayvan eti yemeye mecbur kalan kimse hakkındaki rivayetler” şeklindeki başlık, altında sadece

¹⁶⁹ Özdemir, Recep, *İmam Mâlik ve Metodolojisi*, s. 73.

¹⁷⁰ el-Bâcî, Süleyman b.Halef, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, III.446.

¹⁷¹ Şatıbî, *Muvafakât*, IV. 206.

¹⁷² Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 375.

¹⁷³ Ebu Zehra, Muhammed, *Târîhu'l-Mezâhibu'l-İslâmiyye*, s. 401.

¹⁷⁴ Hamdan, Nezîr, *el-Muvattaât li İmam Malik*, s. 267.

İmam Malik'in görüşlerinin yer aldığı bir başlıktır. İmam Malik burada ölü eti yemeye mecbur kalan kimse hakkındaki görüşlerini açıklamaktadır. Hangi durumlarda yenilebileceği, ne kadar yenilebileceği gibi hususları belirtmektedir. Burada İmam Malik'in istihsan metoduna başvurduğu görülmektedir. Nitekim, başlık altında İmam Malik'in *وهذا أحسن ما سمعت* ifadelerini kullandığı görülmektedir. İstihsan metoduyla varmış olduğu hükmü, bab başlığı açarak ifade etmesiyle de, kendi fıkıh anlayışına işaret ettiği anlaşılmaktadır.

2. *باب ما يجب فيه القطع* (ez-Zührî, Kitabu'l-Hudûd, 5) "El kesmeyi gerektirecek miktar" şeklindeki başlık altında bu konu hakkında değişik miktarları ifade eden rivayetlere yer verilmiştir. El kesme cezasının uygulanabilmesi için belli şartların olması gerekmektedir. Bu şartlardan biri de çalınan malın değeridir. Çalınan malın değeri, belli bir miktarın altında olursa, bu durumda el kesme cezası uygulanmaz. Bu miktar, mezhepler arasında farklılık göstermektedir. İmam Malik burada, kendi görüşüne göre, bu değer ne kadar olması gerektiğini ifade etmiştir. *وهذا أحب ما سمعت إلي* ifadelerini kullanmasından dolayı da, yukarıda bahsedilen istihsan metoduyla bu hükme vardığı anlaşılmaktadır. İstihsan metoduyla elde ettiği hükmü açıklamak için oluşturduğu bu başlığın, kendi fıkıh anlayışını yansıttığı görülmektedir.

3.3.6. Örf Delilinin Kullanıldığı Başlıklar

Örf insanlar arasında yerleşmiş, aklın doğruluğunu onayladığı, fitratın da yadırgamadığı adetlere denilmektedir. İmam Malik örfü, metodolojisinde kaynak olarak kullanmıştır. Hatta örfü muhalif olduğu zaman kıyası terketmiş, mutlakı takyîd etmede, umûmi olanı tahsis etmede örfü kullanmıştır.¹⁷⁵ Burada, Muvattada örf delilinin bab başlıklarına nasıl yansıdığı örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

1. *باب العمل في كفارة اليمين* (el-Leysî, Kitabu'n-nuzûr ve'l-eymân, 8) "Yemin keffâreti nasıl olur?" şeklindeki başlık altında Abdullah b. Ömer'den ve Süleyman b. Yesâr'dan birkaç rivayete ve İmam Malik'in görüşüne yer verilmiştir. Yemin bozulduğunda keffâretin ne olduğu, Mâide Sûresi 89. ayette şöyle ifade ediliyor: "Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffâreti üç gün oruç tutmaktır." Görüldüğü gibi keffâret, on fakiri doyurmak yahut giydirmek ya da bir köle azat etmek buna gücü yetmeyenler için ise 3 gün oruç tutmaktır. Burada yemek için orta halli olmasından bahsedilse de tam olarak nasıl olacağından bahsedilmemiştir. Giydirmenin nasıl olacağı hakkında ise, hiçbir ayrıntı verilmemiştir. Şeriatın açık bıraktığı bu alanı örfün doldurduğu görülmektedir. Nitekim İmam Malik de burada örfü göre hüküm vermiştir. Yaşadığı toplumdaki örfü esas alarak, giydirmenin namaz için asgari gerekli olan, kadın için iki parça, erkek için ise bir parça elbise olması gerektiğini söylemiştir. İmam Malik'in yaşadığı toplumdaki örfü dikkate alarak böyle bir hükme vardığı görülmektedir. Kendi metodolojisinde hüküm vermede başvurduğu örfle elde ettiği bir hükme dair bab başlığı açarak da, kendi fıkıh anlayışını yansıtmak istediği ifade edilebilir.

2. *باب القضاء في رهن الثمر والحيوان* (el-Leysî, Kitabu'l-Akdiyye,11) "Hayvanın ve meyvenin rehin verilmesindeki hüküm" şeklindeki başlık, İmam Malik'in kendisinde örf deliline başvurduğu başlıklardandır. "Bir kimsenin hurma ağacını hariç kılarak

¹⁷⁵ Ebu Zehra, Muhammed, *Malik*, s. 448.

meyvesini rehin verebileceği fakat anneyi hariç kılarak karnındaki bebeği rehin olarak veremeyeceği insanlar tarafından açıkça bilinen bir meseledir” şeklindeki, başlık altında ifade ettiği sözler örfî olarak bir meselenin bilinmesinden bahsetmektedir. Yani örfen bir kimsenin neyin rehin olabileceğini ve neyin olamayacağını bilmesinden ve dolayısıyla hükmün bu örf'e göre olmasından bahsetmektedir. Bu konuya dair başlık açarak kendi fikhini yansıttığı görülmektedir.

Bu bölümde, bir fakih olan İmam Malik'in, içtihat ederken benimsemiş olduğu metodolojisinin, bab başlıklarına nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışıldı. Metodolojisinde kaynak olarak kullandığı Kur'ân delilinin, icma delilinin, kıyas delilinin, kendisinin çok önemseydiği ve rivayetleri değerlendirme de kıstas kabul ettiği amel-i ehli Medine delilinin, istihsan delilinin, örf delilinin kullanıldığı başlıklar tespit edilerek örneklerle gösterildi.

4. MUVATTA NÜSHALARI ARASINDA BAB BAŞLIĞI FARKLILIKLARI

Bu kısımda nüshalar arasındaki bab başlığı farklılıkları incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada tespit edilen farklılıklardan genel başlıklar oluşturulmuş, farklılıklar bu başlıklar altında, maddeler halinde açıklanmıştır. Mukayesesi yapılabilen nüshalar, Yahya el-Leysî, Hasan eş-Şeybanî, Mesleme el-Ka'nebî, Mus'ab ez-Zühri, Saîd el-Hadesânî nüshalarıdır. İbn Kasım nüshası ale'l-ricâl şeklinde tasnîf edildiği için mukayese imkânı olmamıştır. Günümüze ulaşan el-Ka'nebî nüshası Muvatta'nın tamamını değil bir kısmını içermektedir. Yine el-Hadesânî nüshasında eksik olduğu bilinmektedir. Her iki nüsha mevcut şekliyle mukayeseye dahil edilmekle birlikte mukayesenin temel nüshaları el-Leysî, ez-Zühri ve eş-Şeybanî nüshaları olmuştur. eş-Şeybanî nüshasının İmam Muhammed'in birçok tasarrufunu içerdiği açıktır. Hatta bu yüzden Muvattai Muhammed denildiği de olmuştur.¹⁷⁶ Bundan dolayı, eş-Şeybanî nüshasının bab başlıkları, el-Leysî ve ez-Zühri nüshaları bab başlıklarıyla ayrı olarak mukayese edilmiştir. Bu sebeple, bu bölüm iki ana başlık halinde ifade edilmiştir.

4.1. Genel Mukayese

Bu başlık altında, ulaşabildiğimiz bütün Muvatta nüshaların bab başlıklarının ortak mukayesesi yapılmaya çalışılmıştır. Nüshalardaki başlıklar, başlıklar altındaki rivayetler tek tek incelenerek farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen örnek başlıkların Arapçaları zikredilmiş sonrasında ise hangi nüshada geçtikleri ve hangi bölümde yer aldıkları, kaynak olarak belirtilmiştir. eş-Şeybanî nüshasının mukayesesi ayrı olarak yapıldığı için, bu nüsha burada yoğun olarak mukayeseye dahil edilmemiştir.

4.1.1. Aynı Rivayetleri İçeren Ancak Değişik Lafız ve Manalarda Olan Bab Başlıkları

Bu başlık altında nüshalardaki, aynı rivayetleri içermesine rağmen, farklı lafız ve manalara sahip olan bab başlıkları örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

1. ez-Zühri'nin Kitabı'l-cum'a 79. bab olarak bu şekilde zikrettiği babı, el-Leysî Kitabı Kasrı's-Salati fi's-Sefer 19.babda باب وضع اليدين على ما يوضع عليه الوجه في السجود şeklinde zikretmiştir.

2. el-Leysî'nin Kitabı'z-zekât 27. babı باب من تجب عليه زكاة الفطر şeklinde iken, ez-Zühri bu babı Kitabı'z-zekât 25. babda باب ما يجب فيه زكاة الفطر şeklinde zikretmiştir.

3. ez-Zühri Kitabı'l-i'tikâf 1.babı باب ما يجوز فيه الاعتكاف من الأمكنة şeklinde zikrederken, el-Leysî aynı kitap ve sıradaki babı باب ما لا يجوز الاعتكاف إلا به şeklinde zikrediyor.

4. ez-Zühri, Kitabı'l-cihad, 7.babı باب العمل فيما يحمل فيه في سبيل الله şeklinde zikrederken, el-Leysî, Kitabı'l-Cihad 5.babda باب العمل في سبيل الله şeklinde zikretmiştir.

5. ez-Zühri, Kitabı'l-cenâiz 12. bab باب ما تكره فيه الصلاة على الجنائز من الساعات şeklinde iken el-Leysî aynı rivayetleri Kitabı'l-cenâiz 7.babda باب الصلاة على الجنائز بعد الصبح إلى الإصفرار وبعد العصر إلى الإصفرار şeklinde rivayet etmiştir.

¹⁷⁶Abdu'l-Hayy el-Leknevî, et-Ta'liku'l-Mumecced alâ Muvattai Muhammed, I.,27 Dâru'l-Kâlem, Dimeşk, 2005.

6. el-Leysî, Kitabu't-talak 30.babı باب عدة المتوفى عنها زوجها إذا كانت حاملا şeklinde zikrederken, ez-Zührî, aynı kitap ve sıradaki babı باب المتوفى عنها زوجها وهي حامل şeklinde zikretmiştir.

7.el-Hadesânî, Kitabu'n-nuzûr ve'l-keffârât,1. babı باب ما يجب فيه النذور والمشى şeklinde zikretmiş, el-Leysî aynı rivayetleri Kitabu'n-nuzûr ve'l-eymân 1. babında المشى في النذور في المشى şeklinde zikretmiş, ez-Zührî ise, bu babı Kitabu'n-nuzûr ve'l-eymân 1.babında الميت عن الحي عن الميت şeklinde zikretmiştir.

8. el-Hadesânî, Kitabu'l-buyû' 13.babı باب ما جاء في بيع الذهب بالذهب şeklinde rivayet etmiş, ez-Zührî, aynı bölümdeki 15. babı باب ما جاء في بيع الذهب بالذهب والورق بالورق şeklinde zikretmiş, el-Leysî de yine aynı bölümde 16.bab olarak باب بيع الذهب بالفضة تبرا şeklinde rivayet etmiştir.

9. ez-Zührî, Kitabu'l-akl 3.babı باب ما جاء في عقل العظام şeklinde iken, el-Leysî aynı rivayetleri aynı bölümün 5.babında باب عقل الجراح في الخطأ altında zikretmiştir.

10. ez-Zührî, Kitabu'd-dahâyâ 2.baba باب ما يتقى من الضحايا şeklinde verirken, el-Leysî aynı rivayetlere aynı bölümde 5.bab olarak باب ما ينهى عنه من الضحايا şeklinde zikretmiştir.

11. ez-Zührî, Kitabu'r-Ruhûn 7.babı باب الرجل يحيل للرجل بدين له على آخر şeklinde iken, el-Leysî aynı rivayetlere Kitabu'l-Akdiye bölümü 31.babda باب القضاء في الحول başlığını vermiştir.

12. ez-Zührî, Kitabu'l-Menâsik 8. babı باب ما يكره من تخمير المحرم وجهه şeklinde iken el-Leysî aynı rivayetleri Kitabu'l-Hac 6.bab olarak باب تخمير المحرم وجهه şeklinde zikretmiştir.

13. el-Leysî nüshası Kitabu'l-hac 48.bab ve el-Hadesânî nüshası Kitabu'l-menâsik 26.bab إذا أصاب أهله şeklinde iken, ez-Zührî nüshasında aynı rivayetlere Kitabu'l-menâsik 43. bab olarak باب ما يفعل من أصاب أهله وهو محرم başlığı verilmiştir.

14.el-Leysî nüshası Kitabu'l-hac 17.bab, el-Hadesânî nüshası Kitabu'l-menasik 20.bab باب الحج في أشهر الحج şeklinde iken aynı rivayetlere ez-Zührî nüshası Kitabu'l-menasik 19.babda باب الحج في أشهر الحج وقيل الحج başlığı verilmiştir. el-Ka'nebî nüshasında ise Kitabu'l-menasik 19.bab olarak باب ما جاء في العمرة في أشهر الحج وغير الحج şeklinde yer almıştır. Bu başlık her iki başlığın birleştirilmiş haline benzemektedir. Ancak her üç başlığında birbirinden farklı lafızlarla oluşturulduğu ortadadır.

15. el-Hadesânî nüshası Kitabu'l-menasik 21.bab, ez-Zührî nüshası Kitabu'l-menasik 20.bab, el-Ka'nebî nüshası Kitabu'l-menasik 18.bab, باب التمتع بالعمرة إلى الحج şeklinde iken, el-Leysî nüshasında aynı rivayetlere Kitabu'l-Hac 19.bab olarak باب ما جاء في التمتع başlığını vermiştir.

Bu başlık altında nüshalarda, aynı rivayetleri ihtiva eden başlıklardaki farklılıklar örneklerle gösterilmiştir. Bazen 6. örnekte görüldüğü gibi, aynı manaya gelen farklı kelimelerden başlık oluşturulmuş, bazen 11. örnekte görüldüğü gibi, içeriğindeki hadislerden her bir nüshada farklı kısımların başlığa taşınması ile farklı mana ve lafızlarda başlıkların oluşturulduğu görülmüştür. Bazen de 5.örnekte görüldüğü gibi bir nüshada kısaca belirtilen husus, diğer nüshada ayrıntılar belirtilerek başlık oluşturulmuştur.

4.1.2. Aynı Başlıkların Farklı Kitaplar Altında Zikredildiği Nüsha ve Bablar

Bu başlık altında, aynı olan bab başlıklarının farklı kitaplar altında zikredildiği nüsha ve bab başlıkları örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

1. **باب ما جاء في السحور** başlığı el-Hadesânî 1.bab, el-Ka'nebi 2.bab, ez-Zührî 2.bab olarak her üç nüshada da Kitabu's-sıyâm bölümünde yer alırken el-Leysî nüshasında biraz değişik lafızlarla Kitabu's-salât 3.babda yer almıştır.

2. **باب ما جاء في صيام أيام منى** başlığı ez-Zührî 20.bab, el-Hadesânî 17.bab, el-Ka'nebi 21.bab olarak Kitabu's-sıyâm bölümünde yer alırken el-Leysî nüshasında 44.bab olarak Kitabu'l-hac bölümünde yer almıştır.

3. **باب نكاح المحرم** başlığı el-Leysî nüshasında 42. bab olarak Kitabu'l-Hac bölümünde yer alırken, ez-Zührî nüshasında 18. bab ve el-Hadesânî nüshasında 12.bab olarak Kitabu'n-nikâh bölümünde yer almıştır.

4. **باب ما جاء في الأمر بالوليمة** başlığı ez-Zührî nüshasında 28.bab olarak Kitabu't-talak bölümünde iken, el-Leysî nüshasında 21.bab, el-Hadesânî nüshasında ise 15.bab olarak Kitabu'n-nikâh bölümünde yer almıştır.

5. **باب ما جاء في مسك الميتة** başlığı ez-Zührî de 14.bab olarak Kitabu'd-dahâyâ bölümünde yer alırken, el-Leysî de 6. bab olarak, el-Hadesânî de ise 3. bab olarak **باب ما جاء في جلود الميتة** şeklinde Kitabu's-sayd bölümünde yer almıştır.

6. **باب القضاء في السحرة** başlığını ez-Zührî 13.bab olarak Kitabu'r-Ruhûn bölümünde zikrederken, el-Leysî aynı rivayetleri **باب ما جاء في الغيلة والسحر** şeklinde 19. bab olarak Kitabu'l-ukûl bölümünde zikretmiştir.

7. **باب صدقة الحي عن الميت** başlığını ez-Zührî 4.bab olarak Kitabu'l-vasâyâ bölümünde zikrederken, el-Leysî aynı lafızlarla 41.bab olarak Kitabu'l-akdiye bölümünde zikretmiştir.

8. ez-Zührî **باب الكرى والتعدي** şeklinde isimlendirdiği başlığı 8.bab olarak yine Kitabu'l-vasâyâ bölümünde zikrederken, el-Leysî **باب القضاء في كراء الدابة والتعدي بها** şeklinde isimlendirip 15. bab olarak Kitabu'l-akdiye bölümünde zikretmiştir.

9. **باب ما جاء في السواك** başlığı el-Leysî nüshasında 32. bab olarak Kitabu't-tahâra bölümünde iken, ez-Zührî nüshasında aynı lafızlarla 5.bab olarak Kitabu'l-cum'a bölümünde yer almıştır.

10. **باب ما يكره من الرجعة في الشيء يحمل به في سبيل الله** başlığı ez-Zührî nüshasında 25. bab olarak Kitabu'l-cihad bölümünde yer alırken, el-Leysî aynı rivayetleri, bu başlık ile aynı manaya yakın bir şekilde değişik lafızlarla **باب اشتراء الصدقة والعود فيها** şeklinde oluşturduğu bab başlığını 26.bab olarak Kitabu'z-zekât bölümünde zikretmiştir.

11. **باب القضاء فيما يعطى العمال** başlığı el-Leysî nüshası 30. bab olarak Kitabu'l-akdiyye bölümünde yer alırken ez-Zührî nüshasında biraz değişik lafızlarla **باب القضاء فيما يدفع إلى الغسال** şeklinde 6.bab olarak, Kitabu'r-ruhûn bölümünde yer almıştır.

Bu bölümde Muvatta râvilerinin, bab başlıklarını, içerdiği rivayetlerden anladıkları manaya göre daha uygun olduğunu düşündükleri kitap altına koydukları görülmektedir. Mesela 1. örneğimizde sahur vaktiyle alakalı olarak sabah namazı vaktinin ne zaman girdiğini ve dolayısıyla orucun ne zaman başlayacağını bildiren rivayetler bulunmaktadır. Burada iki konu bulunmaktadır. Birincisi sabah namazı, ikincisi ise orucun başlama vaktidir. Üç râvi bu babı oruç bölümünde zikrederken bir râvi ise namaz bölümünde zikretmeyi uygun görmüştür.

Yine 2. Örnek de mina günlerinde oruç tutmaktan bahseden başlık ve rivayetler bulunmaktadır. Mina günleri Zilhicce ayının 10, 11 ve 12. günleridir. Yani hac ibadeti ile alakalı bir konudur. Şimdi burada üç râvi bu bab başlığını oruçtan bahsedildiği için

oruç bölümünde zikrederken bir râvi ise hac ibadetiyle alakalı olduğu için hac bölümünde zikretmeyi tercih etmiştir.

Yine 9. Örnek de Cuma günü gusletmekten ve misvak kullanmaktan bahseden rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bab başlığı her iki nüshada da aynı iken altında bulunduğu kitap başlıkları ise farklıdır. Bir râvi Cuma ilgisini kurarak Kitabu'l-cum'a bölümünde zikrederken, diğer râvi temizlikle ilgisinden dolayı Kitabu't-tahâra bölümünde zikretmeyi uygun görmüştür.

4.1.3. Yalnız Tek Nüshada Bulunan veya Bulunmayan Bab Başlıkları

Bu başlık altında, diğer nüshalarda olmayıp sadece kendisinde var olan bab başlıkları gösterilmeye çalışılacaktır.

1. ez-Zührî nüshasında, باب من قتل وعليه دين şeklindeki Kitabu'l-Cihad 13 bab el-Leysî nüshasında bulunmazken, el-Leysî aynı rivayetleri باب الشهداء في سبيل الله şeklindeki Kitabu'l-Cihad 14. bab altında zikretmiştir.

2. el-Leysî nüshasında باب صيام اليوم الذي يشك فيه şeklindeki Kitabu's-sıyam 21. Bab, diğer ez-Zührî, el-Hadesânî ve eş-Şeybânî nüshalarında bulunmamaktadır.

3. باب ما جاء في الثنیا. ez-Zührî ve el-Hadesânî nüshalarında Kitabu'l-buyû' 10.bab olarak zikredilirken el-Leysî nüshasında böyle bir bab başlığı bulunmamaktadır.

4. el-Leysî nüshasında باب ما جاء في إضاعة المال وذو الوجهين şeklindeki Kitabu'l-Kelâm 8.bab, ez-Zührî ve el-Hadesânî nüshalarında bulunmamaktadır. Ancak aynı rivayetleri باب ما جاء في إضاعة المال ذكراً وذكراً جمع الكلام başlığı altında zikretmektedirler.

5. باب الصلاة قبل الخطبة. ez-Zührî ve el-Hadesânî nüshalarında bulunurken el-Leysî nüshasında bulunmamaktadır.

6. باب صيام العبد في ظهار. el-Hadesânî nüshasında Kitabu's-Sıyam 9. bab olarak bulunurken ez-Zührî ve el-Leysî nüshalarında böyle bir bab başlığı bulunmamaktadır.

7. ez-Zührî nüshasında باب ما يُنتفع به من البدن şeklindeki Kitabu'l-menasik 38. Bab el-Leysî nüshasında bulunmazken, el-Leysî bu rivayetleri باب ما يجوز من الهدى şeklindeki Kitabu'l-hac 45.babda zikretmiştir.

8. el-Leysî nüshası باب سعي المكاتب ve باب القضاء في المكاتب şeklindeki Kitabu'l-mukâteb 1. ve 6. bablar ez-Zührî nüshasında bulunmamaktadır. ez-Zührî 1.babdaki rivayetleri bab başlığı zikretmeden كتاب المكاتب şeklinde olan kitap başlığının hemen altında zikrederken 6.babdaki rivayetleri ise aynı bölümün 4.babında (بيع المكاتب) zikretmiştir.

4.1.4. Nüshalara Göre Bab Başlıklarındaki Eksiklik Ve Fazlalıklar

Bu başlık altında aynı rivayetleri içeren başlıkların diğer nüshalara göre içerdiği fazlalıklar veya eksiklikler örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

1. ez-Zührî nüshası Kitabu's-sıyam 15.bab باب قضاء التطوع من الصوم şeklinde iken diğer el-Leysî, el-Hadesânî ve el-Ka'nebî nüshalarında باب قضاء التطوع şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi ez-Zührî nüshasındaki başlıkta من الصوم kısmı diğer üç nüshada olmayan ziyade kısımdır.

2. el-Leysî nüshasında Kitabu's-sıyâm 16.bab باب النذر في الصيام والصيام عن الميت şeklinde iken ez-Zührî, el-Ka'nebî nüshalarında باب النذر في الصيام şeklinde iken el-Leysî nüshasında ise باب في النذر şeklinde yer almıştır. el-Leysî nüshasındaki باب النذر عن الميت kısmı ziyade olarak yer almış el-Hadesânî ise başlığı daha kısa tutmuştur. el-Leysî'nin buradaki ziyade kısmı içeriğindeki rivayetten alarak başlığa eklediği görülmektedir.

3. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-menâsik 36.bab باب ما يجوز للمحرم أن يفعله في نفسه şeklinde iken el-Hadesânî ve el-Leysî nüshalarında ان يفعله للمحرم ان يفعله şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi ez-Zührî nüshasındaki في نفسه ifadesi diğer iki nüshada olmayan ziyade bir kısımdır.

4.ez-Zührî nüshası Kitabu'n-nikâh 7.bab باب ما يكره من نكاح المحلل وما أشبه ذلك şeklinde iken el-Leysî nüshasında aynı bölüm ve sıradaki باب نكاح المحلل وما أشبهه şeklinde, el-Hadesânî nüshasında ise نكاح المحلل باب şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi ez-Zührî nüshasındaki من ما يكره kısmı diğer iki nüshada olmayan ziyade bir kısımdır.

5.el-Leysî nüshası Kitabu'l-isti'zân 14.bab باب ما جاء في الوحدة في السفر للرجال والنساء şeklinde iken ez-Zührî Kitabu'l-câmi' 63.bab باب الواحد في السفر şeklinde rivayet etmiştir. Görüldüğü gibi el-Leysî nüshasındaki للرجال والنساء kısmı diğer iki nüshaya göre ziyade bir kısımdır.

6. el-Leysî nüshası Kitabu'l-keîâm 3. bab ve ez-Zührî nüshası Kitabu'l-câmi' 69. bab باب ما (syf.521) يكره من الكلام بغير ذكر الله şeklinde iken el-Hadesânî nüshasında يكره من الكلام بغير ذكر الله şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi diğer iki nüsha bab başlıklarında olan يكره من الكلام بغير ذكر الله kısmı el-Hadesânî nüshasındaki bab başlığında bulunmamaktadır.

7. el-Leysî nüshası Kitabu'l-buyû' 10.bab باب الجائحة في بيع الثمار والزرع şeklinde iken ez-Zührî Kitabu'l-buyû' 9.bab باب الجائحة في بيع الثمر şeklinde yer almıştır. Yani el-Leysî nüshasındaki والزرع ifadesi diğer iki nüshada olmayan ziyade bir ifadedir.

8.el-Leysî nüshası Kitabu'l-buyû' 19.bab باب العينة وما يشبهها şeklinde, ez-Zührî nüshasında aynı bölüm 18.bab olarak ما يشبهها باب العينة وما يشبهها şeklinde iken, el-Hadesânî nüshasında باب ما جاء في العينة (syf.199) şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında küçük farkla başlıklar aynı iken el-Hadesânî nüshasındaki başlık bu iki nüshaya göre eksik olarak rivayet edilmiştir.

9. Yine ez-Zührî nüshası Kitabu'l-buyû' 19.bab ve el-Leysî nüshası Kitabu'l-buyû' 20.bab باب ما يكره من بيع الطعام إلى أجل şeklinde iken, el-Hadesânî nüshasında bu bab إلى أجل kısmı olmadan yer almıştır.

10. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-vasâyâ 1.bab باب الأمر بالصوية وتغيرها şeklinde iken el-Leysî aynı bölüm ve sıradaki باب الأمر بالصوية وتغيرها ifadesi olmadan rivayet etmiştir. ez-Zührî'nin babın içeriğindeki rivayetlerden dolayı böyle bir ziyade yapmayı tercih etmiş olması muhtemeldir.

11. Yine ez-Zührî nüshası Kitabu'l-vasâyâ 2.bab باب جواز وصية الصغير والضعيف şeklinde iken el-Leysî nüshası aynı bölüm ve sıradaki باب جواز وصية الصغير والضعيف şeklinde rivayet edilmiştir. Görüldüğü gibi kelimesi ez-Zührî nüshasında yokken el-Leysî nüshasında bulunmaktadır. Yine el-Leysî'nin rivayette geçen bir ifadeyi bab başlığına eklediği görülmektedir. Rivayetlere baktığımızda bu dört grubun vasiyetinden bahsedildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin başlıkta olması daha makul gibi durmaktadır. Bu durumda ez-Zührî'nin bu kelimeyi bilerek veya hataen ıskat ettiği ya da müstensihlerden kaynaklı bir hata olduğu düşünülebilir.

12.el-Hadesânî nüshası Kitabu'l-kazâ 8.bab ve ez-Zührî nüshası Kitabu'l-akdiyye 10.bab القسم في القضاء şeklinde iken, el-Leysî nüshasında bu başlık, Kitabu'l-akdiyye 27. bab القسم في القضاء şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi el-Leysî nüshasında ziyade olarak yer almıştır. Ayrıca iki nüshada marife olarak gelen القسم kelimesi el-Leysî nüshasında muzâf olarak nekra şekilde gelmiştir. el-Leysî'nin başlığı daha açık ve anlamlı gibi görünmektedir.

13.ez-Zührî nüshası ve el-Hadesânî nüshasında باب الجمع بين الصلاتين في السفر والحضر şeklinde yer alan başlık el-Leysî nüshasında باب الجمع بين الصلاتين في السفر والحضر şeklinde yer almıştır.

Buradaki *الحضر* kelimesinin hata olabileceği aşağıda ifade edilmiştir. Onun dışında buradaki konumuz açısından görüldüğü gibi el-Leysî nüshasındaki *في الحضر والسفر* kısmı ziyade bir kısımdır. El-Leysî'nin bu kısmı rivayetlerin içeriğinden çıkarıp başlığa eklediğini görmekteyiz.

14. ez-Zührî nüshasında *باب ترك الشفاعة للشارق* şeklinde yer alan başlık, el-Leysî nüshasında *باب ترك الشفاعة للشارق إذا بلغ السلطان* şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi el-Leysî nüshasındaki *إذا بلغ السلطان* kısmı ziyade bir kısımdır. Yöneticiye ulaştığında anlamına gelen bu kısım rivayetlerde geçen bir kısımdır. Dolayısıyla rivayetlerin içeriğinden dolayı el-Leysî nüshasına böyle bir ziyadenin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Buradaki eksiklik ve fazlalıkların üç durumdan kaynaklanması mümkündür. Birinci durum, İmam Malik'in kendisinin Muvatta ve dolayısıyla bab başlıklarını nüsha sahiplerine değişik şekillerde aktarmasıdır. İkinci durum râvilerin kendilerinin bu eksiklik ve fazlalıkları yapmış olmasıdır. Üçüncü durum ise müstensihlerin bu tasarrufları yapmış olmalarıdır. Burada üçüncü durum zayıf bir ihtimal görünmektedir. Biz, Ravilerin bu tasarrufları yapmış olabileceğini düşünmekteyiz.

4.1.5. Bazı Bab Başlıklarının Birleştirilmesi

Bu başlık altında, aynı rivayetlere bir nüshada iki başlık açılmışken başka nüshada tek başlık açılmış olan nüsha ve başlıklar açıklanmaya çalışılmıştır.

1. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-cihad 3.bab *باب العمل في المسابقة بالخيل* ve 6. bab *باب ما جاء في الخيل* el-Leysî nüshasında Kitabu'l-cihad 19.bab *باب ما جاء في الخيل*, *فضل النفقة في سبيل باب الله*, *المسابقة بينها والنفقة في الغزو* olarak tek bir başlık halinde ifade edilmiştir.

2. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-Menâsik 46.bab *باب جزء ما قتل المُحْرَم من* ve 48.bab *باب فدية ما أصاب المحرم من* 47.bab *الوحش*, *الجراد* el-Leysî nüshasında Kitabu'l-Hac 76.bab *باب فدية ما أصيب من الطير والوحش*, *الجراد* olarak iki bab halinde rivayet edilmiştir. Aynı rivayetler el-Hadesânî nüshasında ise *باب ما أصيب من الطير والوحش والجراد* şeklinde tek bab olarak rivayet edilmiştir.

3. el-Leysî nüshası Kitabu'l-libas 3.bab *باب ما جاء في لبس الخز* ve 4.bab *باب ما جاء في لبس الحرير* ez-Zührî nüshasında Kitabu'l-Câmî 16.bab *باب ما جاء في لبس الحرير*, *باب ما جاء في لبس الخز* (syf.491) el-Hadesânî nüshasında (syf.507) *باب ما جاء في لبس الخز* ve *باب ما جاء في لبس الحرير* şeklinde tek bir başlık olarak yer almıştır. Görüldüğü gibi ez-Zührî ve el-Hadesânî'nin tek bir bab olarak rivayet ettiği başlığı, el-Leysî iki bab olarak rivayet etmiştir.

4. ez-Zührî nüshasında Kitabu'l-câmî 34.bab *باب الوضوء من العين* ve 35.bab *باب الرقية من العين* el-Leysî nüshasında aynı lafızlarla Kitabu'l-ayn bölümünde 1. ve 2. bab olarak yine iki bab halinde rivayet edilirken, el-Hadesânî nüshasında (syf.507) *باب الوضوء من العين* şeklinde tek bab olarak rivayet edilmiştir.

5. ez-Zührî nüshası *باب ما جاء في عقل الموضحة* Kitabu'l-akl 9.bab *باب دية*, *باب عقل المأمومة والجائفة* 10.bab ve *باب عقل الشجاج* 10. bab el-Leysî nüshasında Kitabu'l-Ukûl 10. bab *باب ما جاء في عقل الشجاج* olarak tek bir başlık halinde rivayet edilmiştir.

6. ez-Zührî nüshası Kitabu's-şuf'a 1.bab *باب الشفعة بين الشركاء*, 2.bab *باب العمرى في* el-Leysî nüshasında *باب ما لم يقع فيه الشفعة* 4.bab ve *باب الشفعة فيمن اشترى شيئاً* 3.bab, *باب ما لا تقع فيه الشفعة* 2.bab olarak iki bab şeklinde rivayet edilmiştir.

7. ez-Zühri nüshası Kitabu'l-ıtkı 12.bab ميراث السائبة وولاهه ve 13.bab باب ولاء من el-Leysî nüshasında Kitabu'l-ıtkı ve'l-velâi 13.bab ميراث السائبة باب ولاء من اعتق اليهودي والنصراني olarak tek başlık halinde rivayet edilmiştir.

8. ez-Zühri nüshası Kitabu'l-cihad 20. bab باب العمل فيما يحوز العدو من أموال أهل باب ما يرد قبل ان el-Leysî nüshasında باب العمل في المفاداة ve 23.bab باب العمل فيما يحوز العدو من أموال أهل باب ما يرد قبل ان şeklinde Kitabu'l-cihad 9. Bab altında tek başlık olarak rivayet edilmiştir.

Burada da bab başlıklarındaki bu tasarrufların ya İmam Malik'ten ya da nüsha sahibi raviden kaynaklandığı söylenilebilir. Örnekler incelendiğinde, bab başlıklarının daha çok el-Leysî nüshasında birleştirildiği görülmektedir. Tek nüshada daha çok olan farklılığın, o nüshanın sahibinden kaynaklanması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Dolayısıyla bu tasarrufların, ravilerden kaynaklanmış olduğu düşünülebilir.

4.1.6. Aynı Rivayetlerin Farklı Bablar Altında Yer Aldığı Nüsha Ve Başlıklar

Bazı rivayetler, nüshadan nüshaya farklılık göstererek, değişik bab başlıkları altında yer almıştır. Tabii ki, bu bütün rivayetler için geçerli değildir. Ancak böyle bir durumun az da olsa nüshalar arasında bulunduğu görülmektedir. Yani bir nüshada, birkaç rivayet için bab başlığı yer alırken, diğer nüshada ise öyle bir bab başlığı olmayıp, o rivayetler, uygun görülen başka bir bab başlığı altında zikredilmiştir. Bu duruma dair tespit edilen örnekler aşağıda gösterilmeye çalışılmıştır.

1. ez-Zühri nüshası باب أكل الطعام في سبيل الله şeklinde Kitabu'l-cihad 19. bab el-Leysî nüshasında bulunmazken el-Leysî, bu başlık altındaki rivayetleri باب ما لا يجب فيه şeklinde Kitabu'l-cihad 7. babda zikretmiştir. Dolayısıyla her iki râvî de aynı rivayetlere farklı bab başlıkları vermişlerdir.

2. ez-Zühri nüshası Kitabu'l-cihad 20. bab باب العمل فيما يحوز العدو من أموال أهل باب ما يرد قبل ان يقع القسم el-Leysî nüshasında bulunmazken el-Leysî bu rivayetleri باب العمل فيما يحوز العدو من أموال أهل باب ما يرد قبل ان يقع القسم şeklinde isimlendirdiği Kitabu'l-cihad 9. babda rivayet etmiştir. Yine burada her iki râvînin aynı rivayetleri değişik isimlerdeki bab başlıkları altında zikrettikleri görülmektedir. ez-Zühri nüshası باب العمل في قسم الغنائم şeklinde olan Kitabu'l-cihad 21. bab başlığı altındaki rivayetler, el-Leysî nüshasında باب جامع النفل في الغزو şeklinde olan Kitabu'l-cihad 6. bab başlığı altında rivayet edilmiştir. Burada her ne kadar her iki babın manası yakın olsada değişik olarak isimlendirildiği ortadadır.

3. ez-Zühri nüshası باب العمل في المفاداة şeklinde olan Kitabu'l-cihad 23. babdaki rivayetler, el-Leysî nüshasında باب ما يرد قبل ان يقع القسم مما أصاب العدو şeklinde olan Kitabu'l-cihad 9. babda rivayet edilmiştir. Burada ez-Zühri bu rivayetler için ayrı bir bab başlığı açmayı uygun görürken el-Leysî ise böyle bir bab başlığı açmayıp daha önce açmış olduğu bir bab başlığı altında zikretmeyi uygun görmüştür.

4. ez-Zühri nüshası باب ما جاء في الجهاد şeklinde olan Kitabu'l-cihad 24. babdaki rivayetler, el-Leysî nüshasında Kitabu'l-cihad 14,18,19. bablara dağıtılmış olarak rivayet edilmiştir. Bu üç babda ez-Zühri nüshasında bulunmasına rağmen, ez-Zühri bu rivayetler için yeni bir bab başlığı açarken el-Leysî bu rivayetleri yeni başlık açmadan diğer başlıklar altında zikretmiştir.

5. ez-Zühri nüshası باب السنة في الطعام إذا وضع şeklinde olan Kitabu'l-câmi' 29.babdaki rivayetler, el-Leysî nüshasında باب ما جاء في الفأرة تقع في السمن والبدء بالأكل قبل الصلاة şeklinde olan Kitabu'l-isti'zan 7.bab başlığı altında rivayet edilmiştir.

6. el-Leysî nüshası Kitabu'l-hac 58.bab باب ما جاء في النحر في الحج rivayetler, ez-Zühri nüshasında باب ما جاء في المنحر şeklinde olan Kitabu'l-Menâsik 75.bab başlığı altında yer almıştır.

7. ez-Zührî nüshası الله سبيل به في شيء يحمل به في الرجعة في الشئ يحمى به في سبيل الله şeklinde olan Kitabu'l-cihad 25. bab başlığı altındaki rivayetler, el-Leysî nüshasında Kitabu'z-zekât 26.bab olarak باب اشتراء الصدقة والعود فيها şeklinde olan başlık altında yer almıştır.

6. ez-Zührî nüshası باب ما يكره من الشرك في الذُّسُكُ şeklinde olan Kitabu'l-menâsik 77.babdaki rivayet, el-Leysî nüshasında Kitabu'd-dahâyâ 5.bab olan باب الشركة فى الضحايا وعن كم تذبح البقرة والبدنة şeklinde olan başlığın altında yer almıştır.

4.1.7. Kendisinde Hata İhtimali Olan Bab Başlıkları

Bu başlık altında, nüshalar arasındaki bab başlıkları farklılıklarından yola çıkılarak, kendisinde hata olabileceği ihtimalini akla getiren başlıklar, örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

1. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-menâsik 19.bab باب العمرة في الحج وقبل الحج şeklinde iken, el-Ka'nebî nüshasında Kitabu'l-menâsik 19.bab olarak باب ما جاء في العمرة وقبل الحج في أشهر الحج وغير الحج şeklinde yer almıştır. Burada görüldüğü gibi bir nüshada الحج وقبل الحج ifadesi varken diğerinde الحج وغير الحج ifadesi yer almaktadır. İçeriğindeki rivayetlere bakıldığında, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hac ibadetinden önce umre yapmasından bahsedilmekte ve الحج غير الحج ifadesi kullanılmaktadır. Ve rivayetlerde الحج غير الحج diye bir ifade ya da anlatım bulunmamaktadır. Dolayısıyla قَبْلُ kelimesinin daha doğru olabileceği ifade edilebilir. قَبْلُ ve غير kelimelerinin birbirine yazım olarak yakın kelimeler olduğu da düşünülünce müstensih hatası olabileceği akla gelmektedir.

2. ez-Zührî nüshası Kitabu'n-nuzûr ve'l-eymân 4. bab باب ما يجب فيه الكفارات 4. bab şeklinde yer almaktadır. Görüldüğü gibi iki bab aynı denilebilecek şekildedir. Bu başlıklar el-Leysî nüshasında aynı bölüm 6. ve 7. bablarda yer almaktadır. Ancak bab başlığının biri الكفارة من اليمين şeklinde olup olumsuzluk edatı olan لا harfini içermektedir. İki başlığı aynı şekilde zikretmenin bir anlamı olmayacağı için el-Leysî nüshasında yer alan olumsuzluk edatının, ez-Zührî nüshasındaki başlıkların birinde de yer alması mantıklı gözükmemektedir. Nitekim ez-Zührî nüshasındaki 7.bab altındaki bir rivayette, keffaretin gerekmediği bir durumdan bahsedilmektedir. Yani 7. başlıkta olumsuzluk edatı olan لا harfinin olması gerektiği kanaatindeyiz. Râvî veya müstensih hatasından dolayı لا harfinin düşmüş olması muhtemeldir.

3. el-Leysî nüshası Kitabu'l-akdiyye 30. bab باب القضاء فيما يعطى العمال şeklinde iken, ez-Zührî nüshasında Kitabu'r-ruhûn 6.bab olarak باب القضاء فيما يدفع إلى العمال şeklinde yer almıştır. İki başlık arasındaki anlamı değiştiren farklılık القضاء ve العمال kelimelerindedir. Başlık altındaki rivayete baktığımızda yıkayıcıdan yani الغسال'den bahsedilmektedir. Dolayısıyla ez-Zührî nüshasındaki başlık daha isabetli gibi görünmektedir. Her iki kelimedede yazım olarak birbirine çok yakın olmasından dolayı bir yazım hatasının olduğu akla gelmektedir.

4. el-Leysî nüshası Kitabu Kasrı's-Salah 1.bab باب الجمع بين الصلاتين في الحضر ve السفر şeklinde iken ez-Zührî ve el-Hadesânî nüshalarında باب الجمع بين الصلاتين في السفر والمطر şeklinde yer almıştır. eş-Şeybânî nüshasında ise باب الجمع بين الصلاتين في الحضر şeklinde yer almaktadır. Yani başlıkların anlamı, biri yolculukta ve mukim durumda iki namazı birleştirmek iken diğerinde yolculukta ve yağmurda iki namazı birleştirmek şeklindedir. Mâlikî mezhebinde mukim iken özürsüz olarak iki namazı birleştirmek caiz değildir. Nitekim bu babın altındaki bir rivayette Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) korku ve sefer olmaksızın öğle ile ikindi namazını ve akşam ile yatsı namazını cem ettiği rivayete yer verilmekte ve arkasından da İmam Mâlik'in "bunun yağmur

durumunda olduğunu düşünüyorum” sözü yer almaktadır. Dolayısıyla bu başlıkta المطر yani yağmur ifadesinin daha doğru olduğu söylenebilir. Nitekim Osmanlı dönemi âlimlerinden Mustafa el-Kemahî, eş-Şeybânî nüshası üzerine yaptığı el-Müheyya fi Keşfi Esrari'l-Muvatta adlı şerhinde başka bir nüshada yer alan الحضر kelimesinin müstensih hatası olduğunu zira rivayetlerde bu kelimeye işret edecek bir delilin bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁷ Yine her iki kelimenin yazım olarak birbirine çok yakın olması Mustafa el-Kemahî’yi destekler mahiyettedir.

5. ez-Zührî nüshası, Kitabu’d-Dahâyâ 14.bab مسك الميتة şeklinde iken, el-Leysî nüshası Kitabu’s-sayd 6.bab ve el-Hadesânî nüshası Kitabu’s-sayd ve’z-zebâih 3.bab جلود الميتة şeklindedir. Görüldüğü gibi iki nüshada جلود ifadesi yer alırken diğer nüshada مسك ifadesi yer almaktadır. Başlığın altındaki rivayetler incelendiğinde hiçbir yerde مسك ifadesi ve anlatımının bulunmadığını daha çok جلود ifadesini ve anlatımının bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla burada مسك ifadesinin hatalı olduğu söylenebilir. Yine bu durumun râvî ve müstensihden kaynaklı bir hata olduğu düşünülebilir.

6. ez-Zührî nüshası Kitabu’s-sıyam 4.bab إجماع الصوم مع الفجر şeklinde iken diğer el-Leysî, el-Hadesânî, el-Ka’nebî nüshalarında من أجمع الصيام قبل الفجر şeklindedir. Üç nüshada إجماع مع الفجر olarak rivayet edilmişken bir nüshada إجماع مع الفجر şeklinde rivayet edilmiştir. Başlığın içeriğindeki rivayetlere bakıldığında قبل الفجر ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Hem rivayetlerde hem de her üç nüshada da قبل olmasından dolayı, burada مع ifadesinin yerine قبل ifadesi daha isabetli gibi görünmektedir.

7. ez-Zührî nüshası Kitabu’l-menâsik 25. ve 26.bablar باب ما يجوز للمحرم أكله şeklinde aynı olarak yer almaktadır. el-Leysî nüshasında ise aynı rivayetler Kitabu’l-Hac 24. ve 25.bablarda yer almaktadır. Bu bablardan biri ez-Zührî nüshası ile aynı iken diğeri ise لا يحل للمحرم أكله من الصيد şeklinde lafız olarak farklı olmakla birlikte aynı manaya gelen ancak içerisinde olumsuzluk edatı olan لا harfini içeren bir başlık olarak bulunmaktadır. Aynı başlıktan iki bab oluşturmanın anlamsız olmasından ve de aynı rivayetlerin diğer nüshada olumsuzluk edatı içeren bir başlık altında yer almasından dolayı ez-Zührî nüshası 26. babda لا olumsuzluk edatının olması gerekmektedir. Bu edatın müstensih hatasından dolayı düşmüş olması muhtemeldir.

8. ez-Zührî nüshası التبر والحلي من الزكاة ما يجب فيه الزكاة من الحلي والتبر şeklinde olan Kitabu’z-zekât 4. bab başlığı altındaki rivayetlerde zekâtın gerekmediğinden bahsedilirken başlıkta zekât gereken şeyler olarak ifade edilmiş. Aynı rivayetler el-Leysî nüshasında باب ما لا زكاة فيه من الحلي والتبر والعنبر şeklinde zekât gerekmeyen şeyler ifadesi olan bab başlığı altında yer almıştır. Hem rivayetlerin içeriği hemde el-Leysî nüshası dikkate alındığında ez-Zührî nüshasındaki başlıkta olumsuzluk edatının olması gerekli gibi görünmektedir. Yine müstensih hatası olarak düşmüş olması muhtemeldir.

9. ez-Zührî nüshasında Kitabu’t-talak 27.bab باب ما جاء في الرجل الذي لا يمس باب أجل الذي لا يمس امرأته şeklinde iken el-Leysî nüshasında ise Kitabu’t-talak 28.bab باب أجل الذي لا يمس امرأته şeklinde yer almıştır. Görüldüğü üzere, ez-Zührî nüshasında الرجل ifadesi varken el-Leysî nüshasında أجل ifadesi yer almaktadır. Anlam olarak, burada أجل ifadesinin bulunması açık bir hatadır. Buradaki iki kelime, yazım olarak birbirine çok yakın olması dolayısıyla الرجل kelimesinin hata olarak أجل kelimesine dönüştürüldüğü açık bir durumdur. Dolayısıyla el-Leysî nüshasındaki أجل kelimesi hatalı olup الرجل olması daha uygun görünmektedir.

Bütün nüshadaki bab başlıklarını görme imkânına sahip olmak, aradaki farklılıkların sebeplerini daha iyi analiz edebilmeye imkân sağlamaktadır. Nüshaları

¹⁷⁷ el-Kemahî, Mustafa, *el-Müheyya fi Keşfi Esrari'l-Muvatta*, I. 406, Daru’l-Hadis, 2005.

mukayeseli incelemek hataları da görme olanağı sağlamaktadır. Burada nüshalar arası farklılıklardan ve başlık altındaki rivayetlerden yola çıkılarak bizde hata olduğu kanaatini ortaya çıkaran başlıklar incelenmiştir. Ve bizce neden hata olabileceğinin sebepleri anlatılmıştır. Buradaki bu hataların ilim ehlinin tahkikinden geçmesini temenni ediyoruz.

Hata olduğu kesinleşen durumlarından sonraki baskılarda düzeltilmesini ümit ediyoruz.

4.1.8. Nüshalar Arasında Bab Başlıklarında Farklılık Gösteren Lafızlar

Bu başlık altında, nüshaların bab başlıklarında yer alan lafız farklılıklarına dair tespit edilen örnekler maddeler halinde gösterilmiştir.

1. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-menâsik 89.bab **باب ما يفعل من فاتته الحج** şeklinde iken, el-Leysî nüshası Kitabu'l-hac 49.bab ve el-Hadesânî nüshası Kitabu'l-menâsik 27.bab **باب هدي من فاتته الحج** şeklindedir. Görüldüğü gibi ez-Zührî nüshasında **ما يفعل** ifadesi yer alırken diğer iki nüshada **هدي** ifadesi yer almaktadır.

2. Ez-Zührî nüshası Kitabu'l-ıtk 10.bab **باب جر الأب الولاء إذا أعتق** şeklinde iken el-Leysî nüshasında Kitabu'l-ıtkı ve'l-velâi 11.bab olarak **باب جر العبد الولاء إذا اعتق** şeklinde yer almaktadır. Görüldüğü gibi bir nüshada **الأب** ifadesi yer alırken diğer nüshada **العبد** ifadesi yer almaktadır.

3. Ez-Zührî nüshasında Kitabu'r-ruhûn 2.bab **القضاء في الحوائط والحيوان** şeklinde **الحوائط** kelimesi kullanılırken, el-Leysî nüshasında Kitabu'l-akdiyye 11.bab **باب رهن الثمر في رهن الثمر والحيوان** şeklinde yer alıp **رهن الثمر** ifadesi kullanılmıştır. Burada, rivayetlerde her iki ifadeden de bahsedilmektedir. ez-Zührî rivayette geçen **حائط** kelimesinin çoğulu olan **الحوائط** kelimesini başlığa taşıırken el-Leysî ise bunun yerine rivayette geçen başka bir ifade olan **رهن الثمر** kelimelerini başlığa taşımıştır.

4. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-menâsik 3.bab **باب ما يكره للمحرم لبسه من الثياب** şeklinde iken el-Leysî Kitabu'l-hac 49.bab **باب ما ينهى عنه من لبس الثياب في الإحرام** şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi bir nüshada **فikhî** lafız olarak **يكره** ifadesi kullanılırken diğerinde **ينهى** lafzı kullanılmıştır.

5. Yine ez-Zührî nüshası Kitabu'l-menâsik 74.bab **باب النهي عن صيام أيام منى** şeklinde iken, el-Leysî ve el-Hadesânî nüshalarında, ez-Zührî nüshasındaki **فikhî** lafız olan **النهي** ifadesi olmadan **باب ما جاء في صيام أيام منى** şeklinde yer almıştır. ez-Zührî, rivayetlerin içeriğindeki yasaklamayı bab başlığında ifade ederken diğer iki râvî bu yasaklamayı ifade etmeden bab başlıklarını oluşturmuşlardır.

6. el-Leysî nüshası Kitabu'n-nikâh 18.bab ve el-Hadesânî nüshası Kitabu'n-nikâh 13.bab **باب نكاح المتعة** şeklinde iken, ez-Zührî nüshası Kitabu'n-nikâh 19.bab **باب النهي عن المتعة** şeklinde yer almıştır. Yine burada ez-Zührî'nin, rivayetlerdeki hükmü bab başlığında ifade etmesine rağmen diğer iki râvînin böyle yapmadığı görülmektedir.

7. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-kırâd 3.bab **باب ما لا يجوز من القراض في العروض** şeklinde iken el-Leysî nüshası Kitabu'l-kırâd 6.bab **باب القراض في العروض** şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi yine ez-Zührî, rivayetlerdeki hükmü **ما لا يجوز** ifadelerini kullanarak açıkça bab başlığında ifade ederken el-Leysî bu **فikhî** lafızları başlıkta ifade etmemiştir.

8. ez-Zührî nüshası Kitabu'l-menâsik 26.bab **باب ما يجوز للمحرم أكله من الصيد** şeklinde iken el-Leysî nüshasında aynı rivayetler **باب ما لا يحل للمحرم أكله من الصيد** şeklinde olan Kitabu'l-hac 25.bab başlığı altında rivayet edilmiştir. ez-Zührî nüshasındaki başlıkta **لا** harfinin olması gerektiğine yukarıda işaret etmiştik. Bunun dışında, görüldüğü gibi bir nüshada **يجوز** ifadesi yer alırken diğer nüshada **يحل** ifadesi yer almıştır.

4.1.9. Muvatta Nüshalarının Genel Tertip Özellikleri

Nüshaların genel tertip özelliklerine bakıldığı zaman, öncelikle nüshalar arasında bab başlıklarının tertibinde açık farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Bablar arası takdim tehirler yapılmıştır. Mesela el-Leysî nüshası Kitabu's-salat 7. bab, ez-Zührî nüshasında 6.baba takdim edilmiştir. Bu durum diğer nüshalarda da bolca bulunmaktadır. Babların farklı kitaplar altında zikredildiğine yukarıda başlık olarak değinilmişti. Kitapların sıralınışı, sayısı ve isimlendirilmesinde de nüshalar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Mesela كتاب الجنائز başlığı ez-Zührî nüshasında 6. başlık olarak yer alırken el-Leysî nüshasında 16. başlık, el-Hadesânî nüshasında ise 10. başlık olarak yer almıştır. ez-Zührî nüshasında kitap başlıklarından hemen sonra bab başlığına geçilmeyip rivayetlere yer verildiği görülürken diğer nüshalarda bu duruma pek rastlanmamaktadır.

Bazı bölümlerin bab başlıkları diğer nüshalardakilerle birbirine çok yakın olabilirken bazı bölümler de hem tertip hem de isimlendirme konusunda çok farklı olabilmıştır. Mesela Kitabu'l-Akdiyye bölümü ez-Zührî ve el-Leysî nüshalarında çok farklılıklar arzederken Kitabu'l-Feraiz bölümü ise her iki nüshada aynı denebilecek düzeydedir.

4.2. eş-Şeybânî Nüshası Bab Başlıklarının el-Leysî ve ez-Zührî Nüshaları ile Mukayesesi

Bu bölümde eş-Şeybânî nüshasının el-Leysî ve ez-Zührî nüshaları ile mukayeseden elde edilen tespitler aktarılmaya çalışılacaktır. Öncelikle şu belirtilmelidir ki, eş-Şeybânî nüshasının bir kısım babları el-Leysî ve ez-Zührî nüshaları ile aynı olsa da -ki bu sayı çok azdır- genellikle eş-Şeybânî nüshasının bab başlıkları diğer iki nüsha başlıklarından farklıdır. Bu farklılığı yakın ifadeli olan bab başlıkları ve tamamen farklı olan bab başlıkları şeklinde ifade etmek mümkündür. eş-Şeybânî nüshasının başlıklarının çoğunun yakın ifadeli olan bab başlıkları kısmında değerlendirilebileceği görülmüştür. Yakın ifadeli derken, mana ve lafiz olarak birbirine yakın olmakla birlikte birbirinin aynı olmayan, aralarında farklılık bulunan bab başlıkları kastedilmektedir. eş-Şeybânî nüshasının bab başlıklarının genelini bu kısımda değerlendirilebileceği düşünüldüğünde, nüsha sahibi İmam Muhammed'in bu başlıkları kendisinin oluşturduğu söylenilebilir. Kendi tasarruflarının çok olması dolayısıyla bu nüshaya kendi ismini vererek Muvattai-Muhammed şeklinde isimlendirenlerin olduğu daha önce zikredilmişti. Bu tasarruflar açık bir şekilde bab başlıklarının isimlendirilmesinde de sıralanmasında da görülmektedir. Mesela, fıkıh babları genellikle taharet bahsi ile başlar. Günümüzdeki ilmihallerde de durum böyledir. Ancak İmam Malik, tahareten önce vaktin girmesi gerektiğini, dolayısıyla önceliğin namaz vakitlerinin olduğuna işaret edercesine namaz vakitlerini ilk sıralara koymuştur. eş-Şeybânî nüshasında ilk bab olarak namaz vakitleri yer almakla birlikte arkasından hemen abdestle yani taharetle ilgili bablara geçilmiştir. Yani İmam Muhammed normal fikhî sıralamayı dikkate alarak sıralamayı değiştirmiş, kendi bildiği şekilde sıralamayı yapmış görünmektedir. Yine soru kalıpları, diğer iki nüshada görüldüğü kadarıyla hiç yok iken, eş-Şeybânî nüshasında yaklaşık 15 bab başlığı soru kalıbıyla oluşturulmuştur. Örneğin ez-Zührî nüshasında باب ما جاء في تركة النبي صلى الله عليه وسلم şeklinde yer alan bab başlığı, eş-Şeybânî nüshasında soru kalıbına sokularak بَابُ الذَّبْرِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ يُورَثُ؟ şeklinde ifade edilmiştir. İmam Muhammed'in fakih olması dolayısıyla fetva açısından soru kalıplarını kullandığı düşünülebilir. Bazen de İmam Muhammed'in kendi görüşünü

bab başlığı yaptığı görülmektedir. Diğer iki nüshada عمارة الموات şeklinde yer alan bab başlığını İmam Muhammed, أَوْ بِرَعْيَرِ إِيْتِنِهْ, أو برعير إيتنه şeklinde oluşturmuştur. Rivayetlerde yöneticinin izninden bahsedilmezken Ebû Hanîfe'nin görüşü olan yöneticinin izni şartını başlığa taşımış buna ilaveten de kendi görüşü olan izni olmaksızın olabileceğini de başlığa eklemiştir.

Yukarıda nüshalar arasındaki farklılığın iki başlıkta değerlendirilebileceği ifade edilmişti. Aynı olan bab başlıklarından da örnekler vermek yerinde olacaktır. Dolayısıyla burada üç başlık halinde, tespit edilen örnekler aktarılmaya çalışılmıştır.

4.2.1. el-Leysî ve ez-Zührî Nüshaları İle Aynı Olan Bab Başlıkları

Yukarıda ifade edildiği gibi bu iki nüsha ile aynı olan bab başlıkları çok değildir. Hatta az denilebilecek düzeydedir. Burada tespit edilenlerden birkaç örnek gösterilmiştir.

1. باب ما جاء في اللعان babı her üç nüshada da aynı şekilde bulunmaktadır.
2. باب ما جاء في متعة الطلاق babı da her üç nüshada aynı ifadelerle bulunmaktadır.
3. باب ما جاء في أكل الضب babı da yine her üç nüshada aynı şekildedir.
4. باب ما جاء في بيع المدبر babı da her üç nüshada aynı şekildedir.
5. باب صيام يوم عرفة babı da her üç nüshada aynı ifadelerle yer almaktadır.

4.2.2. el-Leysî ve ez-Zührî Nüshaları Bab Başlıklarına Yakın İfadedeli Olan Bab Başlıkları

eş-Şeybânî nüshası başlıklarının genelinin bu kısımda değerlendirilebileceği daha uygun görülmektedir. Burada fikir vermesi açısından tespit edilen örneklerden bir kısmı aktarılmaya çalışılmıştır.

1. بَابُ الْحُدُودِ فِي الرَّثَا el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında bu şekilde yer alan bab, eş-Şeybânî nüshasında باب ما جاء في الرجم şeklinde yer almıştır. Recm, zina suçunun cezası yani haddidir. İki nüshada zinanın haddi ifadesi varken eş-Şeybânî nüshasında ise bu bu cezanın adı olan recm ifadesi yer almıştır. Yani eş-Şeybânî nüshasında, anlam aynı olmakla birlikte yakın bir ifade tercih edilmiştir.

2. ez-Zührî nüshasında باب في بيع الحيوان şeklinde yer alan başlık, el-Leysî nüshasında باب ما يجوز من بيع الحيوان بعضه ببعض والسلف فيه şeklinde, eş-Şeybânî nüshasında ise بَيْعُ الْحَيَوَانَ بِالْحَيَوَانَ نَسِيئَةً وَتَقْدَا şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi her üç nüsha başlıkları da birbirine yakın ifadelerle oluşturulmuştur.

3. el-Leysî nüshasında باب القضاء في العمرى şeklinde yer alan bab başlığı, ez-Zührî nüshasında باب العمرى şeklinde, eş-Şeybânî nüshasında ise بَابُ الْعُمَرَى وَالسُّكَّى şeklinde yer almıştır. Yine aynı şekilde her üç başlıkta birbirine yakın ifadelerle oluşturulmuştur.

4. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında باب ما جاء في كفن الميت şeklinde yer alan başlık, eş-Şeybânî nüshasında مَا يُكْفَنُ بِهِ الْمَيِّتُ şeklinde yer almaktadır. Görüldüğü gibi, eş-Şeybânî nüshasındaki başlık, diğer iki nüshadaki başlıkla hem lafız hem mana olarak yakın ifadelerle oluşturulmuş bir başlıktır.

5. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında باب المرور بين يدي المصلي şeklinde yer alan bab başlığı, eş-Şeybânî nüshasında, bu iki nüshadaki başlığın lafız ve anlamına yakın ifadelerle بَابُ الْمَارِ بَيْنَ يَدَيْ الْمَصَلِّي şeklinde yer almıştır.

6. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında باب انتظار الصلاة والمشي إليها şeklinde bab başlığının altında yer alan rivayet, eş-Şeybânî nüshasında الرَّجُلُ يُصَلِّي ثُمَّ يَجْلِسُ فِي şeklinde

şeklindeki başlığın altında yer almıştır. Her iki başlığında birbirine anlam olarak yakın ifadelerle oluşturulduğu görülmektedir.

7. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında *باب الأمر بالصلاة قبل الخطبة* (el- Leysî nüshasında *باب الأمر بالصلاة قبل الخطبة* şeklinde olan bab başlığı eş-Şeybânî nüshasında yakın anlam ve ifadelerle *باب الأمر بالصلاة قبل الخطبة* şeklinde yer almıştır.

8. ez-Zührî nüshasında *باب لا يمس القرآن إلا طاهر ما جاء في الظهر من قراءة القرآن* şeklinde yer alan bab başlığı, el-Leysî nüshasında *باب الأمر بالوضوء لمن مس القرآن* şeklinde, eş-Şeybânî nüshasında ise *باب الرجل يمس القرآن وهو جذب، أو على غير طهارة* şeklinde yer almıştır. Görüldüğü gibi her üç nüsha başlıkları birbirine yakın anlam ve lafızlarla oluşturulmuştur.

9. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında *باب ما يقول المصلي على الجنابة* şeklinde yer alan bab başlığı, eş-Şeybânî nüshasında yakın anlam ve lafızlarla *باب الصلاة على الميت والدعاء* şeklinde ifade edilmiştir.

10. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında *باب صدقة الرقيق والعسل والخيل* şeklinde yer aln bab başlığı, eş-Şeybânî nüshasında aynı anlamda yakın ifadelerle *باب زكاة الرقيق والخيل* şeklinde yer almıştır.

4.2.3. el-Leysî ve ez-Zührî Nüshaları Bab Başlıklarından Tamamen Farklı Olan Bab Başlıkları

Bu bölümde eş-Şeybânî nüshası başlıklarının, diğer iki nüsha başlıklarından tamamen farklı olanları örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

1. eş-Şeybânî nüshasında *باب النخامة في المسجد وما يكره من تلك* şeklinde yer alan başlık diğer iki nüshada *باب ما جاء في البصاق في القبلة* (el-Leysî nüshasında fazladan birde *باب ما جاء في البصاق في القبلة* şeklinde ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi, anlatılmak istenen birbirine yakın olsa da eş-Şeybânî nüshasındaki başlık diğer iki nüsha başlığından lafız ve mana olarak tamamen farklıdır.

2. eş-Şeybânî nüshasında *باب الرجل يسي الصلاة وتفوته عن وقبها* şeklinde yer alan bab başlığı, el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında *باب النوم عن الصلاة* şeklinde yer almıştır. Her iki nüshada uykudan dolayı namazı kaçırma babı şeklinde olan bab başlığını, İmam Muhammed'in, aynı anlama yakın olarak kendi lafızlarıyla oluşturduğu görülmektedir.

3. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında *باب فدية من حلق قبل أن ينحر من أذى يصيبه* (el-Leysî nüshasında *باب فدية من حلق قبل أن ينحر من أذى يصيبه* kısmı yok) şeklinde olan bab başlığı altındaki rivayet, eş-Şeybânî nüshasında *باب فدية من حلق قبل أن ينحر من أذى يصيبه* başlığı altında yer almıştır. Görüldüğü gibi eş-Şeybânî nüshasındaki başlık diğer iki nüsha başlığından tamamen farklı bir şekilde oluşturulmuştur.

4. eş-Şeybânî nüshasında *باب ما يكره من بيع التمر متفاضلاً* şeklinde olan bab başlığı altındaki rivayetler, el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında *باب ما يكره من بيع التمر متفاضلاً* (el-Leysî nüshasında *باب ما يكره من بيع التمر متفاضلاً* kısmı eksik) şeklindeki başlık altında yer almıştır. Görüldüğü gibi, İmam Muhammed, diğer iki nüsha başlığından tamamıyla farklı olan bir başlık oluşturmuştur.

5. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında *باب لبس الثياب* şeklinde yer alan başlık, eş-Şeybânî nüshasında *باب ما يكره من لبس الحرير، والدبياج* şeklinde ifade edilmiştir. İmam Muhammed diğer iki nüshadaki başlıktan tamamen farklı, içerisinde fikhî hüküm de içeren bir başlık oluşturmuştur.

6. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında *باب ما جاء في الرجل الذي لا يمس امرأته* şeklinde yer alan bab başlığının altındaki rivayetler, eş-Şeybânî nüshasında *باب الرجل يمس المرأة بوطيل* başlığı altında yer almıştır. Görüldüğü gibi, eş-

Şeybânî nüshasındaki başlık anlam olarak da lafız olarak da diğer iki nüshadaki aynı olan başlıktan tamamen farklıdır.

7. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında باب غسل المحرم şeklinde yer alan başlık, eş-Şeybânî nüshasında بَابُ الْمُحْرَمِ يَغْتَسِلُ رَأْسَهُ، أَيْغَتْسِلُ؟ şeklinde, hem değişik lafızlarla hem de soru kalıbı kullanılarak ifade edilmiştir.

8. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında باب إعادة الصلاة مع الإمام şeklinde yer alan başlık, eş-Şeybânî nüshasında mana ve lafız açısından, bu iki nüshadaki başlıktan tamamen farklı bir ifade ile بَابُ الرَّجُلِ يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ يُدْرِكُ الصَّلَاةَ şeklinde yer almaktadır.

9. el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında باب ما لا يحب فيه الوضوء şeklindeki bab başlığının altında yer alan rivayet, eş-Şeybânî nüshasında ise mana ve lafız olarak tamamen farklı olan بَابُ الرَّجُلِ يَجْرُ تَوْبَهُ وَالْمَرْأَةُ تَجْرُ تَيْلَهَا فَيَعْلَقُ بِهِ قَنْدَرًا وَمَا كَرِهَ مِنْ ذَلِكَ şeklinde başlığın altında yer almıştır.

el-Leysî ve ez-Zührî nüshalarında باب ما استيسر من الهدي şeklinde yer alan bab başlığı, eş-Şeybânî nüshasında الْمَعْتَمِرُ أَوْ الْمُعْتَمِرَةُ مَا يَجِبُ عَلَيْهِمَا مِنَ التَّقْصِيرِ وَالْهَدْيِ şeklinde ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi, eş-Şeybânî nüshasındaki başlık diğer iki nüsha başlığı ile lafız ve mana olarak tamamen farklı bir şekildedir.

Yukarı bölümlerde eş-Şeybânî nüshasında, müellifi İmam Muhammed'in büyük oranda tasarruflarının bulunduğu bahsedilmiştir. Hadislerin tertibi, hadislerin sayısı, diğer hiçbir nüshada olmayan rivayetlerin yer alması, bab başlıklarının sayısı, kitap başlıklarının sayısı, bab başlıklarının isimlendirilmesi, kitap başlıklarının isimlendirilmesi gibi konulardaki farklılıklar, müellifin bu tasarruflarını açık bir şekilde göstermektedir. Konumuz açısından, bab başlıklarındaki farklılıklara değinilecek olursa, bu farklılıkların, bab başlıklarının sayısındaki ve isimlendirilmesindeki farklılıklar olarak, iki alanda olduğu görülür. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, eş-Şeybânî nüshasının bab başlıklarının sayısı (yukarıda ifade edildiği gibi) 420'dir. el-Leysî nüshası 703, ez-Zührî nüshası ise 690 bab başlığı içermektedir. Görüldüğü gibi eş-Şeybânî nüshası bab başlıkları sayısı ile diğer iki nüsha bab başlıkları sayısı arasında ciddi oranda bir fark bulunmaktadır. Kanaatimizce bu fark İmam Muhammed'in tasarruflarından kaynaklanmaktadır. Bab başlıklarının isimlendirilmesindeki farklılıklara gelince, buradaki farklılıkların da İmam Muhammed'in tasarruflarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yukarıda örnekleri gösterilen üç başlıktan ikisinde (4.2.2. ve 4.2.3. nolu başlıklar), farklılıklar gösterilmiş ve burada tasarrufların olduğu zaten açık bir durumdur. İlk başlıkta ise (4.2.1. nolu başlık) diğer iki nüsha ile aynı olan başlıklar gösterilmiştir. Bu başlıklarda, İmam Muhammed'in bir tasarrufunun olmadığı açıktır. Bunun sebebinin, bu başlıkların, tasarrufa çok açık olmaması ve genel durumlardan bahsedilmesi olduğu düşünülebilir. Nitice olarak, eş-Şeybânî nüshası bab başlıklarında, İmam Muhammed'in büyük oranda tasarruflarının bulunduğunu hatta kendisinin oluşturduğunu ifade etmek mümkündür.

5. SONUÇ

İslam ilim geleneğinde, ilimlerin tasnifi aşamasında bir yöntem olan, bab başlığı koyma işi denilebilecek tebvîb faaliyetinin, hicrî 125 yılında ortaya çıktığı ifade edilebilir. Böyle bir yöntemin ortaya çıkması tabii ki bir tekâmül sürecinin sonucudur. Yani cem‘, tedvîn, tasnif gibi aşamaları geçtikten sonra tebvîb faaliyeti ortaya çıkmıştır. Tebvîb faaliyetinin ilk olarak kim tarafından ve hangi eserde ortaya konulduğu konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Rivayetler ve görüşlerin incelenmesi sonucunda, bu faaliyeti ilk olarak ortaya koyan kimsenin İmam Ebû Hanîfe ve eserin de *Kitabu’l-Âsâr* olduğu görüşünün daha makul olduğu neticesine ulaşılmıştır.

İlk dönem yazılı kaynaklardan olması dolayısıyla, Muvatta’ın tam olarak hangi tarihler arasında yazılmış olduğu önemli bir husustur. Oryantalist çalışmalarda, Muvatta’ın yazılış tarihi olarak III. asır gibi geç bir dönem verilerek, İslamın ilk yazılı kaynaklarının geç dönemlerde ortaya çıktığı gibi bir algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Böylece İslamî kaynaklar üzerinde şüphe oluşması amaçlanmaktadır. Oysa Muvatta’ın II. asrın ortalarında bizzat İmam Malik tarafından yazıldığı biliniyor, İslamî kaynaklar içerisinde bunun aksini ortaya koyan hiçbir rivayete rastlanılmamıştır. Tam olarak hangi tarihler arasında yazıldığına dair görüşler içerisinde 143 yılında başlanıp 158 yılından sonra bitirildiği görüşü daha isabetli görülmüştür.

İmam Malik’in, ilk başta *Muvatta* kitabını on bin veya dört bin hadisten oluşturup daha sonra bu hadislerden eleme yaparak bu rakamların çok azını rivayet ettiği, kaynaklarda zikredilmektedir. Bu rivayetleri aktaranlar tarafından, bu durumu ispat edecek somut bir delil zikredilmemektedir. Eğer bu rakamlardan kastedilen, İmam Malik’in ulaştığı ve topladığı hadis sayıları ise bunda bir sakınca olmayacaktır. Nitekim bu sayıda hadis toplayıp belirli sebeplerle kendi istediği kadarını kitabına alması ve kitabını o şekilde rivayet etmesi zaten sorun oluşturmayacaktır. Ancak bu rakamlarla kastedilen, İmam Malik’in ilk aşamada bu sayılarda oluşturduğu kitabını ilk ravilere bu şekliyle aktarıp daha sonraki ravilere ise bu sayıların 1/10 veya 1/5 kadarını aktarması ise bunu ispatlayacak bir delil bulunmamaktadır. Nitekim kendisinden rivayet edilen son nüsha ile ilk nüsha arasında bu kadar aşırı bir fark bulunmayıp hatta son nüsha ilk nüshadan daha fazla hadis ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bu rivayetleri ve rakamları, kendisinin ulaştığı veya topladığı rakamlar olarak değerlendirmenin daha doğru olabileceği ifade edilmiştir.

Muvatta’ın bab başlıklarını, genel olarak, kullanılan lafızlar ve delaleti açısından, kullanılan kaynak açısından olmak üzere iki kategoride değerlendirmenin mümkün olduğu görülmüştür. Kullanılan lafızlar ve delaleti açısından bab başlıklarını umûmî, husûsî, fikhî ifadelerle oluşturulan ve açıkça hüküm ifade edilerek oluşturulan bab başlıkları kısımlarında değerlendirmenin mümkün olduğu görülmüştür. Kullanılan kaynak açısından bab başlıklarını ise ayetten, merfû‘, mevkûf, maktû‘ rivayetlerden ve İmam Malik’in kendi sözünden iktibasla oluşturduğu başlıklar olarak değerlendirmenin mümkün olduğu saptanmıştır.

İmam Malik’in kendi fıkıh metodolojisini, eseri olan Muvatta’a ve daha özelden de bab başlıklarına yansıttığı görülmüştür. Hüküm çıkarmada, yöntem olarak benimsediği delile, bazen bab başlığında açıkça işaret ederken bazen ise sadece o mesele için bab başlığı açarak kendi metodolojisini ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Muvatta’ın birçok farklı nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshaların her birini farklı kişiler farklı zaman ve mekânlarda İmam Malik’ten almışlardır. Farklı kişi, farklı zaman ve mekân olması dolayısıyla nüshalar arasında farklılıklar kaçınılmaz olmuştur. Nüshalardaki bab başlıkları da bu farklılık alanlarından biri olmuştur. Bu farklılıklar

tespit edilip başlıklar halinde, örneklerle gösterilmiştir. Bu farklılıkların İmam Malik'in yapmış olduğu değişikliklerden kaynaklandığı söylenilmiştir. Bu durum mümkün olmakla birlikte, araştırma neticesinde, bu farklılıkların bütünüyle İmam Malik'ten kaynaklanmadığı, ravilerin de tasarruflarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna en güçlü delil ise iki veya üç nüshada aynı olan durumun diğer bir nüshada farklı olduğuna dair tespit edilen bütün örnekler gösterilebilir. Ravilerin bab başlıklarındaki bu tasarruflarının Muvatta da ciddi değişikliklere yol açmayıp kısmî tasarruflar olduğu düşünülmektedir. Yani bab başlıklarının aslı İmam Malik'e ait olmakla birlikte ravilerin de kısmî tasarruflarda buldukları sonucuna varılmıştır.

Nüshalar arası mukayese sonucunda elde edilen önemli sonuçlardan bir tanesi de kendisinde hata ihtimali olan bab başlıkları, başlığı altında gösterilen örneklerdir. Burada kendisinde hata olduğu düşünülen bab başlıkları gösterilmiştir. Diğer nüshalar ve bab başlığı altındaki rivayetlere bakılarak hata olabileceği tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı anlamda ciddi değişikliklere yol açmaktadır. Mesela المطر (yağmur) ve الحضر (mukîm) kelimelerindeki farklılık bu duruma örnektir. Bir başlık yağmurda namazları cem' etmeyi ifade ederken diğer başlık mukîm iken namazları birleştirmekten bahsetmektedir. Burada الحضر kelimesinin yanlış olduğu tespit edilmiştir. Bu gibi tespitler başlık altında zikredilmiştir. Bu tespitlerin muhakkik ilim ehlinin tahkikinden geçmesinden sonra hata olduğu kesinleşen ifadelerin sonraki baskılarda düzeltilmesi önemli bir husustur.

eş-Şeybânî nüshası, farklı değerlendirilmesi gereken bir nüshadır. Nitekim bab başlıklarının mukayesesi ayrıca yapılmıştır. Bu mukayese sonucunda, bab başlıklarının gerek sıralama gerek isimlendirme konusunda, diğer nüshalarla açık farklılıklar içerdiği görülmüştür. Bunların neticesinde de, İmam Muhammed'in bab başlıklarında büyük tasarruflarda bulunduğunu hatta büyük bir kısmını kendisinin oluşturduğunu ifade etmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- ABDULLAH, M. Ramazan, 1986, *el-Bâkılânî ve Ârâuhû'l-Kelamiyye*, Bağdat.
- AHATLI, E., 2011, “*Terceme*”, DİA. c. XL, s. 483-484
- AKOĞLU, M., 2006, *Mihne Sürecinde Mu'tezile*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- AKYÜZ, A., 1992, *Said b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul
- APAK, A., 2012, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 4 (Abbasiler Dönemi)*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- APAYDIN, H. Y., 2006, “*Nehiy*”, DİA, c. XXXII, s. 544-547.
- BARDAKOĞLU, A., 1993, “*Câiz*”, DİA, c. VII, s. 27-28,.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, 2001, *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru Turuki'n-Necât.
- ÇAKAN, İ.L., 2009, *Hadis Usulu*, M.Ü.İfav Yayınları, İstanbul, 200s.
- ÇAVUŞOĞLU, A. H. , 2013, “*Yahyâ B. Yahyâ El-Leysi*”, DİA, c.XLIII, s.267-269
- DÖNMEZ, İ. K., 2012, “*Vacip*”, DİA, c. XLII, s. 410-414.
- DÜZGÜN, Ş. A., 2012, (editör) *Kelam (El Kitabı)*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- EBU ZEHRA, Muhammed, 1952, *Malik*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır.500s.
- _____, 1952, *Târihu'l-Mezâhibu'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire.
- EBU ZEHV, Muhammed, 2007, *Hadis Ve Hadisçiler*, (Çeviri: S. Başaran, M. Sönmez), Ensar Neşriyat, İstanbul.
- el- LEKNEVÎ, Abdulhayy, 2005, *et-Taliku'l-Mümecced alâ Muvattai Muhammed*, Dâru'l-Kâlem, Dimeşk.
- el-A'ZAMÎ, Muhammed, 2004, *Muvattau'l-İmam Malik*, Ebu Dabi.
- el-ASKALANÎ, İbn Hacer, 1909, *Tehzibu't- Tehzib*, Matbaa'tü Dâiretü'l-Maârifu'n-Nizâmiyye, Hindistan,
- _____, 1960, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- _____, 1986, *Takribu't-Tehzib*, Dâru'r-Raşid, Suriye.
- el-BÂCÎ, Süleyman b.Halef, 1913, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, Matbaatü's-Saâdeti, Mısır.
- el-BAĞDÂDÎ, el-Hatîb, 1983, *el-Câmi' Liahlaki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, (thk. Mahmud Tahhan) Mektebetü'l-Meârif, Riyad.
- el-KEMÂHÎ, Mustafa, 2005, *el-Müheyya fî Keşfi Esrari'l-Muvatta*, Daru'l-Hadis.
- en-NEMERÎ 1967, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta Mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib.
- _____, 1967, *el-İstizkâr*, thk. Muhammed Taha, Muhammed Ali, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, (Mektebetü's-Şâmîle)
- _____, 1997, İbn Abdilberr, , *el-İntikâ fî Fedâili'l-Eimmeti's-Selâseti'l- Fukahâ* (el-Kevserî'nin ta'lik yazısı), Mektebetü'l-Matbûati'l-İslamiyye, Beyrut.
- er-RÂMEHÜR MÜZÎ, 1984, *el-Muhaddisü'l-Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâi'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- ERUL, B., 2002, *Hicri II. Asırda Rivayet Üslûbu (II) II. Dirayet Açısından Ma'mer b. Raşid'in(v. 153) el-Cami'i*, A.Ü.İ.F.D. c.XLIII s.57-90, Ankara.
- es-SALİH, Subhi, 2016, *Hadis İlimleri Ve Hadis Istılahları*, (Çeviri; Yaşar Kandemir), M.Ü. İfav Yay., İstanbul.
- es-SUYÛTÎ, 1994, *Tenvîru'l-Havâlik*, Beyrut.
- ez-ZÛRKÂNÎ, Yusuf, 2003, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai el-İmam Mâlik*, thk. Taha Abdu'r-Raûf, Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dîniyye, Kâhire.
- FEYRÛZÂBÂDÎ, 2005, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- FIGLALI, E. R., 1997, “*Hâricîler*”, DİA. c. XVI, s. 169.

- GURAYA, M. Y., 1999, *Sünnetin Neliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım* (çev.M. Emin Özafşar), Ankara.
- HAMDAN, Nezîr, 1992, *el-Muvattaât li İmam Malik*, Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut. 365s.
- HAREKÂT, İ., 1994, "Ebû Mus'ab", DİA, c. X, s.193-194
- İBN ESÎR, *el-Kâmil*.
- İBN KUTEYBE, 1997, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Halîl el-Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İBNU'L-MURTAZA, *Tabakatu'l-Mu'tezile*.
- İYÂZ, Kâdî, 1981, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik*, Matbaa'tü Fadâle, Fas.
- KALLEK, C., 1999, "İbn Ziyad el-Absî", DİA, c. XX, s. 467.
- KARAMAN, H. , 1999, *İslam Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 384s.
- KHALİDİ, S., 2002, *İmâm Mâlik ve Muvatta' Adli Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul. 217s.
- KIZILKAYA, R.Y., 2014, *Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta'daki Mürsel Rivâyetler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), İstanbul. 520s.
- KOCA, 1997, "Haram", DİA, c. XVI, s. 100-104.
- _____, 1998, "Helâl", DİA, c. XVII, s. 175-178.
- _____, 2003, "Mekruh", DİA, c. XXVIII, s. 581-583
- KOÇKUZU, Ali Osman, Hadis İlimleri.
- KOÇYİĞİT, T., 2009, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- MALİK, ,1999, *Muvatta birivayeti Ebû Mus'ab ez-Zührî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Muhammed Halîl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut., *Muvatta birivayeti Ebû Mus'ab ez-Zührî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Halîl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998 (Şâmile).
- _____, 1999, *Muvatta birivâyeti Mesleme el-Ka'nebi*, thk. Abdu'l-Mecîd Türkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut.
- _____, 2004, *Muvatta birivayeti Yahya el-Leysî*, Dâru's-Sâder, Beyrut., *Muvatta birivayeti Yahya el-Leysî*, thk. M. Fuâd Abdulkakî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Mısır (Şâmile)
- _____, 1994, *Muvatta birivâyeti Saîd el-Hadesânî*, thk. Abdu'l-Mecîd Türkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut.
- _____, 1949, *Muvatta birivayeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, Mektebetü'r-Raşîd., *Muvattaı Malik birivayeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Mektebetü'l-İlmiyye (Şâmile)
- MEBRÛK, Muhammed b. Yahya, 2010, *İmam Malik Ve Ameluhû Bi'l-Hadis Min Hilâli Kitabihî'l-Muvatta*, Dâru İbn Hazm, Cezâyir.
- MİZZÎ, Ebû'l-Haccâc, 1980, *Tehzîbu'l-Kemal*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- MUSTAFA, İ., 1972, *Mu'cemu'l-Vasît*, Kâhire, 1126s.
- MÜSLİM, ibn Haccac Ebu'l-Hüseyn, *Sahihi Müslim*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.
- NUMÂNÎ, Mevlana Muhammed Abdürreşid, *Kitabu'l-Âsâr Mukaddimesi*, (Çeviri: Mehmet Özşenel)
- ÖZDEMİR, R., 2017, *İmam Mâlik ve Metodolojisi*, Hiperyayın, İstanbul.
- ÖZKAN, H. , 2011, *Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları*, İslâm Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 26s.
- ÖZPINAR, V. , 2005, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- ÖZŞENEL, 2015, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybani Örneği*, M.Ü. İfav Yay., İstanbul.

- _____, 2008, *Hadiste İlk Musannifler ve Ebû Hanîfe'nin Tasnifteki Rolü*, Ekev Akademi Dergisi, 12/34.
- POLAT, S., 2001, "Ka'nebî", DİA, c.XXIV, s.305-306
- SERDAR, M., 2012, *Kelam Tarihi*, Kelâmiyat Yayınları, Kayseri.
- SEZGİN, M.F., 2011, *Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer B. Raşid'in Cami'i*, Türkiyat Mecmuası.
- _____, 2015, *Buhârî nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Otto Yayınları, Ankara.
- SİFİL, E., 2017, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, Ravza Yayınları, İstanbul, 238s.
- TABERÎ, *Tarihu'l- Ümem ve'l-Mülûk*, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Ürdün.
- TAHİR, el-Ezher, 2008, *el-Medhalü ila Muvattai Malik b. Enes*, Mektebu's-Şuuni'l-Fenniyye, Kuveyt.
- TAS, A., 2010, "Şeybânî Muhammed b. Hasan", DİA, c.XXXIX, s.39
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ, 1292, *el- Câmî 'u's-Sahîh*, Bulak.
- ÜNAL, İ. H. , 2010, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı Ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*, DİB Yayınları, Ankara, 343s.
- YÜCEL, A., 2011, *Hadis Tarihi*, M.Ü. İfav Yayınları, İstanbul.
- _____, 2017, *Hadis Usûlü*, M.Ü. İfav Yayınları, İstanbul.
- ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed, 1995, *Mizânu'l-İ'tidal fî Nakdi'r-Ricâl*, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.
- _____, 2006, *Siyeri A'lâmu'n-Nübelâ*, Dâru'l-Hadis, Kahire.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Abdulkaki DURMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi : Kayseri / 1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller : Arapça

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Araştırma Görevlisi

Tarih : Eylül- 2018